

ANNALES ISLAMOLOGIQUES

en ligne en ligne

Ansl 2 (1954), p. 1-90

Serge de Beaurecueil

Une ébauche persane des «*Manāzil as-Sa’irīn*»: le «*Kitāb-è Ṣad Maydān*» de ‘Abdallah Ansāri.

Conditions d'utilisation

L'utilisation du contenu de ce site est limitée à un usage personnel et non commercial. Toute autre utilisation du site et de son contenu est soumise à une autorisation préalable de l'éditeur (contact AT ifao.egnet.net). Le copyright est conservé par l'éditeur (Ifao).

Conditions of Use

You may use content in this website only for your personal, noncommercial use. Any further use of this website and its content is forbidden, unless you have obtained prior permission from the publisher (contact AT ifao.egnet.net). The copyright is retained by the publisher (Ifao).

Dernières publications

9782724710885	<i>Musiciens, fêtes et piété populaire</i>	Christophe Vendries
9782724710540	<i>Catalogue général du Musée copte</i>	Dominique Bénazeth
9782724711233	<i>Mélanges de l'Institut dominicain d'études orientales</i> 40	Emmanuel Pisani (éd.)
9782724711424	<i>Le temple de Dendara XV</i>	Sylvie Cauville, Gaël Pollin, Oussama Bassiouni, Youssreya Hamed
9782724711417	<i>Le temple de Dendara XIV</i>	Sylvie Cauville, Gaël Pollin, Oussama Bassiouni
9782724711073	<i>Annales islamologiques</i> 59	
9782724711097	<i>La croisade</i>	Abbès Zouache
9782724710977	???? ???? ????????	Guillemette Andreu-Lanoë, Dominique Valbelle

UNE ÉBAUCHE PERSANE DES «MANĀZIL AS-SĀ'IRĪN» :
LE «KITĀB-È ŞAD MAYDĀN»
DE 'ABDALLAH ANŞĀRI

PAR

SERGE DE BEAURECUEIL O. P.

INTRODUCTION

Le problème de l'itinéraire spirituel que doit suivre l'âme pour parvenir à l'union divine est un des points cruciaux de toute mystique. Les réponses qu'on lui a données ont pu n'être tout d'abord que l'expression d'une expérience intérieure dénuée de toute systématisation. Mais, les commençants étant avides de précisions sur les étapes qu'il leur fallait franchir, et les spirituels en général éprouvant le besoin d'analyser leurs états d'âme et de les situer avec exactitude sur la voie progressive qu'il leur fallait parcourir, on a vu bientôt se développer une véritable science tendant d'une part à une étude psychologique de plus en plus poussée de chaque état, et d'autre part à une détermination des rapports que ces états mystiques entretiennent les uns avec les autres. Ceci avec le danger évident, relevé si justement par M. Massignon en ce qui concerne l'Islam⁽¹⁾, de tomber dans un formalisme visant à cultiver les vertus ou l'extase pour elles-mêmes, au lieu de n'y voir qu'un moyen de se rapprocher de Dieu, seul digne de finaliser nos activités.

En Islam, on découvre l'ébauche d'un itinéraire spirituel chez Ḥasan Baṣri (mort en 110 H.). Au cours du IIe siècle, Wāki' et Dārānī sont encore des précurseurs. Ce n'est qu'au IIIe siècle, avec Dū n-Nūn Miṣrī que prend

⁽¹⁾ Cf. MASSIGNON, *Essai sur les origines du lexique technique de la mystique musulmane*, Paris, 1922, p. 189.

corps l'organisation d'une succession d'états d'âme⁽¹⁾. Au IVe siècle, avec Tustarī, Wāsiṭī, Sarrāq, on ne fait que reprendre, compléter, analyser et systématiser davantage. Au Ve siècle, Qušayrī, avec sa fameuse *Risāla*, devient le maître de la mystique musulmane en matière d'itinéraire spirituel, en attendant Ḥazālī.

C'est ici que vient se placer le petit ouvrage d'Abū Isma'il 'Abdallah al-Harawi al-Anṣārī⁽²⁾ intitulé *Kitāb manāzil as-sā'iṛīn ilā Rabbī l-Ālamin*.

Né à Hérât, en Ḫorāsān au printemps de l'année 396 H., Anṣārī montre dès son jeune âge des dispositions intellectuelles peu communes. Il devient vite un maître tant en ḥadīt qu'en matière de vie spirituelle. Partisan farouche d'Ibn Ḥanbal, tenant convaincu du sens littéral du Livre saint, il combat violemment les mutakallimin; une telle attitude est une garantie de la parfaite orthodoxie musulmane de sa doctrine. Au cours d'une carrière longue et mouvementée (il meurt en 481, après avoir connu trois fois l'exil), il compose un certain nombre d'ouvrages : théologie, polémique, biographies, et enfin courtes œuvres persanes où s'expriment poétiquement ses sentiments intimes et ses conseils.

Son œuvre maîtresse est incontestablement son *Itinéraire spirituel*, qui tranche à plus d'un point de vue sur les essais de ses prédécesseurs. Mise à part l'acuité de ses analyses psychologiques, il se fait remarquer par un effort considérable à la fois de concision et de systématisation. Il met délibérément de côté les citations d'ouvrages antérieurs, décidé à faire une œuvre simple et personnelle. L'itinéraire se composera de cent demeures (*maqāmāt*) réparties selon dix grandes divisions. Chaque demeure comprendra elle-même trois degrés correspondant aux stades des commençants, des progressants et des parfaits, ou encore au commun des croyants, aux préférés de Dieu et aux privilégiés parmi ces derniers (*'āmma, hāṣṣa, hāṣṣat al-hāṣṣa*). Organisation d'ordre didactique, ou succession nécessaire dans le développement temporel de la vie spirituelle ? Il est assez difficile de le dire. En tout cas, l'ouvrage est un chef-d'œuvre de clarté et réalise parfaitement le but que

⁽¹⁾ Cf. *Ibid.*, p. 189-191. — ⁽²⁾ Cf. *EI* t. 2, p. 318; BROCKELMANN, *GAL* t. 1, p. 433 et Suppl. t. 1, p. 774.

l'auteur se propose : fournir à ses disciples les points de repère dont ils ont besoin pour orienter leurs efforts et juger de leurs états d'âme.

La réussite de l'œuvre se manifeste par l'abondance des commentateurs qui s'attachèrent par la suite à en mettre en lumière les moindres détails. *Ittiḥādiya* et *Šuhūdiya* se la disputèrent et se réclamèrent du maître qui l'avait écrite. Dans l'état actuel des connaissances bibliographiques, on connaît dix-huit commentaires du *KMS*⁽¹⁾, dont deux seulement, de tendances opposées, ont été publiés jusqu'ici, ceux de Kāšānī et d'Ibn Qayim al-Ğawziya.

Ceci dit, on comprendra l'intérêt du petit ouvrage que nous publions aujourd'hui. Il nous permet d'assister à l'élaboration de la pensée d'Anṣārī en matière d'itinéraire spirituel.

La préface du *KMS* nous donne certes déjà des détails précieux sur les circonstances dans lesquelles il rédigea son œuvre. Après les invocations d'usage, c'est en ces termes qu'il nous y dit son propos :

وبعد فإن جماعة من الراغبين في الوقوف على منازل السائرين إلى الحق عز اسمه ، من الفقراء من أهل هرآة والغرباء ، طال على مسائلهم إباهى زماناً أن أين لهم في معرفتها بياناً يكون على معالمها عنواناً ، فاجبتم بذلك بعد استخارتى الله تعالى واستعانتى به . وسائلونى أن أرتها لهم ترتيباً يشير إلى توالياً ويدل على الفروع التي تليها ، وأن أخليله من كلام غيرى وأختصره ، ليكون ألطف في اللفظ وأخف للحفظ . . .

Ce sont donc des spirituels de Hérāt, désireux de parcourir les étapes de la voie qui mène à Dieu, qui ont demandé à Anṣārī de leur rédiger un guide clair, facile à retenir et agréable à prononcer (n'oublions pas que nous sommes en pays persan...), allégé de toute citation inutile, unissant la précision à la concision, ce qu'ils n'avaient encore jamais trouvé dans les ouvrages de ses prédécesseurs. Anṣārī a parfaitement conscience de remédier aux déficiences de ces derniers et de répondre à un besoin :

⁽¹⁾ Nous emploierons au cours de cette introduction les deux sigles suivants : *KMS* pour désigner le *Kitāb manāzil as-sā'iṛīn*, et *KSM* pour désigner le *Kitāb-e ṣad maydān*.

واعلم أن السائرين في هذه المقامات على اختلاف عظيم مفague ، لا يجمعهم ترتيب قاطع ، ولا يقفهم متنه جامع . وقد صنف جماعة من المتقدمين والمتاخرين في هذا الباب تصانيف عساك لا تراها أو أكثرها على حسنها مغنية كافية : منهم من أشار إلى الأصول ولم يشف بالتفصيل ، ومنهم من جمع الحكايات ولم يلخصها تلخيصاً ولم يخصص النكحة تفصيضاً ، ومنهم من لم يميز بين مقامات الخاصة وضرورات العامة ، ومنهم من عد شطح المغلوب مقاماً وجعل بوج الواحد ورعن المتمكن شيئاً عاماً ، وأكثرهم لم ينطق عن الدرجات .

La tâche était difficile ; aussi s'est-il fait longtemps tirer l'oreille, et ne s'est-il décidé qu'après avoir dûment sollicité le secours divin.

Si c'est à Anṣārī que les ascètes de Hérât s'adressèrent avec insistance pour qu'il acceptât d'être leur guide, c'est vraisemblablement qu'ils le savaient capable de combler ainsi leurs besoins spirituels. Sans doute la réputation de sainteté du maître aurait-elle pu suffire à attirer vers lui leurs regards. Mais il faut aller plus loin. Nous savons qu'Anṣārī tenait école, et qu'il enseignait ses disciples en des réunions régulières⁽¹⁾. Ainsi avait-on pu apprécier à loisir la qualité de ses directives spirituelles. Le contenu du *KMS* avait dû ainsi avoir fait déjà l'objet d'un enseignement, soit à propos du Coran ou du hadith, soit encore à partir de ces ouvrages mystiques dont Anṣārī critique les déficiences avec tant de sagacité. Certains disciples avaient même pu noter au cours des leçons l'essentiel de la pensée du maître; qui sait même s'il ne lui arrivait pas de dicter de petits résumés destinés à faciliter l'étude... Une notation qui figure au début du manuscrit d'Istanbul laisse à penser que le *KSM* est précisément une recension du cours professé à Hérât : تراجم مجالس عقیده . Le mot semble avoir ici un sens particulier que l'on pourrait rendre par : «recension, reportation, compte-rendu, notes de cours», à moins de lui conserver son sens originel et courant de «traduction», qui pourrait à la rigueur se comprendre au cas où les leçons auraient été données en arabe, ce qui est peu probable. Le sens que nous proposons n'est d'ailleurs pas tellement hétéroclite: le mot est couramment

⁽¹⁾ Cf. IBN ABĪ YĀ'LĀ, *Tabaqāt al-Hanābila*, éd. Damas 1350 h., p. 401.

employé dans le sens de « biographie »; or une biographie n'est autre que la description de qui en est le héros, la reportation de ce que l'on a vu, lu ou entendu le concernant.

Le texte coranique qui suit cette notation pourrait être mis en exergue de toute la série des leçons : « Si vous aimez Dieu, suivez-moi; Dieu vous aimera »⁽¹⁾. Le cours aurait eu ainsi pour objet de décrire les étapes de cette « suite » du Prophète, qui commence et se termine dans l'amour de Dieu. On retrouve la citation à la fin de l'ouvrage, où l'on reconnaît que les cent demeures étudiées précédemment se trouvent comme submergées dans l'unique demeure de la *maḥabba*. Un tel enseignement donné à propos d'un texte, noté par quelques disciples ou même dicté succinctement par le maître, perfectionné d'ailleurs d'année en année, ne pouvait que mettre en appétit les auditeurs. Il est normal qu'ils aient demandé avec insistance à Anṣārī de rédiger lui-même un exposé didactique, et qu'il ait finalement acquiescé à cette requête. D'autre part, le *KSM* n'étant pas ainsi à proprement parler un ouvrage composé par lui, on comprend qu'il n'en ait pas fait mention dans la préface du *KMS*, où il s'exprime comme quelqu'un qui entreprend pour la première fois un traité sur le sujet proposé.

Une comparaison détaillée des deux ouvrages, mettant en relief à la fois l'identité de la pensée et de la manière, et le progrès dans l'expression et la systématisation, montrera clairement, nous l'espérons, le bien-fondé de notre hypothèse. Avant de l'entreprendre, il importe de mettre au clair une question importante, celle des dates.

Le plus ancien manuscrit que nous possédions du *KMS* est sans doute celui de Vienne⁽²⁾, qui est daté de l'an 620 H., près d'un siècle et demi après la mort d'Anṣārī survenue en 481 H. Il ne saurait donc nous servir à dater la composition de l'ouvrage. Pas de précision non plus à ce sujet dans les courtes biographies de l'auteur qui sont à notre disposition⁽³⁾. Par bonheur, Qāšānī, à la fin de son commentaire, nous fait la déclaration suivante :

⁽¹⁾ K. 3, 31.

⁽²⁾ Cat. Fluegel 1891.

⁽³⁾ Cf. les références données dans *EI* et

GAL auxquelles on peut ajouter le *ta'rikh* de Dahabi, ms. British. Mus., Or. 50, P. 27524, fol. 176-178.

ثم أن هذا الفقير لما شرع في شرح هذا الكتاب وأمعن النظر فيه وشهد لطائفه أسراره ودقائق معانيه ، ازداد اعتقاده في حقه بانكشاف حقائقه وخوافيه . لكن النسخ كانت مختلفة وألفاظها متباعدة يتبع من بعضها حض الخطأ والتحريف ، ويتم أمر بعضها فيورث الشك والحيرة بين التصحيح والتصحيف ، حتى ساق إليه القدر الكاشف عن عناية القديم في حق الطالب الصادق في قصد الطريق القويم نسخةً مصححةً مقرؤة على الشيخ قدس الله روحه ، موشحةً بإجازة مكتوبة بخطه الشريف في تأريخ سنة خمس وسبعين واربعمائة ؛ فصححت بها المتن وشرحته منشرح الصدر مجموع القلب على يقين من قوله وبينة من ربى ، ورأيتها كرامَةً من الشيخ وإذناً في الشرح .

Kāšānī a donc eu sous les yeux un manuscrit authentifié par Anṣārī lui-même et daté de l'an 475 H. L'auteur avait alors soixante-dix-neuf ans. Rien ne dit que son ouvrage n'ait pas été composé quelques années plus tôt, mais au moins n'avons-nous pas de preuve que le *KMS* ait été une œuvre de jeunesse. Le ton de la préface, le long temps qu'il a mis à accepter de rédiger le petit livre, la maîtrise dont il y fait preuve, tout incline à penser le contraire.

En ce qui concerne le *KSM*, le manuscrit d'Istanbul nous fournit également une date : « cet ouvrage a été commencé au début du mois de muharram de l'an 448 », soit vingt-sept ans avant la rédaction du manuscrit mentionné par Kāšānī. Même si l'on admet que ce dernier n'ait pas été l'un des premiers manuscrits du *KMS*, une chose est certaine : le chef-d'œuvre d'Anṣārī peut être postérieur au *KSM*; il l'est même très vraisemblablement de façon assez considérable pour que la pensée du maître puisse avoir évolué et s'être perfectionnée pendant le laps de temps qui s'est écoulé de l'un à l'autre.

A nous de montrer maintenant l'étendue et la qualité de ce perfectionnement.

1. COMPARAISON ENTRE LE *KSM* ET LE *KMS*

1. LA SYSTÉMATISATION.

Dans la préface du *KMS*, Anṣārī insiste sur ce fait que l'originalité de son œuvre vient principalement du souci de systématisation rigoureuse qu'il a l'intention d'y introduire. Avec ses prédecesseurs il reconnaît qu'on ne saurait arriver aux degrés supérieurs de la vie spirituelle sans en posséder parfaitement les degrés inférieurs, ces derniers étant comparables aux fondations sans lesquelles il serait vain de vouloir édifier la maison. À partir de cette remarque, il commence à faire une première distinction fondamentale, celle du *murid* et du *murād* :

على أن الناس في هذا الشأن ثلاثة نفر : رجل يعمل بين الخوف والرجاء شاكراً إلى الحب مع حبّة الحياة ، فهو الذي يسمى المريد ؛ ورجل مختطف من وادي التفرقة إلى وادي الجمّع ، وهو الذي يقال له المراد . ومن سواهما مدعٌ مفتون مخدوع .

Puis il commence à répartir les demeures en trois catégories selon l'avancement plus ou moins grand dans les voies de Dieu :

وَجِيعَ هَذِهِ الْمَقَامَاتِ تَجْمِعُهَا رَتْبٌ ثَلَاثَةُ : الرَّتْبَةُ الْأُولَى أَخْذَ الْفَاصِدَ فِي السَّيْرِ ، وَالرَّتْبَةُ الثَّانِيَةُ دُخُولُهُ فِي الْغَرْبَةِ ، وَالرَّتْبَةُ الثَّالِثَةُ حُصُولُهُ عَلَى الْمَشَاهِدَةِ الْجَاذِبَةِ إِلَى عَيْنِ التَّوْحِيدِ فِي طَرِيقِ الْفَنَاءِ .

Des hadiths viennent appuyer de leur autorité cette répartition et caractériser chacun des trois degrés (*rutab*) ainsi distingués. Anṣārī en vient ensuite au plan de son ouvrage :

وَإِنِّي مُفْصِلٌ لَكُمْ درجاتٍ كُلَّ مَقَامٍ مِنْهَا لِتَعْرِفَ درجةً عَامَةً مِنْهُ ، ثُمَّ درجةً السَّالِكِ ، ثُمَّ درجةً المُحْقَقِ . ولكلِّ مِنْهُمْ شَرْعَةٌ وَمَهْاجٌ وَوَجْهَةٌ هُوَ مَوْلَاهُ ، قَدْ نَصَبَ لَهُ عِلْمٌ هُوَ إِلَيْهِ مَبْعُوثٌ ، وَأَتَيْحَ لَهُ غَایَةٌ هُوَ إِلَيْهَا مَحْثُوثٌ . وَإِنِّي أَسْأَلُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَنِي فِي قَصْدِي مَصْحُوبًا لَا مَحْجُوبًا ، وَأَنْ يَجْعَلَ لِي سُلْطَانًا مُبِينًا ، إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ . وَاعْلَمُ أَنَّ الْأَقْسَامَ الْعَشْرَةَ الَّتِي ذَكَرْتُهَا فِي صَدْرِ هَذَا الْكِتَابِ هِيَ : قَسْمُ الْبَدَائِيَاتِ ،

ثم قسم الأبواب ، ثم قسم المعاملات ، ثم قسم الأخلاق ، ثم قسم الأصول ، ثم قسم الأودية ، ثم قسم الأحوال ، ثم قسم الولايات ، ثم قسم الحقائق ، ثم قسم النهايات .

On a ainsi cent *maqāmāt* réparties en dix groupes, chaque *maqām* comprenant trois degrés de réalisation (*darağāt*). A de rares exceptions près, Anṣārī exécutera fidèlement son plan au cours de l'ouvrage, ce qui a pour effet de donner à ce dernier son aspect systématique et un peu sec.

Le plan du *KSM* est au contraire beaucoup plus flou. Après diverses citations ayant pour but d'établir la pluralité des demeures, dont certaines se retrouvent dans le *KMS*, viennent quelques précisions de vocabulaire concernant les termes *maqām* et *manzil*, dont la distinction semble n'avoir pas été retenue par ce dernier. Puis on énumère six éléments indispensables, sans lesquels on ne saurait parler qu'en vain de toutes ces étapes : le respect des ordres divins, la crainte de la Ruse, la nécessité de l'excuse, le culte de la tradition, la vie en compagnie, et la compassion pour les autres hommes. Une brève remarque concernant les rapports entre la loi divine (*šari'at*) et la Réalité spirituelle (*haqīqat*), quelques phrases sur la repentance (*tawbē*) condition première de l'itinéraire mystique, et l'on entreprend l'étude de la première demeure. Seule une phrase nous indique comment passer des mille stations dont on avait parlé jusqu'ici aux cent *maydāns* qui vont se partager l'ouvrage : « De la connaissance à l'amour il y a mille demeures; de l'éveil à la familiarité il y a mille étapes; et cet ensemble est venu se disposer selon cent places ».

Les cent demeures se succèdent sans que rien ne les organise ni ne les groupe, si ce n'est l'ordre établi par la formule invariable qui permet de passer de l'une à l'autre : از میدان... میدان... زاید . Une telle expression peut s'entendre de deux manières : ou bien *zāyad* vient du verbe persan *zā'idan*, et cela voudrait dire que chaque demeure naît, tire son origine de la précédente ; ou bien ce n'est que le participe arabe *zā'id*, l'auxiliaire *ast* étant sous-entendu : on aurait alors un classement par hiérarchie des valeurs, chaque demeure dépassant la précédente et lui étant supérieure. Tout au plus pourrait-on distinguer quelques ensembles dont le plus remarquable est celui des demeures exprimant les diverses nuances de la crainte : non

seulement elles se suivent, mais l'auteur met chacune en relation avec une catégorie d'hommes. Ainsi a-t-on les attributions suivantes :

m. 33 :	<i>ḥawf</i>	est la crainte des <i>tābiyān</i>
m. 34 :	<i>waḡl</i>	est la crainte des <i>‘abidān</i>
m. 35 :	<i>rahbat</i>	est la crainte des <i>zāhidān</i>
m. 36 :	<i>iṣfāq</i>	est la crainte des <i>‘arifān</i>
m. 37 :	<i>ḥušū‘</i>	est la crainte des <i>ṣiddiqān</i>
m. 38 :	<i>tadallul</i>	est la crainte des <i>mustaqimān</i>
m. 39 :	<i>iḥbāt</i>	est la crainte des <i>abdālān</i>
m. 40 :	<i>ilbād</i>	est la crainte des <i>muttaṣilān</i>
m. 41 :	<i>haybat</i>	est la crainte des <i>aṣfiyā’</i> .

L'ouvrage se termine sur une cent-unième demeure, celle de la *maḥabbat*, qui en réalité ne fait pas nombre avec les précédentes, mais résume tout l'itinéraire parcouru.

Si maintenant, de l'organisation générale des demeures, on passe à l'organisation interne de chacune d'entre elles, on voit immédiatement se dessiner à la fois les ressemblances et les différences entre les deux ouvrages.

Comme celles du *KMS*, les demeures du *KSM* commencent généralement par une citation coranique, suivie souvent par une définition. Autre similitude, ici et là descriptions et subdivisions sont sous le règne de la trilogie : on a presque toujours trois termes qui, chacun, s'analysent en trois autres. Prenons par exemple la première demeure, celle de la *tawbè* ou repentance : après l'avoir définie et avoir souligné son importance, Anṣārī distingue trois piliers (*arkān*) ou fondements de la repentance ; puis il divise cette dernière en trois parties (*aqsām*) correspondant chacune à un type d'homme déterminé, capable de l'éprouver ; enfin à chacune des parties correspondent trois signes (*nīšān*).

La différence principale consiste en ce que la notion de degrés qui fournit la division fondamentale de la plupart des demeures dans le *KMS*, est à peu près absente du *KSM*. On ne l'y trouve que six fois (m. 20, 61, 74, 75, 80, 97), et encore n'a-t-elle pas alors la signification technique précisée dans la préface du *KMS*.

Le *KSM* comporte une grande variété dans la manière de subdiviser les demeures. Notons d'abord que trois d'entre elles sont simplement décrites sans être soumises à aucune subdivision (m. 36, 96, 100). Les autres mettent en œuvre divers termes dont les principaux sont les suivants : *čīz*, *arkān*, *aqsām*, *nīšān*, sont les plus courants ; on a également *darağè*, *bāb* (m. 19, 27, 37, 75), *gurōh* (m. 25, 62, 68), *śart* (m. 67), *wağh* (m. 89), *gūn* (m. 85), *tartib* (m. 77), *aşl* (m. 77), *qavānin* (m. 76), *favā'id*, *'alāmāt*, *nū'* (m. 72), *tuhm* (m. 45), *mīhnat*, *barakat*, *tuhfat* (m. 48), *gāh* (m. 51 ; 56), *'amal* (m. 51), *maqām* (101), etc. Notons la division de la pudeur (*hayā'*) d'après les gens qui l'éprouvent : *gāfilān*, *gavānmardān* et *'arifān*.

Les termes employés manquent de précision technique, et le *KSM* est loin d'avoir l'aspect systématique et l'exactitude d'expression que l'on rencontre dans le *KMS*. Cependant, on y reconnaît aisément une même manière de penser et d'ordonner. Du point de vue de la systématisation, le petit ouvrage persan semble bien être une ébauche de ce que sera l'itinéraire arabe.

2. LES CENT DEMEURES : DÉNOMINATION ET ORDRE DE SUCCESSION.

Une comparaison s'impose entre les diverses demeures étudiées dans le *KMS* et celles dont fait mention le *KSM*. Deux questions demandent d'être résolues : quelles sont les demeures qui ne se rencontrent que dans l'un des deux ouvrages ? A quelle place se situent celles qui leur sont communes ?

La manière la plus claire d'y répondre est sans doute de dresser un double tableau : le premier donnant le plan du *KMS* avec références au *KSM*; le second dressant la liste des demeures contenues dans le *KSM* avec références au *KMS*.

De ce double tableau, on peut tirer les conclusions suivantes : vingt-cinq demeures du *KSM* ne se trouvent pas reprises dans le *KMS*; les voici :

مروت ، جهاد ، تقوی ، معاملت ، مبالغات ، بخا ، موافقت ، وجل ، رهبت ، تذلل ، الباد ،
هیبت ، طلب ، مواصلت ، مداومت ، خطرت ، انقطاع ، فتوح ، بصر ، سکرامت ، حقیقت ،
ولایت ، استسلام ، انفراد ، اطلاع .

Par contre, vingt-quatre demeures du *KMS* ne figurent pas dans le *KSM*

(le fait qu'il n'y en ait pas autant tient à ce que la *mahabbat* se trouve en sur-nombre dans le *KSM*). En voici les titres :

حزن ، شكر ، خلق ، ذكر ، فراسة ، تعظيم ، الهم ، شوق ، قلق ، عطش ، هبان ، برق ، ذوق ، غرق ، غيبة ، قبض ، سكر ، صحو ، اتصال ، انفصال ، تحقيق ، تلبيس ، وجود ، مقام المراد .

A. PLAN DU KMS (avec références au *KSM*).

٥ أصول	٤ أخلاق	٣ معاملات	٢ أبواب	١ بدايات
(٦) ٤١ قصد	(٧) ٣١ صير	(٥٠) ٢١ رعاية	١١ حزن	١ يقطنة (١٢)
(٢٧) ٤٢ عزم	(٢٣) ٣٢ رضاء	(٥٣) ٢٢ مراقبة	١٢ خوف (٣٣)	٢ توبة (١)
(٥) ٤٣ إرادة	٣٣ شكر	(٥٧) ٢٣ حرمة	١٣ إشفاق (٣٦)	٣ محاسبة (١١)
(٥٥) ٤٤ أدب	(٦٣) ٣٤ حياء	(٢٥) ٢٤ إخلاص	١٤ خشوع (٣٧)	٤ إنبابة (٣)
(١٩) ٤٥ يقين	(٦١) ٣٥ صدق	(١٠) ٢٥ تذيب	١٥ إيجابات (٣٩)	٥ تفكير (٢٩)
(٩٥) ٤٦ أنس	(٦٥) ٣٦ إثمار	(٢٨) ٢٦ استقامة	١٦ زهد (١٣)	٦ تذكر (٣٠)
٤٧ ذكر	٣٧ خلق	(٢١) ٢٧ توكل	١٧ ورع (١٥)	٧ اعتصام (٨١)
(٣١) ٤٨ فقر	(٣٢) ٣٨ تواضع	(٦٦) ٢٨ تفويض	١٨ تبتل (٢٦)	٨ فرار (٤٢)
(٨٤) ٤٩ غنى	(٤) ٣٩ فتوة	(٦٤) ٢٩ ثقة	١٩ رجاء (٤٣)	٩ رياضة (٩)
٥٠ مقام المراد	(٨٦) ٤٠ انبساط	(٧٩) ٣٠ تسليم	٢٠ رغبة (٤٥)	١٠ سماع (٨٧)

١٠ نهايات	٩ حقائق	٨ ولايات	٧ أحوال	٦ أودية
(٧٥) ٩١ معرفة	(٩٣) ٨١ مكاشفة	(٩٠) ٧١ لحظ	(١٠١) ٦١ محبة	٥١ إحسان (٥٤)
(٩٩) ٩٢ فناء	(٩٧) ٨٢ مشاهدة	(٩١) ٧٢ وقت	(٥٨) ٦٢ غيره	٥٢ علم (٧١)
(١٠٠) ٩٣ بقاء	(٩٨) ٨٣ معاينة	(٦٢) ٧٣ صفاء	٦٣ شوق	٥٣ حكمـة (٧٤)
٩٤ تحقيق	(٧٣) ٨٤ حياة	(٩٤) ٧٤ سرور	٦٤ قلق	٥٤ بصيرة (٢٠)
٩٥ تلبيـس	٨٥ قبض	(٨٣) ٧٥ سر	٦٥ عطـش	٥٥ فراسـة
٩٦ وجود	(٨٥) ٨٦ بسط	(٩٢) ٧٦ نفس	٦٦ وجد	٥٦ تعـظـيم
(١٤) ٩٧ تحرـيد	٨٧ سـكر	(٦٨) ٧٧ غـربـة	٦٧ دهـشـ	٥٧ إـلـهـام
(٧٠) ٩٨ تـفـريـد	٨٨ صـحـو	٧٨ غـرقـ	٦٨ هـيـانـ	٥٨ سـكـيـنـةـ
(٥٩) ٩٩ جـمـعـ	٨٩ اـتـصـالـ	٧٩ غـيـبـةـ	٦٩ بـرقـ	٥٩ طـمـأـنـيـنـةـ
(٦٩) ١٠٠ تـوحـيدـ	٩٠ انـفـصـالـ	٨٠ تـمـكـنـ	٧٠ ذـوقـ	٦٠ هـمـةـ

B. PLAN DU KSM (avec références au KMS).

(٣٠)	تسليم ٧٩	(٢٢)	مراقبت ٥٣	(٤٢)	عزم ٢٧	(٢)	تو به ١
	استسلام ٨٠	(٥١)	احسان ٥٤	(٢٦)	استقامت ٢٨		صروت ٢
(٧)	اعتصام ٨١	(٤٤)	ادب ٥٥	(٥)	تفكير ٢٩	(٤)	انابت ٣
	انفراد ٨٢	(٨٠)	تمكّن ٥٦	(٦)	تدكر ٣٠	(٣٩)	فتوت ٤
(٧٥)	سر ٨٣	(٢٣)	حرمت ٥٧	(٤٨)	فقر ٣١	(٤٣)	ارادت ٥
(٤٩)	غنا ٨٤	(٦٢)	غيرت ٥٨	(٣٨)	تواضع ٣٢	(٤١)	قصد ٦
(٨٦)	بسط ٨٥	(٩٩)	جمع ٥٩	(١٢)	خوف ٣٣	(٣١)	صبر ٧
(٤٠)	انبساط ٨٦		انقطاع ٦٠		وجل ٣٤		جهاد ٨
(١٠)	ساع ٨٧	(٣٥)	صدق ٦١		رهبت ٣٥	(٩)	رياضة ٩
	اطلاع ٨٨	(٧٣)	صفا ٦٢	(١٣)	اشفاق ٣٦	(٢٥)	تهذيب ١٠
(٦٦)	و جد ٨٩	(٣٤)	حبا ٦٣	(١٤)	خشوع ٣٧	(٣)	محاسبت ١١
(٧١)	لحظه ٩٠	(٢٩)	تفت ٦٤		تللل ٣٨	(١)	يقطت ١٢
(٧٢)	وقت ٩١	(٣٦)	ايثار ٦٥	(١٥)	اخبار ٣٩	(١٦)	زهد ١٣
(٧٦)	نفس ٩٢	(٢٨)	تفويض ٦٦		الباد ٤٠	(٩٧)	تجريد ١٤
(٨١)	مكاشفه ٩٣		فوح ٦٧		هييت ٤١	(١٧)	ورع ١٥
(٧٤)	سرور ٩٤	(٧٧)	غريت ٦٨	(٨)	فرار ٤٢		تفوى ١٦
(٤٦)	انس ٩٥	(١٠٠)	توحيد ٦٩	(١٩)	رجا ٤٣		معاملت ١٧
(٦٧)	دهشت ٩٦	(٩٨)	تفر يد ٧٠		طلب ٤٤		مبارات ١٨
(٨٢)	مشاهده ٩٧	(٥٢)	علم ٧١	(٢٠)	رغبت ٤٥	(٤٥)	يقين ١٩
(٨٣)	معاينه ٩٨		بصر ٧٢		مواصلت ٤٦	(٥٤)	بصيرت ٢٠
(٩٢)	فنا ٩٩	(٨٤)	حيات ٧٣		مداومت ٤٧	(٢٧)	توكل ٢١
(٩٣)	بقا ١٠٠	(٥٣)	حکمت ٧٤		خطرت ٤٨		لجا ٢٢
(٦١)	محبت ١٠١	(٩١)	معرفت ٧٥	(٦٠)	هبت ٤٩	(٣٢)	رضا ٢٣
			كرامت ٧٦	(٢١)	رعايت ٥٠		موافقت ٢٤
			حقيقة ٧٧	(٥٨)	سكنه ٥١	(٢٤)	اخلاص ٢٥
			ولait ٧٨	(٥٩)	طمأنينة ٥٢	(١٨)	تبتل ٢٦

Notons d'abord que certains termes techniques, qui désignent des demeures dans le *KSM*, sont devenus les titres de quelques grandes divisions du *KMS*: ainsi *mu'amalat*, *vilayat* et *haqiqat*. Quant aux autres, il est frappant de

constater que la majorité des demeures appartenant en propre au *KMS* se situent parmi les étapes les plus élevées de la vie spirituelle. C'est dire que la pensée d'Ansārī semble avoir évolué d'une doctrine plutôt moraliste vers un enseignement où les voies proprement mystiques ont plus de part.

Si l'on considère maintenant l'ordre de succession des demeures, on s'aperçoit qu'il varie de façon assez considérable du *KSM* au *KMS*. Notons les cas les plus frappants : l'*i'tiṣām*, 81e demeure du *KSM*, n'est dans le *KMS* que la 7e et fait partie des *bidāyat*; le *samā'* passe de même du 87e au 10e rang; la *maḥabbat*, demeure suprême qui résume tout l'itinéraire spirituel d'après le *KSM*, n'est que le 61e *maqām* du *KMS*. Par contre, le *taḡrīd* passe du n° 14 dans le *KSM* au n° 97 dans le *KMS*; le *ḡam'*, du n° 59 au n° 99; et enfin le *tawhīd*, du n° 69 au n° 100. De telles transpositions laissent deviner qu'Ansārī a évolué dans sa manière d'entendre certains termes techniques employés, ou tout au moins dans l'importance qu'il convient de leur conférer.

3. LES CITATIONS.

De l'organisation extérieure de l'ouvrage, passons à son contenu. Le premier élément qui nous frappe, comme étant commun au *KSM* et au *KMS*, c'est le soin que met l'auteur à introduire chaque demeure par une citation coranique en rapport avec elle. Une question se pose aussitôt : Ansārī a-t-il généralement mis les mêmes textes en relation avec les mêmes notions, ou bien peut-on là encore constater des divergences entre les deux itinéraires ?

Un relevé des citations aboutit aux résultats suivants : sur les 76 demeures qui sont communes aux deux ouvrages, dans 43 cas les textes évoqués sont les mêmes. Dans 30 cas les citations diffèrent, mais sur ces trente, seize seulement ⁽¹⁾ sont dignes d'intérêt, les autres ayant en commun le mot ou l'expression qui correspondent à la demeure à laquelle elles sont mises en exergue. Dans trois cas, le *KSM* ne comporte pas de citation (m. 19, 58, 96).

De telles statistiques tendent à confirmer notre hypothèse : d'une part

⁽¹⁾ Ce sont les m. 1, 9, 10, 14, 15, 49, 53, 57, 59, 62, 63, 64, 83, 85, 86, 93.

elles militent en faveur d'une filiation réelle des deux ouvrages ; d'autre part la comparaison des citations divergentes indique en général un progrès du *KMS*.

Si nous envisageons maintenant les citations de la préface, nous trouvons mentionnés *Hidr*, *Misrī*, *Bistāmī*, *Ġunayd* et *Kattānī* dans le *KSM*. Le *KMS* s'attache moins à citer les prédécesseurs (*Anṣārī* nous y dit lui-même les raisons de sa sobriété en la matière) ; néanmoins on retrouve *Ġunayd* et *Kattānī*, en leur ajoutant *Abū-'Ubayd al-Busri* dont le nom est absent du *KSM*.

4. TERMINOLOGIE ET DÉFINITIONS.

La terminologie technique du *KSM* se réduit aux titres des diverses demeures, ou à peu près. Le *KMS* marque sur ce point un certain progrès. Ce dernier devient sensible, lorsqu'on examine les définitions qui se trouvent en tête de la majorité des *maqāmāt*.

Les titres des cent chapitres sont des termes arabes. Dès lors on comprend que le *KSM*, écrit en persan, borne souvent ses définitions à une simple traduction (m. 1, 19, 31, 33, 43, 49, 53, 61, 63, 71, 75, 84, 99). Dans nombre de cas, l'auteur ne fait que donner en quelques mots l'explication du terme, en dehors de toute signification proprement mystique (m. 3, 4, 9, 18, 20, 22, 25, 26, 27, 28, 30, 44, 50, 55, 57, 58, 65, 72, 74, 82, 95, 98). Un tel procédé laisse place à beaucoup d'à-peu-près et à bien des confusions. Il n'est pour s'en convaincre que de comparer les définitions des m. 1, 3 et 26 dans le *KSM* :

تو به بازگشتن است بخدای .

انابه بازگشتن بهمه از چیز .

بتعل بازگشتن است .

ou encore celles des m. 20 et 72 :

بصیرت دیدهور شدن است .

بصر دیدهور کردنست

D'autres demeures ne semblent se distinguer que par le degré d'intensité ou de durée ; c'est le cas des m. 33, 34, 35 et 36 dont voici les définitions :

خوف ترس است .

وجل قوى تراز خوف است .

وهبت ترسیست از وجل برتر .

اشفاق ترس دائم است .

Au contraire dans les *KMS* on a des définitions précises qui ont une portée proprement mystique. Comparons quelques-unes d'entre elles avec celles qui leur correspondent dans le *KSM* :

فتّوّة : فتوة بجوانردى وآزادگى زیستن . (KSM)

نكّة فتوة أن لا تشهد لك فضلا ولا ترى لك حقا . (KMS)

رضا : رضا خوشنودى وبسندکاریست . (KSM)

الرضا اسم لاوقوف الصادق حيث ما وقف العبد ، لا يلتمس متقدماً ولا متّاخراً ، ولا يستزيد
مزيداً ولا يستبدل حالا . (KMS)

رعاية : رعايت براستا کردنسن وکوشيدن . (KSM)

الرعاية صون بالعناية . (KMS)

ورغ : ورع باز پرهیزیدنست از ناپسند وافزونی وخاطرهای شوریده . (KSM)

الورع توّق مستقصى على حذر أو نحرّج على تعظيم . (KMS)

همة : همت خواستت از دل بقیمت دل . (KSM)

المهمة ما يملك الانبعاث لقصد صرفاً ، لا يملك صاحبها ولا يلتفت عنها . (KMS)

مكاشفة : مکاشفه دیدار دلست با حق . (KSM)

المكاشفة مهاداة السر بين متباطئين ، وهى في هذا الباب بلوغ ما وراء الحجاب وجوداً.

(KMS)

La différence saute aux yeux et elle est en faveur du *KMS*.

5. EXEMPLES DU TRAITEMENT COMPARÉ D'UNE DEMEURE.

Afin d'illustrer les comparaisons que nous avons faites, nous rapprocherons en guise de conclusion les textes des deux ouvrages concernant une même demeure. Nous choisirons d'abord le *hayā'*, pudeur religieuse naissant du sentiment de la présence divine, à cause de l'intérêt psychologique et mystique que présente cet état d'âme; puis nous examinerons les textes concernant le *tawhīd*, couronnement du *KMS*, auquel les deux ouvrages consacrent des développements d'une longueur inaccoutumée.

A. *Le hayā'* (*KSM*, m. 63 ; *KMS*, m. 34).

Commençons par le texte le plus ancien, celui du *KSM* :

« La 63e place est celle de la pudeur. De la place de la pureté naît la place de la pudeur. Dieu a dit (qu'Il soit exalté) : « et il a honte devant vous. » La pudeur, c'est la honte. La honte est le rempart de la religion; elle est l'une des sciences de la générosité. Les négligents éprouvent de la honte devant les hommes; ceux qui sont doués d'un tempérament généreux éprouvent de la honte devant les anges; les Connaissants éprouvent de la honte en présence de Dieu. A honte devant les hommes celui qui les craint par souci d'être bien considéré, qui cherche à être agréé d'eux, et qui ne connaît pas la grandeur de Dieu. A honte devant les anges celui qui a confiance en l'Invisible, qui a peur de la faute et qui se soucie du compte à rendre. A honte devant Dieu celui qui possède un cœur clairvoyant, dont la pointe de l'âme est douée de connaissance, et dont la conscience est exempte de doute».

Voici maintenant le texte correspondant du *KMS*⁽¹⁾ :

قال الله تعالى : « ألم يعلم بأن الله يرى ». الحياة (١)
الشكوى . والدرجة الثانية حياة يتولد من النظر في
من أوائل مدارج أهل الخصوص ، يتولد من تعظيم منوط
علم القرب ، فيدعوه إلى ركوب المحبة ، ويربطه بروح
الإنس ، ويكره إليه ملابسة الخلق . والدرجة الأولى حياة يتولد
حياة يتولد من شهود الحضرة ، وهي التي تشوها هيبة ،
من علم العبد بنظر الحق إليه ، فييجذبه إلى تحمل
المجادة ، ويحمله إلى استباح الجنابة ، ويستكتنه عن
ولا يقاويها تفرقة ، ولا يوقف لها على غاية .

« Dieu a dit (qu'Il soit exalté!) : « Ne sait-il pas que Dieu voit? ». La pudeur est l'un des principaux sentiers des amis privilégiés de Dieu. Elle naît de la révérence appendue à l'amour. Elle se réalise selon trois degrés : le premier degré est une pudeur qui naît de ce que le serviteur sait que Dieu le regarde ; elle l'amène à s'imposer le fardeau de l'effort spirituel, le pousse à trouver le péché détestable, et tend à l'éloigner de toute plainte. Le deuxième degré naît de la réflexion sur la connaissance de la proximité (divine) ; elle l'invite à chevaucher l'amour, le lie avec le souffle de la familiarité, et lui fait détester la fréquentation des hommes. Le troisième degré est une pudeur qui naît de la vision de la Présence ; il s'agit de la Présence à laquelle se mêle de la crainte, contre laquelle aucune dispersion ne saurait lutter, et pour laquelle on ne s'arrête pas à un terme. »

Le choix de la citation coranique suffit à nous indiquer que le *KMS* se borne à considérer la pudeur que l'homme éprouve en présence de Dieu ; le *KSM* ne la mentionnait qu'en troisième lieu. C'est que l'itinéraire persan entend le terme dans sa généralité (la définition qu'il en donne est une simple traduction : حيَا شَرِيبَتْ), et se contente de décrire les diverses sortes de honte que l'homme peut éprouver lorsqu'il se trouve en présence d'êtres semblables ou supérieurs à lui. Au contraire, le *KMS* nous place d'emblée sur le terrain mystique, et définit très heureusement l'attitude de l'âme déjà avancée dans les voies spirituelles, qui, en présence de Dieu, éprouve de la révérence en même temps que de l'amour. Les commentateurs se sont appliqués à expliquer chacune des expressions lapidaires par lesquelles Anṣārī a caractérisé les divers degrés. Notons seulement le souci d'indiquer leur genèse, et la précision technique, un peu mystérieuse pour les non initiés, dont l'auteur fait preuve dans ses descriptions. Tout ceci rend manifeste le progrès de pensée réalisé d'un ouvrage à l'autre, en même temps que l'identité des schèmes.

B. Passons au *tawhīd*, 69e demeure du *KSM* :

« Le *tawhīd* (confession de foi monothéiste) consiste à proférer l'Unique, à voir l'Unique, et à connaître l'Unique. Dieu a dit (qu'Il soit exalté!) : « Sache qu'il n'y a de dieu que Dieu ». Proférer l'Unique est le principe de toute science et la porte de toute connaissance profane et religieuse ; c'est une barrière qui sépare l'ami de l'ennemi. La profession de foi monothéiste

est une science ; la pureté d'intention est son fondement, et la fidélité sa condition.

La prononciation du *tawhīd* et ses deux modalités, extérieure et intérieure, possèdent trois aspects : le premier consiste à témoigner qu'à Dieu appartient l'unicité dans l'essence, et qu'Il est pur de tout conjoint, de toute progéniture, de tout associé et de tout compagnon (Los à Lui ! qu'Il soit exalté!). Le deuxième aspect consiste à témoigner qu'à Dieu appartient l'unicité dans les attributs, car en eux Il est sans pareil, et ce sont pour Lui des attributs dont on ne peut saisir le comment, incompréhensibles, illimités et échappant aux idées que l'on en peut concevoir ; en ces noms Il n'a ni associé ni semblable (Los à Lui ! qu'Il soit exalté!). Le troisième aspect consiste à témoigner que Dieu est unique à posséder des noms véritables et pré-éternels, car pour Lui les noms sont vérité et pour les autres ils ne sont qu'emprunt ; la créature est son homonyme : ce qui est nom de Dieu est la réalité éternelle qui convient à sa nature, et ce qui est nom des créatures est créé, contingent, conforme à leur nature. *Allāh* et *Rahmān* sont des noms qui lui appartiennent en propre, et par lesquels nul autre être ne saurait être désigné.

Quant à la vision de Son Unicité, elle se réalise en trois domaines : les décrets divins, les parts attribuées aux hommes, et les bienfaits de Dieu. L'unicité de Dieu dans ses décrets consiste en ce qu'il est le seul à établir les destinées, unique à posséder la science illimitée et pré-éternelle et la sagesse illimitée et pré-éternelle ; personne d'autre que Lui ne possède une telle science et une telle sagesse. Voir cela est la cime de la sagesse, le savoir avec exactitude est la cime de la stupeur, et le supporter est la cime de la force ; cela n'appartient à nul autre que Lui. L'unicité de Dieu dans les parts attribuées aux hommes consiste en ce qu'Il les leur distribue de Lui-même, considérant ce qui convient à la destinée de chacun, connaissant les mérites de chacun, et ayant égard au temps. L'unicité de Dieu dans ses bienfaits consiste dans son excellence : Il est Celui qui donne et l'unique donnant ; à nul autre que Lui ne revient la gratitude ni le reproche du bienfait ; à nul autre que Lui n'appartient la force et la puissance ; à nul autre que Lui n'appartient de refuser et de donner.

Quant à la connaissance de l'Unique, elle se réalise dans le culte, dans le comportement et dans les ambitions. Dans le culte, elle consiste à bannir

l'hypocrisie, à conserver attentivement la pureté d'intention, et à maîtriser ses pensées. Dans le comportement, elle consiste à purifier l'intime du cœur, à réaliser le souvenir de Dieu, et à persévéérer dans la confiance en Lui. Dans les ambitions, elle consiste à faire peu de cas de tout ce qui n'est pas Lui, à oublier tout ce qui n'est pas Lui, et à se dégager par la liberté du cœur de tout ce qui n'est pas Lui».

Et voici le texte de la dernière demeure du *KMS*⁽¹⁾ :

قال الله تعالى : «شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ». (١)
التوحيد تزييه الله عز وجل عن الحديث ؛ وإنما نطق العلماء بما نطقوا به وأشار المحققون بما أشاروا إليه في هذا الطريق لقصد تصحيف التوحيد ؛ وما سواه من حال أو مقام فكله مصهوب العلل . والتوحيد على ثلاثة وجوه : الوجه الأول توحيد العامة الذي يصح بالشهاد ؛ والوجه الثاني توحيد الخاصة وهو الذي يتبت بالحقائق ؛ والوجه الثالث توحيد قائم بالقدم وهو توحيد خاصة الخاصة .

فأما التوحيد الأول فهو شهادة أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له «الأحد الصمد الذي لم يلد ولم يولد ولم يكن له كفواً أحد» . هذا هو التوحيد الظاهر الجلي الذي نقى الشرك الأعظم ؛ وعليه نصبت القبلة ، وبه وجبت النمة ، وبه حقت الدماء والأموال ، وانفصلت دار الإسلام من دار الكفر ، وتحت به الملة للعامة وإن لم يقوموا بحق الاستدلال بعد أن سلموا من الشبهة والخيرة والريبة بصدق شهادة حجحها قبول القلب . هذا توحيد العامة الذي يصح بالشهاد ، والشهاد هي الرسالة والصنائع . يجب بالسمع ويوجد بتبييض الحق ؛ وينمو على مشاهدة الشواهد .

وأما التوحيد الثاني الذي يتبت بالحقائق فهو توحيد الخاصة ؛ وهو اسقاط الأسباب الظاهرة والصعود عن منازعات العقول وعن التعليق بالشهاد ؛ وهو أن لا تشهد في التوحيد دليلاً ، ولا في التوكيل سبباً ، ولا للنجاة وسيلة ؛ فت تكون مشاهداً سبق الحق بحكمه وعلمه ، ووضعه الأشياء مواضعها ، وتعليقها إليها

بأحاديثها ، وإخفاء إياها في رسومها ؛ وتحقق معرفة العلل ، وتسليك سبيل إسقاط الحديث . هذا توحيد الخاصة الذي يصح بعلم الفناء ، ويصفو في علم الجمجم ، ويجذب إلى توحيد أرباب الجمجم .
وأما التوحيد الثالث فهو توحيد اختصه الله لنفسه ، واستحقه بقدرها ، وألاح منه لأنجح إلى أسرار طائفة من صفوته ، وأخرسهم من نعمته ، وأعجزهم عن بنائه . والذى يشار به إليه على ألسن المشيرين أنه إسقاط الحديث وآيات القدم ، على أن هذا الرحمن في ذلك التوحيد علة لا يصح ذلك التوحيد إلا باسقاطه . وهذا قطب الاشارة إليه على ألسن علماء هذا الطريق ، وإن زخرفوا له نعوتاً وفصلاً فصولاً . فإن ذلك التوحيد تزيده العبارة خفاً ، والصفة نفوراً ، والوسط صعوبة . وإلى هذا التوحيد شخص أهل الرياضة وأرباب الأحوال ، وله قصد أهل التمعظ ، وإياده عن المتكلمون في عين الجمجم ، وعليه تصلم الإشارات ، ثم لم ينطق عنه لسان ، ولم تشر إليه عبارة . فإن التوحيد ورأء ما يشير إليه مكون ، ويتعاطاه حين ، أو يقله سبب . وقد أجبت في سالف الزمان سائلة سألني عن توحيد الصوفية بهذه القوافى الثالثة :

ما وحد الواحد من واحد
إذ كل من وحده جاحد
توحيد من ينطق عن نعمته
غالية أبطلها الواحد
توحيده إياه توحيده
ولعت من ينته لاحد

« Dieu a dit (qu'Il soit exalté !) : « Dieu a témoigné qu'il n'y a de Dieu que lui seul. » Le *tawhid* consiste à éloigner Dieu de la contingence. Les savants n'ont exprimé ce qu'ils ont exprimé, et les saints n'ont indiqué ce qu'ils ont indiqué en cette voie que dans le but de rectifier le *tawhid*; tout ce qui existe en dehors de lui en fait d'états ou de demeures est accompagné de déficiences.

Le *tawhid* comporte trois modes : le premier mode est le *tawhid* du commun des croyants qui s'authentique par les attestations ; le deuxième mode est le *tawhid* des amis privilégiés, et c'est celui qui s'appuie sur les Réalités ; le troisième mode est un *tawhid* qui possède la prééxistence, et c'est le *tawhid* des préférés parmi les amis privilégiés.

Le premier *tawhid*, c'est l'attestation qu'il n'y a de Dieu que Dieu seul, qui n'a pas d'associé, l'Un, l'Immuable, qui n'a pas engendré et n'a pas été engendré, et qui n'a jamais eu d'égal. C'est là le *tawhid* extérieur et manifeste, qui nie l'associationisme majeur ; c'est sur lui qu'a été établie la direction de la prière ; c'est pour lui que la protection a été rendue obligatoire ; c'est pour lui que le sang et les biens ont été épargnés, et que la terre d'Islam a été séparée de la terre d'impiété. C'est lui qui rend juste la religion pour le commun des croyants, même s'ils ne possèdent pas la vérité de l'argumentation, après qu'ils ont échappé à l'incertitude, à la stupeur et au doute par la véracité d'une *šahāda* qu'a rendue parfaite l'accueil du cœur. C'est là le *tawhid* du commun des croyants qui repose sur les attestations, à savoir la mission prophétique et les œuvres de Dieu. Il nécessite l'audition, se découvre par illumination divine, et croît par la contemplation des attestations.

Le deuxième *tawhid*, qui se base sur les Réalités, c'est celui des amis privilégiés de Dieu. Il consiste à laisser tomber les causes extérieures, et à s'élever au-dessus des discussions intellectuelles et de l'attachement aux attestations. Il s'agit pour toi de ne considérer dans le *tawhid* aucun argument, dans l'abandon à Dieu aucun motif, et pour le salut aucun mérite, de manière à contempler l'absolu de Dieu dans son décret, dans sa science, dans la disposition qu'Il a faite de chaque chose à sa place, dans le lien qu'Il a établi entre les choses et le temps où elles se situent, et dans le fait de les avoir dissimulées sous leurs apparences, de manière également à réaliser la connaissance des déficiences et à cheminer sur la voie de l'abandon de la contin-

gence. C'est là le *tawhid* des privilégiés qui se parfait par la science de l'anéantissement, se purifie dans la science de l'union, et attire vers le *tawhid* de ceux qui sont en possession de l'union.

Quant au troisième *tawhid*, c'est celui que Dieu s'est réservé pour Lui-même, et qu'il a jugé digne de sa puissance. Il en a irradié une fulguration dans l'intime du cœur d'un groupe de ses élus, tout en les rendant muets quant à sa définition, et impuissants quant à sa transmission. Ce qu'ont pu en dire les langues de ceux qui l'ont suggéré, c'est qu'il est négation de la contingence et affirmation de l'éternité, bien qu'en ce *tawhid* un tel symbole soit une déficience, et que son abandon soit nécessaire à l'authentification de ce *tawhid*. C'est là le pôle de ce qu'en ont suggéré les savants de cette Voie, quitte à l'avoir orné de descriptions et à l'avoir analysé par des subdivisions. Ce *tawhid*, l'expression le fait croître en mystère, la description le fait échapper davantage, et l'exposition l'augmente en difficulté. C'est à ce *tawhid* que tendent ceux qui se livrent aux exercices spirituels et ceux qui sont en possession d'états mystiques ; c'est lui qu'ont pris pour fin ceux qui révèrent Dieu, et c'est lui que les théologiens ont appelé '*ayn al-ğam*'. Sur lui se déracinent les suggestions, puis aucune langue n'en a parlé et aucune expression ne l'a désigné ; car le *tawhid* est au-delà de ce qu'un être créé peut suggérer, de ce dont un temps peut s'emparer, ou de ce qu'une cause peut supporter.

J'ai d'ailleurs répondu autrefois à un interrogateur qui m'avait questionné sur le *tawhid* des mystiques par ces trois vers :

« Personne ne témoigne réellement de Dieu qu'Il est Unique,
Puisque quiconque s'imagine le faire Le renie.
La profession de foi monothéiste de celui qui énonce pareille épithète
N'est qu'une phrase vaine nullifiée par l'Unique.
Dieu seul fait l'Unique ! C'est Lui-même qui unifie son Unité !
Et l'homme qui s'y essaie mérite l'épithète d'athée »⁽¹⁾.

Après la lecture d'un texte aussi profond, il semble vain de revenir au *KSM* qui ne peut que nous paraître bien pauvre. Notons cependant les grandes lignes de l'évolution d'Ansārī. Le *KSM* se place uniquement à un

⁽¹⁾ La traduction de ces vers a été empruntée à M. MASSIGNON, *Passion*, II, p. 788.

point de vue que nous pouvons appeler objectif : il s'agit de préciser théologiquement en quoi Dieu est unique et se distingue de tous les êtres créés. Le *tawhīd* consistera à témoigner de cette unicité avec les conditions morales requises, et à donner à l'Unique la place qui lui revient de droit dans nos préoccupations. Ceci, tout théologien musulman aurait pu le dire. Il est loin d'en être de même de la doctrine contenue dans le *KMS*. Elle est entièrement centrée sur le sujet, et étudie en détail les trois modes que peut revêtir le *tawhīd* dans le cœur de celui qui le professe : d'abord la reconnaissance du dogme central de l'Islam, telle qu'on la trouve chez le commun des croyants ; puis une communion plus directe avec Dieu, un sens de la sagesse divine et de la conduite harmonieuse de la Providence ; enfin l'irradiation mystérieuse du *tawhīd* divin dans l'intime du cœur, qui échappe à toute tentative de description, et qui réalise la consommation de l'union entre Dieu et l'âme. Les trois vers qui terminent l'étude de cette ultime demeure sont un des plus beaux textes et des plus profonds que l'on connaisse sur ce sommet de la vie mystique en Islam⁽¹⁾.

II. LES DEUX MANUSCRITS DU *KSM*

Il est fort difficile à l'aide des deux manuscrits que nous possédons d'arriver à reconstituer le texte original de notre ouvrage. L'importance des variantes fait penser à deux recensions indépendantes l'une de l'autre et ne se référant pas à une source manuscrite commune. Si notre hypothèse est valable, on pourrait supposer que plusieurs auditeurs ont pris des notes au cours des réunions tenues par Anṣāri ou que la reportation primitive a été revue ou modifiée au cours de leçons ou de discussions postérieures.

⁽¹⁾ Cf. sur le *tawhīd* des soufis, MASSIGNON, *Passion d'al-Hallāq*, t. II, *passim*.

Rien ne nous dit qu'Anṣāri n'a pas déjà eu des idées semblables au moment où il enseigna la doctrine du *tawhīd* contenue dans le *KSM*; seulement n'oublions pas qu'il donne des leçons à des disciples encore peu avancés peut-être dans les voies spirituelles. Il nous donne d'ailleurs lui-même

dans les *munāfiqāt* sa ligne de conduite en ce qui concerne les mystères intimes de l'union à Dieu :

آنجه حلاج گفت من گفتم، او آشکارا گفت
من نهفتم .

«Ce que Hallāq a dit, je l'ai dit; lui l'a dit ouvertement, moi je l'ai caché».

1. DESCRIPTION.

Le manuscrit que nous avons choisi pour servir de texte de base à cette édition représente les folios 1 a - 51 a de Šehit Ali 1383 (17 cm. 5 × 13 cm. 11 lignes, 158 folios), daté du 15 dul-qā'da 904 H. Le *KSM* y est la première d'un groupe d'œuvres attribuées à Anṣārī. Il a été décrit par M. le Professeur Ritter dans la revue *Der Islam*⁽¹⁾. C'est un bon manuscrit, de lecture facile, comportant relativement peu de fautes, d'altérations et d'omissions.

Le deuxième manuscrit se trouve à la Bibliothèque Nationale de Paris, suppl. fonds pers. 481, cat. Blochet 2153 (nestā'liq persan du début du XVIIe siècle, 47 folios, 23 cm. × 12 cm.).

Si notre choix s'est arrêté sur le premier, c'est que le manuscrit de Paris d'une part est incomplet, et d'autre part est postérieur. Ses folios sont en outre intervertis, et il se mélange avec deux autres ouvrages : un commentaire sur le passage coranique où il est dit que la lune se fendit, relatant les diverses interprétations mystiques auxquelles il a donné lieu, et un opuscule mystique dont l'auteur ne se nomme pas, à la fin duquel on trouve cités entre autres Šihāb ad-Dīn Suhrawardī et le commentaire de Ğāmī sur le *Naqš al-fuṣūṣ* d'Ibn 'Arabī. Les folios se raccordant entre deux lignes du texte et parallèlement à elles (non perpendiculairement comme dans un livre ordinaire), le raccord donne souvent lieu à des collusions entre les lignes qui se recouvrent alors l'une l'autre et deviennent parfois tout-à-fait illisibles.

Voici l'ordre des folios, tel qu'il y a lieu de le restituer :

Introduction et m. 1-52	10 b à 31 h. ⁽²⁾
m. 53-57	4 b à 5 h.
m. 58, 64, 65, 66	36 b et 37 h.
m. 67, 59-63, 68-71	40 b à 43 h.
m. 72-74	44 b.
m. 75-77 (début)	46 h.
m. 77-83	37 b à 39 h.

⁽¹⁾ T. XXII, 1935, p. 96-97.

⁽²⁾ Etant donné l'apparence du manuscrit nous avons préféré donner nos références par pages (verso d'un folio et recto du suivant),

en suivant la numérotation en chiffres latins qui a été ajoutée sur le manuscrit. Nous indiquerons en conséquence s'il s'agit de la demi-page du haut (h) ou du bas (b).

On ne peut guère se fier à la numération donnée par P⁽¹⁾. Elle est irrégulièr, souvent rajoutée dans les marges, et sautant parfois des numéros ; les chiffres correspondant aux diverses demeures dans le tableau ci-dessus se rapportent donc à la numération de I. On y remarquera l'absence des dix-sept dernières demeures, et quelques différences dans l'ordre de succession des chapitres.

2. LES DEUX INTRODUCTIONS.

Il ne s'agit pas ici de la préface qui fait partie intégrante de l'ouvrage, mais de la présentation de l'opusculo. Seul I donne un titre à ce dernier : « Livre des cent places », ou des cent demeures. La bénédiction initiale débute de la même manière dans les deux manuscrits ; P lui confère néanmoins plus d'ampleur en ce qui concerne le Prophète, sa famille et ses compagnons.

I se borne ensuite à la notation dont nous avons parlé plus haut :

ترجم مجالس عقیده، à une citation coranique et à une date, et entre sans plus tarder dans le vif du sujet.

P au contraire ne comporte ni date, ni la mention précieuse qui nous a permis d'entrevoir le sens de l'ouvrage et sa situation par rapport au KMS. Par contre, considérant Anṣārī comme l'auteur personnel du petit livre, il décline les noms et titres du maître. Il indique ensuite le propos de l'opusculo, qui est de permettre aux itinérants spirituels de voir à quelle demeure mystique ils sont parvenus, et de mener à bon terme leur pérégrination vers l'union divine. P semble donc reporter sur le KSM ce qui s'appliquera au KMS ; reportement indu, car on ne comprendrait pas alors l'introduction à ce dernier ouvrage, où l'auteur semble répondre pour la première fois aux demandes qui lui ont été réitérées concernant la rédaction d'un itinéraire spirituel. Nous retiendrons donc l'introduction de I, dont la brièveté est éloquente.

2. LES CITATIONS.

Si nous passons maintenant au corps de l'ouvrage, une brève remarque s'impose au sujet des citations coraniques qu'il contient. P les mentionne

⁽¹⁾ Dans cette dernière partie de l'introduction, comme d'ailleurs dans l'apparat critique du texte, nous désignerons par P le manuscrit de Paris, et par I celui d'Istanbul.

en général de manière plus complète, I se contentant de quelques mots ayant rapport de façon immédiate avec la demeure traitée.

3. LES VARIANTES.

Elles sont très nombreuses entre les deux manuscrits, bien que leur importance soit inégale. Certaines nous permettent de retrouver tel ou tel membre de phrase manifestement oublié par erreur de copiste, et de reconstituer ainsi le texte exact dans son intégrité. D'autres apportent des divergences de sens appréciables et intéressantes. D'autres enfin ne sont que des différences de forme sans intérêt. Afin de ne pas alourdir le texte et les notes, nous nous contenterons de signaler ici les principales variantes secondaires, ce qui nous dispensera d'y revenir.

C'est d'abord la formule introductrice de chaque demeure. Alors que I est d'une uniformité à peu près parfaite, P varie fréquemment : il ne mentionne pas toujours le numéro de la demeure ; celle-ci est désignée tantôt par le mot *maydān*, tantôt par le mot *maqām*, tantôt encore par le seul titre qui lui revient, sans aucune apposition. L'expression از... زاید , qui indique le rapport entre deux demeures successives, donne lieu également dans P à diverses variantes : ainsi m. 13, on a پذیده زاید ; m. 44, on a خیزد زاید ; elle est simplement omise dans m. 27.

Alors que I introduit invariablement les citations coraniques par la formule قوله تعالى ، P présente une certaine variété :

حق جل جلاله میفرماید (m. 6) ؛ خدای عز وجل چنانکه میگوید (m. 8) ، چنانکه میگوید (m. 13) ؛ چنانکه گفت (m. 9, 11, 12) ؛ چنانکه حق جل وعلی میگوید (m. 21) ؛ چنانکه حق جل وعلا گفت (m. 14, 15, 17, 18, etc.)
omission (m. 31, 33, 39) ؛ (m. 34) قال الله عز وجل (m. 23, 35)

On note également des variantes dans la manière d'introduire les membres des énumérations tripartites : P préfère souvent les nombres ordinaux à l'emploi de l'expression دیگر ou simplement à la répétition de la conjonction و . Généralement il emploie سه دیگر سه دیگر سه دیگر . On trouve également

dans P ب au lieu de بـا ، آن au lieu de این et réciproquement. Une autre variante extrêmement fréquente consiste dans la présence ou l'omission du verbe است à la fin d'un membre de phrase où il n'est pas indispensable pour la compréhension du sens. Remarquons encore l'emploi du singulier au lieu du pluriel (ex. سه مرداند و این سه مرداند)، l'emploi l'un pour l'autre des trois pronoms réfléchis خویش ، خود و خویشن et جز از dans l'expression جز از .

Comme variantes importantes sur lesquelles il y a lieu d'attirer l'attention, notons la différence dans le nom donné à m. 40, où P parle de ایاب au lieu de الایاد ، et à m. 22 où l'on trouve dans P رجا au lieu de رج (sans doute erreur de copiste, mais qui se répète tout au long du chapitre). De même signalons que deux demeures portent le même titre de بصیرت (20 et 72)؛ dans le deuxième cas, il faut sans doute lire بصیر ، à en juger par le contenu du chapitre.

Il convient aussi de remarquer que P introduit à plusieurs reprises des vers à l'intérieur des chapitres, ce qui n'arrive à I qu'une seule fois (m. 43).

4. FORMES DIALECTALES.

Pourachever la comparaison entre les deux manuscrits, il convient de noter que l'un et l'autre comportent certaines formes archaïques ou dialectales; elles sont cependant beaucoup plus nombreuses dans P. Citons à titre d'exemples :

- m. 20 (I) : ایدرم — m. 8 (I) : یاود .
- m. 44 (P) : وان : یاوی — m. 61 (P) : نیاوند : .
- m. 37 (P) : نیوگفی : — m. 4 (P) : نشکیود .
- m. 34 (I et P) : غرقه (pour وایستن) : .

On voit la tendance à employer le و au lieu du ب et même du ف. On pourrait également remarquer la façon d'employer certaines particules, qui n'est pas celle de la langue classique.

CONCLUSION

Il ne nous reste qu'à conclure. Nous le ferons en soulignant l'intérêt du texte que nous publions. Les notations du manuscrit d'Istanbul et la comparaison avec le *KMS* nous y font voir avec clarté une première ébauche en langue persane du si remarquable itinéraire mystique composé par Anṣārī⁽¹⁾. On peut le considérer comme une reportation d'une série de leçons données par le maître en l'an 448⁽²⁾, ce qui explique qu'il n'ait ni la précision ni la concision de l'ouvrage arabe composé plusieurs années plus tard.

Ce caractère de pierre d'attente motive sa publication sans traduction. Traduire est toujours œuvre délicate, et nous préférons en résERVER les efforts pour le *KMS*, dont il importeraIT d'avoir une traduction française le mettant à la portée de ceux qui, sans être orientalistes, s'intéressent à tout cheminement de l'homme en quête de son Dieu.

S. DE BEAURECUEIL, O. P.

⁽¹⁾ Pour éclairer davantage la genèse du *KMS*, il faudrait prendre aussi en considération les indications du *Mahabbat-nâmè*, dont le texte se trouve contenu dans I (fol. 135b-158a). Nous le ferons, s'il plaît à Dieu, dans une préface à l'édition critique de l'itinéraire arabe. Signalons seulement ici, à titre d'indication, les différents chapitres : صحبت ، شوق ، طاب ، بقاء ، ذكر ، عقاب ، مسامرة ، مرید و مراد ، حنون ، تجربة ، قرب ،

أنس ، ابساط ، محنت ، عشق ، وفاء ، غيرت ، سكر ، غلبان ، وجد ، طوالع ، تحلي ، مشاهدة ، في قولهم «أنا أنت وأنت أنا» ، في الجم والتفقة ، فقر ، طامات ، توحيد .

⁽²⁾ Anṣārī vivait alors en relative tranquillité dans sa ville natale, son premier exil ayant eu lieu dix ans plus tôt, et le second ne devant se produire que dix ans plus tard (438 et 458 H.).

TABLE ALPHABÉTIQUE⁽¹⁾

ح	ت	ا
٥٣ (٥٧) حرمٰت	٧١ (٢٦) تبٰتل	٥٥ (٥٤) احسانٰ
٤٢ (٧٧) حقیقت	٧٧ (١٤) تجربٰید	٦٣ (٣٩) اخبارٰ
٤٣ (٧٤) حکمت	٦٨ (٣٠) تذکرٰ	٧٢ (٢٥) اخلاقٰ
٥١ (٦٣) حیا	٦٣ (٣٨) تذلل	٥٤ (٥٥) ادبٰ
٤٤ (٧٣) حیات	٤٠ (٧٩) تسليمٰ	٨٢ (٥) ارادتٰ
خ		
٦٤ (٣٧) خشوعٰ	٧٧ (١٦) تقویٰ	٣٦ (٨٨) اطلاعٰ
٥٨ (٤٨) خطرت	٥٤ (٥٦) تکنٰ	٣٦ (٨١) اعتصامٰ
٦٧ (٣٣) خوفٰ	٦٧ (٣٢) تواضعٰ	٦٢ (٤٠) الْبَادِ
د		
٣٢ (٩٦) دهشت	٨٥ (١) توبٰ	٨٤ (٣) انابٰتٰ
	٤٨ (٦٩) توحید	٣٧ (٨٦) انساطٰ
	٧٤ (٢١) توکلٰ	٣٣ (٩٥) انسٰ
	٨٠ (١٠) تهذیبٰ	٣٩ (٨٢) انفرادٰ
ر		
٦١ (٤٣) رجا	٥٠ (٦٤) نفت	ب
٧٣ (٢٣) رضا		
٥٧ (٥٠) رعایت		٣٧ (٨٥) بسطٰ
٦٠ (٤٥) رغبت		٤٥ (٧٢) بصرٰ
٦٥ (٣٥) رهیت	٥٢ (٥٩) جمعٰ	٧٥ (٢٠) بصیرتٰ
٨٠ (٩) ریاضت	٨١ (٨) جهادٰ	٣٠ (١٠٠) بقا
ث		

⁽¹⁾ Voir le tableau de l'Introduction (p. ١٢) qui tient lieu de table analytique. Le numéro entre parenthèses se réfère à l'ordre des demeures, le second numéro renvoyant à la pagination placée entre tiret.

[٦٢]

---+---(٢٩)---+

٣١ (٩٨)	معاینه	ف		
٤٣ (٧٥)	معرفه			ز
٣٤ (٩٣)	مکاشفہ	فوت	١١ (١٣)	زهد
٥٩ (٤٦)	مواصلت	فتح		
٧٢ (٢٤)	موافقت	فرار		س
		فقر		
		فنا	٣٨ (٨٣)	سر
ن			٣٣ (٩٤)	سرور
٣٤ (٩٢)	نفس	ق	٥٦ (٥١)	سکینہ
			٣٦ (٨٧)	سماع
و				
		قصد		ص
٣٥ (٨٩)	وجود	ك		
٦٦ (٣٤)	وجل		٨١ (٧)	صبر
٧٧ (١٥)	ورع	كرامت	٥٢ (٦١)	صدق
٣٤ (٩١)	وقت	(٧٦) ٤٢	٥١ (٦٢)	صفا
٤١ (٧٨)	ولايت	ل		ط
٥		لغا		
٥٢ (٤٩)	همت	لحظه	٦٠ (٤٤)	طلب
٦٢ (٤١)	هیبت		٥٦ (٥٢)	طمأنیت
ي		م		ع
٧٨ (١٢)	يقظت	مبالات	٧٠ (٢٧)	عزم
٧٥ (١٩)	يقین	محاسبت	٤٦ (٧١)	علم
		محبت		
		مداؤمت		غ
		مراقبت		
		مروت	٤٨ (٦٨)	غربت
		مشاهده	٣٨ (٨٤)	غنا
		معاملت	٥٣ (٥٨)	غيرت

میدان صدم بقاست . از میدان فنا میدان بقاست . قوله تعالى : «وَاللَّهُ خَيْرٌ وَابْقِي»^(۱) خداوند تعالی و پس : علایق منقطع ، و اسباب مض محل ، و رسوم باطل ، و حدود متلاشی ، و فهوم فانی ، و تاریخ مستحیل ، و اشارت متناهی ، و عبارت متنفی ، و خیر هیچی ، و حق یکتا بخودی خود باقی .

و این صد میدان همه در میدان محبت مستغرق . میدان <دوستی> میدان محبت است . قوله تعالی : «يَجِئُهُمْ وَيَجِئُونَهُ»^(۲) ؛ «قُلْ إِنَّكُمْ تَحْبُّونَ اللَّهَ»^(۳) . اما دوستی سه مقام است : اول راستی ، و میان مسقی ، و آخر نیستی . والحمد لله <الاول> والآخر .

تمام شد کتاب صد میدان از مصنفات ندیم حضرت باری خواجه عبد الله انصاری قدس
الله روحه

رضا ؛ و این مقام راضیانست . و مرد از درجهٔ معرفت بدرجهٔ حقیقت بسه چیز میرسد : بحمرت در خلوت ، و خجل از خدمت ، واشار برفاقت .

میدان نود و هشتم معاینه است . از میدان مشاهده میدان معاینه زاید . قوله تعالیٰ : «الم تر الى ربک کیف مدد الظل»^(١) . معنی معاینه تمام دیدنست ، و آن سه چیزست : بچشم اجابت بهجت نگریستن ، و بچشم انفراد بفرد نگریستن ، و بچشم حضور بحاضر نگریستن . شرح اول سه چیزست : ندای عذر را اجابت کرد ، و نداء اطف را اجابت خواست ، وندای قصد را اجابت کرد ، وندای سر را اجابت خواست . و شرح حرف میابین بهداشت یگانه است ، شهادت یگانه داد ؛ و بعترفت یگانه است ، شکر یگانه داد ؛ و برعایت یگانه است ، ارادت یگانه داد . و شرح حرف پسین بدوری از خود نزدیک ویرا نزدیک باش ، و بعیوب از خود حضور ویدا حاضر باش ؛ نه از قاصدان دور است ، نه از طالبان گم است ، نه از مریدان غایب .

میدان نود و نهم فناست . از میدان معاینه میدان فناست . قوله تعالیٰ : «کل شيء هالك الا وجهه له الحكم واليه ترجعون»^(٢) . فنا نیستیست . و آن نیست گشتن بسه چیزست در سه چیز : نیست گشتن جستن در یافته ، نیست گشتن شناختن در شناخته ، نیست گشتن دیدن در دیده . آنچه «لم یکن» در آنچه «لم یزل»^(٣) چه یابد ؟ حق باقی در رسم فانی کی پیوند؟ سزا در ناسرا کی بندد ؟ هر چه جز از ویست در میان سه چیزست : نا بوده دی و گم امروز و نیست فردا ؛ پس همه نیست اند جز ازوی ، مگر هست بوی ؛ پس همه هست ویست . باران که بدريا رسید برسید ، و ستاره در روز نا پیدا شد ؛ در خود برسید انکه بولی رسید .

M. 98 : ^(١) K : ٢٥, ٤٥

M. 99 : ^(١) K : ٢٨, ٨٨ — ^(٢) I intervertit l'ordre des deux expressions entre guillemets.

نگرد . اما مرید صادق را که وعده شنود در وی سه نشان پدید آید : حلاوت خدمت ، و بر همه جانوران شفقت ، و خلاص دعوت . و اما عارف که نشان یابد در وی سه نشان پدید آید : مؤانست مناجات ، و حلاوت فکرت ، و سیری از زندگانی . و اما محب را که فرا مراد نگرد در وی سه علامت پدید آید : آزادی ، و شادی ، و بیقراری .

میدان نود و ششم دهشت است . از میدان انس میدان دهشت زاید . دهشت در غلبه انس از خود رها شدن است ، واز خود جدا گشتنست . دهشت آن حالت که تن صبر بر تابد ، و دل بعقل نپردازد ، و نظر تمییز را نیابد . تن آنکه صبر بر ندارد که از فراغت دل در ماند ، وهیت میان تن و میان دل وی جدا کند ، و سلطان طاقت ضعیف گردد . و دل با عقل آنگاه نپردازد که روح ویرا خواند ، و روح وجود بوی رساند ، و تشنگی قوت کند . و نظر انگاه تمیز را نیابد که در نور مشاهده غرق گردد ، و ندای لطف بوی رسد ، و حجاب تننم از پیش وی بر خیزد .

میدان نود و هفتم مشاهده است . از میدان دهشت میدان مشاهده زاید . قوله تعالی : « او الق السمع وهو شهيد »^(۱) . مشاهده بر خاستن^(۲) عوایقست میان بند و حق . و طریق بدان سه چیزست : یکی رسیدن از درجه علمست بدرجۀ حکمت ؛ و دیگر رسیدن از درجه صبر بدرجۀ صفات ؛ سیم رسیدن از درجه معرفت بدرجۀ حقیقت . مرد از درجه علم بدرجۀ حکمت بسه چیز رسد : باستعمال علم ، و تعظیم امر ، و اتابع سنت ؛ و این مقام حکم‌بمانست . و مرد از درجه صبر بدرجۀ صفات بسه چیز رسد : بترک مناقشت ، و ترک تدبیر ، و لزوم

چیزست : مستولی گشتن بر احوال ، و همار گشتن در صدق ، و دیده ور گشتن در شادی بزرگتر . و نشان استبصار ضمیر بحقیقت سه چیزست : که مرد طمانیت و سکینت یابد ، و وقار فرشتگان ، و ثبات با دنیان .

میدان نود و چهارم سرورست . از میدان مکاشفه میدان سرور زاید . قوله تعالی : «فِذلَكَ فَلِيَفْرُحُوا هُوَ خَيْرٌ مَا يَجْهَهُون»^(۱) . جمله شادیها سه است : یکی شادی حرام است ، و یکی شادی مکروه ، و یکی شادی واجب . آنچه حرام است بعصیت شاد بودنست ، و آن اینست که قوله تعالی : «لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِين»^(۲) . آنچه مکروه است بدینا شاد بودنست ، و اینست که گفت قوله تعالی : «وَفَرِحُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا»^(۳) «وَلَا تَفْرُحُوا بِمَا أَتَكُمْ»^(۴) . آنچه واجب است شادیست بحق ، و آن آنست که گفت : «فَاسْتَبِرُوا بِمَا يَعِيشُكُمُ الَّذِي يَأْتِيُكُمْ بِهِ»^(۵) . اما شادی بحرام بدان دل میرد ، و بی برد ، و دوست دشمن کند . و اما شادی مکروه از آن ابروی کاهد ، و فتنه افزاید ، و عمر توان آید . و اما شادی واجب سه شادیست : شادی مسلمانی که بند بر گرفت و در کشاد و یار داد ؛ و دیگر شادی منقصت که از عتاب آزاد کرد ، و از بهشت رها کرد ، و بحقیقت شاد کرد ؛ سیم دوستیست که مرد را انس داد بی خلق ، و توانگری بی گنج ، و عز داد بی سپاه .

میدان نود و پنجم انس است . از میدان سرور میدان انس زاید . قوله تعالی : «وَإِذَا سَأَلَكَ عَبْدٌ عَنِ فَلَىٰ قَرِيبٍ»^(۶) . انس آسایش است و آرام بنزدیک دوست . و آن سه کس راست : مرید صادق را که وعده شنود ، و عارف را که نشان یابد ، و محب را که برادر

M. 94 : ^(۱) K : ۱۰, ۵۸ — ^(۲) K : ۲۸, ۷۶ — ^(۳) K : ۱۱, ۱۰ — ^(۴) K : ۱۳, ۲۶ —
^(۵) K : ۵۷, ۲۳ — ^(۶) K : ۹, ۱۱۱
M. 95 : ^(۱) K : ۲, ۱۸۶

میدان نود و یکم وقتست . از میدان لحظه میدان وقت زاید . قوله تعالی : « جَمِّعْتُ عَلَى قُدْرٍ^(۱) یا موسی »^(۲) . وقت آنست که جز حق در نگنجد . مردان در آن وقت سه اند : وقت یک سبکست چون برق ، وقت یک پاینده است ، وقت یک غالب است . آنچه چون برقوت غاسلسست شویند؛ و آنچه پاینده شاغل است مشغول دارند؛ و آنچه غالبست قاتل است کشنده . اما آنچه چون برقوت از فکرت زاید ، و آنچه پاینده است از لذت ذکر زاید ، و آنچه غالبست از سماع نظر زاید . آنچه چون برقوت دنیا فراموش کند ، تا ذکر آخرت روشن کند ؛ و آنچه پاینده است از آخرت مشغول کند ، تا حق معاین گردد ؛ و آنچه غالبست رسوم انسانیت محو کند ، تا جز حق جل^(۳) جلاله نماند .

میدان نود و دوم نفس است . از میدان وقت میدان نفس زاید . قوله تعالی : « فَلَمَا
أَفَاقَ قَالَ سَبِّحَانَكَ »^(۴) . نفس خداوند وقت آنست که از او چیزی در ان نیامیزد . نسمهای اهل حقیقت سه است : ناله تایبست ، و خروش واله ، و نعره واجد . اما ناله تایب دیو راند ، و گناه شوید ، و دل کشاید . و اما خروش واله مهر دنیا شوید ، و اسباب سترد ، و خلق فراموش کند . و اما نعره واجد در جان آویزد ، و دل تشهه کند ، و حجاب سوزد .

میدان نود و سیم مکافته است . از میدان نفس میدان مکافته زاید . قوله تعالی : « ما كذب الفؤاد ما رأى »^(۵) . مکافته دیدار دلست با حق . و علامات مکافحت^(۶) سه است : استغراق دل از ذکر ، و امتلاء سر از نظر ، واستبصار ضیر بحقیقت . نشان استغراق دل از ذکر سه چیزست : گفتار حقیقت ، و وحشت از خلق ، والهم مناجات . و نشان امتلاء سر از نظر سه

M. 91 : ^(۱) K : ۲۰, ۴۰ — ^(۲) I : om.

M. 92 : ^(۱) K : ۷, ۱۴۳

مکاففات : ^(۱) K : ۵۳, ۱۱ — ^(۲) I :

فراغ بار آورد ویرا سه چیز : نزهت در کوشش ، وهدایت در عقل ، وتوانگری در دل ؛ واطلاع مستمع اشارت بدل بینا بار آورد ویرا سه چیز : مددی از معرفت ، وبرق از هیبت ، ونسیمی از قرابت^(۲) .

میدان هشتاد ونهم وجدست . از میدان اطلاع میدان وجد زاید . قوله تعالی : «وربطننا علی قلوبهم اذ فاموا»^(۱) . وجد آتشی است افروخته میان سنگ اختیار واهن نیاز . وان بر سه وجه است : وجودیست نفس را ، وجودیست دارا ، وجودیست جانرا . اما آنچه نفس را افتاد بر عقل زور کند ، وصبر هزیت کند ، ونهانیها آشکارا کند ؛ واين وجود معنویست . اما ان وجود که دلرا افتاد بر طاقت زور کند تا حرکت کند وبانگ کند وجامه بدرد ؛ واين وجود معنویست . اما آن وجود که جانرا افتاد حظ وی از حق نقد کند ، ونفس وی در حقیقت غرق کند ، وجان وی آهنج بریدن کند ؛ این واجد منظور است که حق بوی نگریست .

میدان نوDEM لحظه است . از میدان وجود میدان لحظه زاید . قوله تعالی : «انظر الى الجبل فان استقر مكانه فسوف ترانی»^(۱) . لحظ واجد بر افتادن چشم واجدست بر مرادی در نهان . آن سه مردانند : هیبت زده که مراد جست ، مکر دید ، کشته شد تا نزدیک ؛ ومحبیست که دوست جست ، نشان دید ، ببرید تا نزدیک ؛ وخداآوند انس است که بوقت نگریست ، نور دیده غرق گشت تا نزدیک . مرد پیشین در خدمت افتاد وزهد ، ومرد دوم در حرمت افتاد وشرم ، ومرد باز پسین از خود جدا ماند ورسست . فافهم .

فرانست : I^(۲)

M. 89 : ^(۱) K : ۱۸, ۱۴

M. 90 : ^(۱) K : ۷, ۱۴۳

را سزا وار ندیدن ، وبصطفی صلی الله علیه وسلم پس بردن ؛ و مردیست در غفلت خواهنده ، و بر عادت جوینده ، و در اصل پدیدار گروند . سیم مردیست منبسط نفس سوخته ، و دل افروخته ، و جان بارزو آمیخته .

میدان هشتاد و هفتم سمعاست . از میدان انساط میدان سماع زاید . قوله تعالی : « ولو علم الله فیم خیرا لأسعهم »^(۱) . سماع بیدار کردنشت از خواب و جنبانیدنشت از آرام و آب دادنشت کشته را ، تا خفته کیست و آرامیده^(۲) کیست و کشته چیست . سماع زنده کنده است ، و اهل سماع سه مردانند : یک آنست که حظ وی از سماع معنیست و حاصل آن ؛ . . .^(۳) ؛ سیم آنست که حظ وی لطیفه ایست میان صوت و معنی و اشارات آن . اما آن پیشین استقبال کرد سماع را بسه چیز : بگوش سر ، والت تمیز ، و حرکت طباع ؛ سماع ویرا باز آورد از سه لذت : یکی از آسایش ، واژ غم ، واژ شغل . اما مرد دوم استقبال کرد سماع را بسه چیز : بگوش ، ولطافت نظر ، و فایده جستن بنیاز ؛ تا باز آورد اورا آن سماع دو تحفه : راحت از درد ، و نگه از حکمت . و اما سیم مرد استقبال کرد سماع را بسه چیز : بنفس مرده ، و دل تشهه ، و نفس سوخته ؛ تا باز آورد اورا نسیم انسی ، و یاد کار ازی ، و شادی جاودانی .

میدان هشتاد و هشتم اطلاعست . از میدان سماع میدان اطلاع زاید . قوله تعالی : « سریهم آیاتنا فِ الْأَفَاقِ وَ فِي أَنفُسِهِمْ »^(۱) . اطلاع مستمع مطلع شدن ویست بر نصیب خود از حق . و آن مردان سه اند : اطلاع مستمع بقرآن بدل زنده بار آورد اورا سه چیز : بیسی از خطاب باز دارنده ، و امیدی بر خدمت دارنده ، و سکینه با حکم سازنده ؛ و اطلاع مستمع علم بدل

M. 87 : ^(۱) K : 8, ۲۳ — ^(۲) آرامید : I — ^(۳) Omission par passage du même au même.
M. 88 : ^(۱) K : ۴۱, ۵۳

عایلا فاغنی»^(٢). غنا توانگریست . جمله آن سه چیزست : غماء مال ، وغفاء خوی ، وغباء دل . غنای مال بر سه گونه است : آنچه از حلالست مختنست ، وآنچه از حرامست لعنتست ، وآنچه افزونیست عقوبست . وغنای خوی از نفس است که در خبرست که «الغنى عن النفس»^(٣) ؟ وغنای نفس سه چیزست : خشنودی ، وخرسندی ، وجوانگردی . وغباء دل سه چیزست ، وآن «غماء القلب» است که در خبر است : همت از دنیا مهتر ، ومراد از بیشتر بزرگتر ، وآرام از هفت آسمان وزمین برترا .

میدان هشتاد وپنجم بسط است . از میدان غنا میدان بسط زاید . قوله تعالی وتبارک : «افهن شرح الله صدره للإسلام فهو على نور من ربها»^(٤) . بسط کشادن مولیست دل ووقت وهمت بندۀ را . وان بر سه گونه است : یکی بسط دعارا ، ودیگری بسط خدمت را ، سیم بسط طلب را . بسط دعارا سه نشانست : مناجات با حرمت ، وتصرّع با هیبت ، وسؤال باستخارت . وبسط خدمت را سه نشانست : کار فراوان برش آسان ، وورد فراوان از خلق نهان ، ودل بوقت ورد شتابان . وبسط طلب را سه نشانست : سماع اندک وفایده فراوان ، وخدمت اندک وحلاؤت فراوان ، وفکرت اندک ودیدار فراوان .

میدان هشتاد وششم انبساطست . از میدان بسط میدان انبساط زاید . قوله تعالی : «فأولا
إلى الكهف ينشر لكم ربكم من رحمته»^(١) . انبساط نزدیک نیوشیدن ودیدار خواستن است . جویندگان دیدار سه مردند : مردی مقتضی بدعا مصطفی صلی الله علیه وسلم که گفت : «اسألك لذة النظر إلى وجهك» دعا میکند ، وویرا سه چیز : بجای بدیدار گردیدن ، وخویشتن

^(٢) K : ٩٣، ٨ — ^(٣) Cf. Muslim, III, p. ١٠٠

M. ٨٥ : ^(٤) K : ٣٩، ٢٢

M. ٨٦ : ^(١) K : ١٨، ١٦

خرسند نا بودن^(۵). وانفراد متکلان سه چیزست : از اسباب بر نا رسیدن^(۶) ، و علایق پذیرفتن ، واژ تدبیر خود بگریختن . وانفراد واجدان سه چیزست : نفس فانی^(۷) ، و دل غایب^(۸) ، و نفس غرق^(۹) .

میدان هشقاد وسیم سرست . از میدان انفراد میدان سر زاید . قوله تعالی : «وَاللَّهُ يَعْلَم إِسْرَارَهُمْ»^(۱) . سر آن خلاصه مردست^(۲) که با حق دارد ، ونهان^(۳) که^(۴) هرگز زبان^(۵) از آن عبارت نتواند^(۶) کرد ، ومرد ازرا از خود حکایت نتواند کرد^(۷) . وآن سه است^(۸) : یکی از آدمیان نهان ، ودیگر از فرشتگان نهان^(۹) ، وسیم از خود نهان . آنچه از آدمیان نهانست خدمت خلوتست^(۱۰) ؛ وآنچه از فرشتگان نهانست مکافته حقیقت است ؛ وآنچه از خود نهانست استغراق در^(۱۱) مواصلت حق است . وشرایط خدمت خلوت سه چیزست : شناختن علم خدمت ، وضایع نا کردن حق خلق ، وباز داشتن ایذاء خود^(۱۲) از خلق ؛ هرکرا نچنین باشد خلوت جنایت باشد . وعلامات مکافتفت حقیقت سه چیزست : فراخی دل پذیرفتن قدرت را ، وتاریک دیدن عذرهاي خلق را ، ودیده باز کردن آلاء حق را جل جلاله وتم افضاله . واستغراق در مواصلت حق طفیست چون برق که بنده را چشم دل بر حق آید میان سه چیز : بیم از یک چیز ، وامید بیک چیز ، ومهر در یکچیز ؛ وآن چیز حق ، وهر چه جز ازوی نا چیز وگم .

میدان هشتاد وچهارم غناست^(۱) . از میدان سر میدان غنا زاید . قوله تعالی : «ووجدك

کردن از هوی aj. P : ^(۷) — از اسباب نرسیدن : P^(۶) — واژ خود بجز بحق نا خورسند بودن : P^(۵) وغرقه شدن در سر محبت : P^(۹) — وغایب شدن از خلق : P^(۸) — در نهان : M. 83 : ^(۱) K : 47, ۲۶ — ^(۲) P : در نهان : ^(۳) P : وسر خلاصه مراد است : P^(۱) — om. I : ^(۸) — ومرد از آن حکایت نتوان گفت : P^(۷) — نتوان : P^(۶) — بزبان : ک — که om. I : ^(۹) — در om. I : ^(۱۱) — خدمت است بخلوت : P^(۱۰) — نهان : om. I : ^(۹) — وآن سه است om. I : آزار خویش

M. 84 : ^(۱) Les ۱۷ dernières demeures manquent dans P.

میدان هشتاد و یکم اعتصام است . از میدان استسلام میدان اعتصام زاید . اعتصام دست بر^(١) زدنت . قوله تعالى : « واعتصموا بحبل الله جيئا »^(٢) . واعتصام سه^(٣) است : اول دست بتوحید زدنت ، که^(٤) « فقد استمسك بالعروة الوثق »^(٥) آنست^(٦) ؛ وديگر دست^(٧) بقرآن زدنت وکار کردن بدان^(٨) ، که « اعتصموا بحبل الله » آنست^(٩) ؛ سیم دست بحق زدنت^(١٠) ، که^(١١) « ومن يعتصم بالله »^(١٢) آنست^(١٣) . اعتصام بتوحید سه چیزست : درست بدیدن که پادشاه یکاست^(١٤) ، وکار از یک جای ، وحکم از یک در . واعتصام بقرآن سه چیزست : بدانستن که دین بقرآنست ، وآرنده قرآن^(١٥) ، وپذیرفتکاران قرآن^(١٦) . واعتصام بحق سه چیزست : دست اعتقاد بضهان وی زدن ، ودست نیاز ببر وی^(١٧) زدن ، ودست مهر بلطف وی زدن .

میدان هشتاد و دوم انفرادست . از میدان اعتصام میدان انفراد زاید . انفراد یگانه گشتن است . قوله تعالى : « قل انما اعظمكم بواحدة ان تقوموا لله مثنى وفرادي »^(١) . انفراد بر سه وجه است^(٢) : انفراد فاصلانست در تحرید قصد ، وانفراد متوكلانست در صحبت توکل ، وانفراد واجدانست در صولات هیبت یا در نسیم انس . انفراد فاصلانرا سه نشانست : قدم از خود واز^(٣) دو گیتی بر گرفتن ، وخویشن در پیش خویش نبیدن^(٤) ، واز حق بجز از حق

M. 84 : ^(١) P : ^(٢) K : 3, ١٠٣. P : — در : ^(٣) K : ٣, ١٠٣. P : — در : ^(٤) K : ٢, ٧٨ — ^(٥) P : aj. — ^(٦) P : om. — ^(٧) K. ٢, ٢٥٦ ; ٣١, ٢٢ — ^(٨) P : om. قال الله تعالى : « واعتصموا بحبل : P : ^(٩) — وکار بدان کردنست : P : ^(١٠) — بحبل : aj. — آنست ^(١١) P : om. — ^(١٢) K : ٣, ١٠١. P complète : ^(١٣) که ^(١٤) P : om. — در زدن است : P : ^(١٥) ... فقد : ^(١٦) P : om. — بدانستن که پادشاه یکی است : P : ^(١٧) آنست ^(١٨) P : om. — هدی الى صراط مستقیم ^(١٩) — وامر ونهی قرآن فرض است ، ومتشابه آن اقرار دادن : P : ^(٢٠) — وآورید قرآن حق است به بی نیاز M. 82 : ^(١) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٣) P : om. — ^(٤) از : ^(٥) P : — ^(٦) از : ^(٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٨) از : ^(٩) P : — ^(١٠) از : ^(١١) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٢) از : ^(١٣) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٤) از : ^(١٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٦) از : ^(١٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٨) از : ^(١٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٠) از : ^(٢١) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢) از : ^(٢٣) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٤) از : ^(٢٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٦) از : ^(٢٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٨) از : ^(٢٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٣٠) از : ^(٣١) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٣٢) از : ^(٣٣) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٣٤) از : ^(٣٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٣٦) از : ^(٣٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٣٨) از : ^(٣٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٤٠) از : ^(٤١) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٤٢) از : ^(٤٣) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٤٤) از : ^(٤٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٤٦) از : ^(٤٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٤٨) از : ^(٤٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٤٩) از : ^(٥٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٥١) از : ^(٥٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٥٣) از : ^(٥٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٥٥) از : ^(٥٦) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٥٧) از : ^(٥٨) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٥٩) از : ^(٦٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٦١) از : ^(٦٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٦٣) از : ^(٦٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٦٥) از : ^(٦٦) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٦٧) از : ^(٦٨) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٦٩) از : ^(٧٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٧١) از : ^(٧٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٧٣) از : ^(٧٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٧٥) از : ^(٧٦) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٧٧) از : ^(٧٨) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٧٩) از : ^(٨٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٨١) از : ^(٨٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٨٣) از : ^(٨٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٨٥) از : ^(٨٦) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٨٧) از : ^(٨٨) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٨٩) از : ^(٩٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٩١) از : ^(٩٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٩٣) از : ^(٩٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٩٥) از : ^(٩٦) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٩٧) از : ^(٩٨) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٩٩) از : ^(١٠٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٠١) از : ^(١٠٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٠٣) از : ^(١٠٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٠٥) از : ^(١٠٦) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٠٧) از : ^(١٠٨) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٠٩) از : ^(١١٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١١١) از : ^(١١٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١١٣) از : ^(١١٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١١٥) از : ^(١١٦) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١١٧) از : ^(١١٨) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١١٩) از : ^(١٢٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٢١) از : ^(١٢٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٢٣) از : ^(١٢٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٢٥) از : ^(١٢٦) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٢٧) از : ^(١٢٨) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٢٩) از : ^(١٣٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٣١) از : ^(١٣٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٣٣) از : ^(١٣٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٣٥) از : ^(١٣٦) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٣٧) از : ^(١٣٨) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٣٩) از : ^(١٤٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٤١) از : ^(١٤٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٤٣) از : ^(١٤٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٤٥) از : ^(١٤٦) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٤٧) از : ^(١٤٨) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٤٩) از : ^(١٥٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٥١) از : ^(١٥٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٥٣) از : ^(١٥٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٥٥) از : ^(١٥٦) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٥٧) از : ^(١٥٨) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٥٩) از : ^(١٦٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٦١) از : ^(١٦٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٦٣) از : ^(١٦٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٦٥) از : ^(١٦٦) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٦٧) از : ^(١٦٨) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٦٩) از : ^(١٧٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٧١) از : ^(١٧٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٧٣) از : ^(١٧٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٧٥) از : ^(١٧٦) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٧٧) از : ^(١٧٨) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٧٩) از : ^(١٨٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٨١) از : ^(١٨٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٨٣) از : ^(١٨٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٨٥) از : ^(١٨٦) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٨٧) از : ^(١٨٨) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٨٩) از : ^(١٩٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٩١) از : ^(١٩٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٩٣) از : ^(١٩٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٩٥) از : ^(١٩٦) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٩٧) از : ^(١٩٨) K : ٣٤, ٤٦ — ^(١٩٩) از : ^(٢٠٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٠١) از : ^(٢٠٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٠٣) از : ^(٢٠٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٠٥) از : ^(٢٠٦) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٠٧) از : ^(٢٠٨) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٠٩) از : ^(٢١٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢١١) از : ^(٢١٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢١٣) از : ^(٢١٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢١٥) از : ^(٢١٦) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢١٧) از : ^(٢١٨) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢١٩) از : ^(٢٢٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢١) از : ^(٢٢٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٣) از : ^(٢٢٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٤) از : ^(٢٢٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٦) از : ^(٢٢٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٨) از : ^(٢٢٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٩) از : ^(٢٣٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٣١) از : ^(٢٣٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٣٣) از : ^(٢٣٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٣٤) از : ^(٢٣٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٣٦) از : ^(٢٣٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٣٨) از : ^(٢٣٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٣٩) از : ^(٢٤٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٤١) از : ^(٢٤٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٤٣) از : ^(٢٤٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٤٤) از : ^(٢٤٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٤٦) از : ^(٢٤٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٤٨) از : ^(٢٤٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٤٩) از : ^(٢٥٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٥١) از : ^(٢٥٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٥٣) از : ^(٢٥٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٥٤) از : ^(٢٥٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٥٦) از : ^(٢٥٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٥٨) از : ^(٢٥٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٥٩) از : ^(٢٦٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٦١) از : ^(٢٦٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٦٣) از : ^(٢٦٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٦٤) از : ^(٢٦٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٦٦) از : ^(٢٦٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٦٨) از : ^(٢٦٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٦٩) از : ^(٢٧٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٧١) از : ^(٢٧٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٧٣) از : ^(٢٧٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٧٤) از : ^(٢٧٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٧٦) از : ^(٢٧٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٧٨) از : ^(٢٧٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٧٩) از : ^(٢٨٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٨١) از : ^(٢٨٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٨٣) از : ^(٢٨٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٨٤) از : ^(٢٨٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٨٦) از : ^(٢٨٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٨٨) از : ^(٢٨٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٨٩) از : ^(٢٩٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٩١) از : ^(٢٩٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٩٣) از : ^(٢٩٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٩٤) از : ^(٢٩٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٩٦) از : ^(٢٩٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٩٨) از : ^(٢٩٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٩٩) از : ^(٢١٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢١١) از : ^(٢١٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢١٣) از : ^(٢١٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢١٤) از : ^(٢١٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢١٦) از : ^(٢١٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢١٨) از : ^(٢١٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢١٩) از : ^(٢٢٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢١) از : ^(٢٢٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٣) از : ^(٢٢٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٤) از : ^(٢٢٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٦) از : ^(٢٢٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٨) از : ^(٢٢٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٩) از : ^(٢٢٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢١) از : ^(٢٢٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٣) از : ^(٢٢٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٤) از : ^(٢٢٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٦) از : ^(٢٢٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٨) از : ^(٢٢٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٩) از : ^(٢٢٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢١) از : ^(٢٢٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٣) از : ^(٢٢٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٤) از : ^(٢٢٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٦) از : ^(٢٢٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٨) از : ^(٢٢٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٩) از : ^(٢٢٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢١) از : ^(٢٢٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٣) از : ^(٢٢٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٤) از : ^(٢٢٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٦) از : ^(٢٢٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٨) از : ^(٢٢٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٩) از : ^(٢٢٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢١) از : ^(٢٢٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٣) از : ^(٢٢٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٤) از : ^(٢٢٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٦) از : ^(٢٢٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٨) از : ^(٢٢٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٩) از : ^(٢٢٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢١) از : ^(٢٢٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٣) از : ^(٢٢٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٤) از : ^(٢٢٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٦) از : ^(٢٢٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٨) از : ^(٢٢٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٩) از : ^(٢٢٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢١) از : ^(٢٢٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٣) از : ^(٢٢٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٤) از : ^(٢٢٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٦) از : ^(٢٢٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٨) از : ^(٢٢٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٩) از : ^(٢٢٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢١) از : ^(٢٢٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٣) از : ^(٢٢٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٤) از : ^(٢٢٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٦) از : ^(٢٢٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٨) از : ^(٢٢٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٩) از : ^(٢٢٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢١) از : ^(٢٢٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٣) از : ^(٢٢٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٤) از : ^(٢٢٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٦) از : ^(٢٢٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٨) از : ^(٢٢٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٩) از : ^(٢٢٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢١) از : ^(٢٢٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٣) از : ^(٢٢٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٤) از : ^(٢٢٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٦) از : ^(٢٢٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٨) از : ^(٢٢٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٩) از : ^(٢٢٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢١) از : ^(٢٢٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٣) از : ^(٢٢٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٤) از : ^(٢٢٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٦) از : ^(٢٢٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٨) از : ^(٢٢٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٩) از : ^(٢٢٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢١) از : ^(٢٢٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٣) از : ^(٢٢٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٤) از : ^(٢٢٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٦) از : ^(٢٢٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٨) از : ^(٢٢٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٩) از : ^(٢٢٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢١) از : ^(٢٢٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٣) از : ^(٢٢٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٤) از : ^(٢٢٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٦) از : ^(٢٢٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٨) از : ^(٢٢٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٩) از : ^(٢٢٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢١) از : ^(٢٢٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٣) از : ^(٢٢٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٤) از : ^(٢٢٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٦) از : ^(٢٢٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٨) از : ^(٢٢٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٩) از : ^(٢٢٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢١) از : ^(٢٢٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٣) از : ^(٢٢٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٤) از : ^(٢٢٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٦) از : ^(٢٢٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٨) از : ^(٢٢٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٩) از : ^(٢٢٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢١) از : ^(٢٢٢) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٣) از : ^(٢٢٤) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٤) از : ^(٢٢٥) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٦) از : ^(٢٢٧) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٨) از : ^(٢٢٩) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢٩) از : ^(٢٢٠) K : ٣٤, ٤٦ — ^(٢٢١) از : ^(٢٢٢) K : ٣٤, ٤٦ — <

میدان هفتاد و نهم تسلیم است . از میدان ولایت میدان تسلیم زاید . قوله تعالی: «وسلوا
تسلیما»^(۱) . تسلیم خویشتن بحق^(۲) سپردنست . هر چه میان بنده است^(۳) با^(۴) مولی تعالی^(۵)
از اعتقاد و از خدمت و از معاملت و از^(۶) حقیقت^(۷) بنا بر تسلیمیست . و این سه قسم است : یک
تسلیم توحیدست ، و دیگر تسلیم اقسامست ، سیم تسلیم تعظیمیست . تسلیم توحید سه چیزست :
خدایرا^(۸) نا دیده بشناختن^(۹) ، و نا در یافته را پذیرفتن^(۱۰) ، و بی معاوضه^(۱۱) چیزی پوستیدن^(۱۲) .
وتسلیم اقسام سه چیزست : بر وکیل وی اعتبار کردن^(۱۳) ، و بظن نیکو حکم پذیرفتن ، و کوشش
در حظ^(۱۴) نفس بگذاشت . وتسلیم تعظیم سه چیزست : سعی خود را^(۱۵) در هدایت وی کم دیدن ،
وجه خود در معونت وی کم دیدن ، و نشان خود در فضل وی کم دیدن .

میدان هشتادم استسلامست . از میدان تسلیم میدان استسلام زاید . قوله تعالی : «وَأَمِنَا
لِلْمُسْلِمِ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ»^(۱) . استسلام حقیقت اسلامست . وآن سه درجه است : اول از شرک
برستن ، ودیگر از خلاف برستن ، سیم از خود برستن . شرک سه است : شرک بزرگ^(۲) خود
معروفست ، وشرک میانین^(۳) شکست ، وشرک^(۴) کهین ریاست . هر که ازین سه شرک برست
از سه کار عظیم برست . وخلاف سه است : بدعت در دین ، وبغض بر حکم ، وشکستن
عهد . ورستن از خود سه^(۵) چیزست : رستن از بسند خویش ، واحتیال خویش^(۶) ، وتحکم^(۷)
خویش .

M. 79 : ^(١) P : ^(٢) بـ : «بـ أـيـهـا الـدـيـنـ آـمـنـوا صـلـوـا عـلـيـهـ ...» K : 33, 56. P complète : — M. 80 : ^(١) K : 6, 71 : P complète : «قـلـ انـ هـدـىـ اللـهـ هوـ الـهـدـىـ ...» — مـهـمـهـ : — بـرـ : ^(٢) P : ^(٣) دـرـ : ^(٤) P : ^(٥) ذـكـرـ — بـرـ : ^(٦) P : ^(٧) aj. — هـرـجـهـ ... استـ : — وـبـ مـعـالـمـ بـرـسـيـدـهـ : P ^(٨) — وـنـا درـ يـافـهـ يـذـرـفـهـ : P ^(٩) — بـشـنـاخـتـهـ : P ^(١٠) — خـدـارـاـ : P ^(١١) — وـىـ بـرـ وـكـيلـ وـىـ خـفـقـنـ : P ^(١٢) — وـىـ : P ^(١٣) — حـفـظـ : I ^(١٤) — وـىـ : P ^(١٥) — بـرـ : om. — مـهـمـنـ : P ^(٢) — وـرـسـنـ اـزـ اـحـتـيـاـلـ خـوـلـیـشـ : P ^(٦) — بـسـهـ : P ^(٥) — وـآنـ : P ^(٧) — مـیـانـهـ : P ^(٣) بـحـکـمـ :

واقف یگانه و بس^(۳)، علم خدای بپا و سر هر کار و نهاد هر کار علم آن ویراست^(۴)، و اسرار وی در احکام وی، و تأویل پوشیدهای وی بر خلق وی . و دیگر حقیقت آنست که در خضر آموخت صلوات الله علیه ، پوشیده بر موسی علیه الصلوة والسلام^(۵) ، و خضر بدان دانا؛ و از^(۶) آن سه چیز در تنزیل پیدا کرد^(۷) : شکستن کشتنی ، و کشتن غلام ، و راست کردن دیوار . سیم حقیقت آنست که حکیمان بدان بینا اند ، و عارفان بدان دانا ، و متبصران از آن اگاه ؛ و آن هزار جزوست بهزار درجه بر سه ترتیب^(۸) . اول المام ، و دیگر فراست ، سیم ابصرار . «فاما هم مبصرون»^(۹) . ابصرار دیدن چیزیست چنانکه آنست^(۱۰) بنزدیک^(۱۱) الله ، و بدبده ور کردن الله آن چیز^(۱۲) رهی^(۱۳) را^(۱۴) آنچه خواهد چندانکه خواهد آزرا که^(۱۵) خواهد .

میدان هفتاد و هشتم ولایت . از میدان حقیقت میدان ولایت زاید . ایشان که^(۱) اهل این طبقه اند اولیا^(۲) اند ، واوتاد در میان ایشان^(۳) . قوله تعالیٰ : «أَلَا إِنَّ أُولَئِكَ اللَّهُ لَا خوف عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُون»^(۴) . واولیا را سه نشانست : سلامت دل ، وسخاوت نفس^(۵) ، ونصیحت خلق . سلامت دل رستگار سه چیز است : گله از حق ، وجنه با خلق ، وبسند با خود . وسخاوت نفس^(۶) را سه نشانست : دست بداشتن از آنچه خود خواهی ، وبدل باز شدن از آنچه خلق دراند ، ومنتظر بودن^(۷) چیزی بیشی را از دنیا^(۸) . ونصیحت خلق را سه نشانست : نیکوکارانرا^(۹) یاری دادن ، وبر بدکاران^(۱۰) بخشودن ، وهمه را نیک خواستن . این اخلاق^(۱۱) اصل این^(۱۲) نیکو دلیست ، وجوانمردی ، وکم آزاری .

پوشیده ... P : om. — علم خدا و سر نهاد کار عالم آن ویراست : aj⁽⁴⁾ — و آن سه چیزست.
 (3) P : om. — و عارفان ... ترتیب — کرد P : om. — و — (7) P : om. — سلام
 (6) P : om. — (9) K : 7, 201 — (10) P : om. — دهی : — (11) P : بند : — آن —
 (12) I : — (13) P : خیر : — (14) P : om. — از : — (15) P : om. — (16) P : om. — (17) M. 78 : — (1) P : om. — (2) P : اوایلیا : — (3) P : aj. — هست (4) K : 10, 62. I : om.
 بر : چیزی از دنیا بیشی : — (5) P : بودن : — (6) P : تن : — (7) P : تن : — (8) P : علیهم
 (9) P : om. — (10) P : aj. — مددگر دار : — (11) P : om. — (12) P : om. — نکوکار

بدیدار حکمت صانعست در خور شناختن^(۹) نظایر؛ و راه بباب^(۱۰) سیم بدیدار لطف مولیست در شناختن^(۱۱) کارها و فرو^(۱۲) گذاشتن جرمها، و این باب باز پسین^(۱۳) میدان عارفانست و کیمیای محبان و طریق خاصان^(۱۴)، طریق دل آرای^(۱۵) و شادی افزایی و مهر کیمی.

میدان هفتاد و ششم کرامت است. از میدان معرفت میدان کرامت زايد. قوله تعالى: «وجعلني من المكرمين»^(۱). کرامت از باری تعالی^(۲) بر مراتب^(۳) است^(۴) از عد وحد بيرون. اما قوانین ان سه اند^(۵): يكى کرامت هدایت واجنباء، «کرمت علی»^(۶) آنست؛ و دیگر کرامت کفايت، «کرمنا بني آدم»^(۷) آنست؛ سیم کرامت بقربت^(۸) است، «وجعلنى من المكرمين» آنست. کرامت هدایت را^(۹) سه نشانست: استقامت احوال در اسلام، و متابعت سنت در اخلاق و خدمت، و صدق یقین^(۱۰) در قسمت. و کرامت کفايت را سه نشانست: رزق روز بروز بی حیلت، و خصوصت^(۱۱) و عافیت بی حیلت، و ناز^(۱۲) و خوبی خوش^(۱۳) بی مداهنت و تذلل. و کرامت بقربت^(۱۴) را سه نشانست: سبکباری خدمت، و وافق استقبال، و مفاوضة خیر و مستجابی دعا.

میدان هفتاد و هفتم حقیقت است. از میدان کرامت میدان حقیقت زايد قوله تعالی:

«وعلمناه من لدننا علماء»^(۱). اصول حقایق سه است با آنکه^(۲) شرایع همه حقایق است و هر چه حقست همه حقیقت است. از آن سه حقیقت يكى آنست که الله تعالی بدان عالمست و بدان

و آن پسین: P^(۱۳) — و فرا: I^(۱۲) — شناخت: P^(۱۱) — و راه قربات: P^(۱۰) — شناخت: P^(۹) — دلداری: P^(۱۵) — خواصگانست: P^(۱۴)

از M. 76: ^(۱) K: 36, 27. P: om. la citation — ^(۲) P: I: om. — از حق جل وعلی: ^(۳) K: 17, 70. P: — اعلی: ^(۴) K: 17, 62. P: — سه چیزست: ^(۵) P: آید: ^(۶) P: مرامت — ^(۷) P: ویار: I^(۱۲) — و خصم: ^(۸) P: om. — و یقین: I^(۱۰) — را: ^(۹) P: — تقریب: ^(۱۰) P: و تقرب: ^(۱۱) P: — و خوبی و خوشی

واز آنکه: M. 77: ^(۱) K: 18, 65 — ^(۲) P: —

میدان هفتاد و چهارم حکمتست . از میدان حیات میدان حکمت زاید . قوله تعالی : «یوئی الحکمة من يشاء»^(۱) . حکمت دیدن چیزیست چنانکه ان چیزست . میان^(۲) عقل و علم درجه^(۳) شریفست ، میان انبیا واولیا مقسم . وان سه درجه است : یک درجه دیدنست ، و دیگر درجه^(۴) گفتنست ، سیم درجه^(۵) بدان زیستنست . درجه دیدن شناختن کاریست^(۶) بسزای آن کار ، و بهادن آن چیزست بجای^(۷) آن چیز ، و شناخت هر کس در قالب انکس ؛ و این عین حکمتست . و درجه گفتن راندن^(۸) هر سخنست در نظر آن ، و بدیدن^(۹) آخر هر سخن در اول^(۱۰) آن ، و شناختن باطن هر سخن در ظاهر آن ؛ و این بناء حکمتست . اما درجه زیستن بحکمت وزن^(۱۱) معامله با خلق نگاه^(۱۲) داشتند میان شفقت و مداهنت ، و وزن معامله نگاه داشتن با خود میان امید و بیم ، و وزن معامله نگاه داشتن با حق میان هیبت و انس ؛ و این ثره حکمتست ، فافهم .

میدان هفتاد و پنجم معرفتست . از میدان حکمت میدان معرفت زاید . قوله تعالی : «تری اعیتم تغیض من الدمع مما عرفوا من الحق»^(۱) . معرفت شناخت است^(۲) . و این سه بابت وسیه درجه بر سه ترتیب^(۳) : اول باب^(۴) شناخت هستی است و یکمیابی با هم^(۵) مانستنی ؛ و دیگر شناخت تواناییست و دانایی و مهربانی ؛ سیم شناخت نیکوکاری و دوست داری و نزدیکی . و معرفت اول باب بنای اسلامست ، و دیگر باب بنای ایمانست ، و سیم باب بنای اخلاقست . راه فرا باب^(۶) اول بدیده تدبیر صانعت در کشاد و بند^(۷) صنایع ؛ و راه بباب^(۸) دوم

دیدن و ... aj. — درجه : ^(۱) P : om. — میان : ^(۲) I : ۲، ۲۶۹ — ^(۳) P : om. و بهادن چیزی است بر : ^(۷) P : شناخت هر کارست : ^(۶) P : — دیدن و گفتن و ... ^(۵) P : aj. ... نگاه P : om. — و آن : ^(۱۱) P : باول : ^(۱۰) P : — دیدن : ^(۹) P : بیشتر : — جای ... M. 74 : ^(۱) K : ۵، ۸۳ — ^(۲) P : aj. — راست : ^(۳) P : — بر سه درجه بر تربیت : ^(۶) P : om. و راه قرابات : ^(۸) P : — در کشاده بند : ^(۷) P : — راه قرابات : ^(۶) P : — ونا : ^(۵) باب

زاید ، وشادیء این طریق خصوصیتست^(۱۷) . واما بصر فراست بر سه نوع است^(۱۸) : تفرس تجربت^(۱۹) واین همه^(۲۰) میزانرا هست ، وفراست باستدلال واین همه عاقلانرا هست ، وفراست بنظر دل واین بدان نورست که مؤمنان در دل دارند^(۲۱) . فراست تجربتی بدیده^(۲۲) است یا^(۲۳) شنیده یا بخرد در یافته ؛ وفراست استدلای قیاس شرعیت در دین ، وقیاس عقلی در جز از دین^(۲۴) ، وقیاس طبیعی که عامه راست^(۲۵) ؛ وفراست نظری برقیست که در دل تابد وراست آید^(۲۶) ، یا هاجی^(۲۷) که در ضمیر آید وآخر آن هاجی^(۲۸) حقیقت بود ، یا وقوفست^(۲۹) بقطع بر حکم^(۳۰) غیبی بعینه ، وآن خضر راست عليه السلام .

میدان هفتاد وسیم حیات است . از میدان بصیرت میدان حیات زاید . قوله تعالی : « او من کان میتا فاحیناه »^(۱) . زندگانیء دل^(۲) سه چیزست . وهر دل که در آن دل ازین سه چیز چیزی در وی نیست^(۳) مردارست : یک زندگانیء بیم است با علم ، ودیگر زندگانیء امید با علم^(۴) ، سیم زندگانی دوستی با علم . زندگانیء بیم^(۵) دامن^(۶) مرد پاک دارد ، وچشم وی بیدار^(۷) ، وراه وی راست . وزندگانیء امید مرکب مرد^(۸) ببر دارد ، وزادش^(۹) تمام ، وراه نزدیک . وزندگانیء^(۱۰) دوستی قدر مرد بزرگ دارد^(۱۱) ، وسرّ وی آزاد ، ودل وی شاد . بیم بی علم بیم^(۱۲) خارجیانست^(۱۳) ، وامید بی علم امید مرجیانست^(۱۴) ، ودوستی بی علم دوستی اباحتیانست . وآن علم علم حدست^(۱۵) وشرط در بیم وامید ودر^(۱۶) دوستی .

— تفرس تجربه : P^(۱۷) — بر سه وجه است : P^(۱۸) — وشادیء این طریقت خصومت است : P^(۱۹) : P^(۲۰) — از P^(۲۱) — بر دیده : P^(۲۲) — که مؤمن در دل دارد : P^(۲۳) I : aj. همه^(۲۴) — وفراست نظری بر قسمت محی در : P^(۲۵) — وقیاس طبع که فقهانراست : P^(۲۶) — در حدود دین حقیقت یا قوت : P^(۲۷) — وآخر آن رها جستن : P^(۲۸) — اما حس : P^(۲۹) — دل آید وراست باید بحکم : I^(۳۰) — است

M. 73 : ^(۱) K : 6, ۱۲۲ — ^(۲) P : om. — دل^(۳) P : om. — هر دل که در آن از سه چیز خبر نیست : M. 73 : ^(۱) K : 6, ۱۲۲ — ^(۲) P : om. — دل^(۳) P : om. — دل^(۴) P : om. — دامن^(۵) P : om. — با بیم^(۶) P : om. — ودیگر ... با علم ... با علم^(۷) I : aj. دامن^(۸) — کر داند : I^(۹) — در^(۱۰) P : om. — وزاد^(۱۱) : P^(۱۲) — وسرّ وی^(۱۳) : P^(۱۴) — خداست : I^(۱۵) — وامید ... مرجیانست^(۱۶) — جارجیان راست

که آدمیان بدان مکرم اند بر تفاوت درجات^(۶). واما^(۷) تعلیمی آنست که خاق از حق شنیدند^(۸) در بلاغ^(۹)، واز استادان^(۱۰) آموختند در تلقین، که دانایان بدان عزیزند در دو جهان^(۱۱). اما لدن سه علمست: یکی علم^(۱۲) حکمت در صنایع^(۱۳) دانش آن^(۱۴) یافته بشان، ودیگر علم حقیقت^(۱۵) در معاملت با حق^(۱۶) یافته با نشان، سیم علم حکم پرنده از^(۱۷) حق بدیده از غیب، وآن حضر راست صلوات الله عليه.

میدان هفتاد و دوم بصیرتست. از میدان علم میدان بصیرت زايد. قوله تعالى: «جعل لكم السمع والابصار»^(۱). بصر دیده ورکردنست^(۲)، وابصار سه است: اول بصر عقلست، دوم بصر حکم است، سیم بصر فراست است. اما بصر عقل قواید آن سه است^(۳): یک شناختن سود وزیان خود^(۴)، وکوشیدن عواقب خود، که آن سبب رستن است از ملامت^(۵)؛ دیگر بدیدن مراتب خلق، وطاقت هر کسی در خود^(۶)، وقت هر یکی در خرد^(۷)، وهره هر یک در عزم، واین سبب سلامت است؛ سیم بدیدن^(۸) اوایلتر هر چیز در هر کار و در^(۹) هر هنگام و با^(۱۰) هر کس، واین لباس کرامتست؛ وهمه موازین^(۱۱) عقل اند وجز ازین همه مختص است. واما بصر حکمت را سه علامت است^(۱۲): بدیدن شفقت در هر فرصت^(۱۳) تا جنگ بر خیزد^(۱۴)، وبدیدن حیرت در هر قسمت تا شتاب بر خیزد، وبدیدن اشارت حق در هر^(۱۵) صنعت^(۱۶) تا آشنایی

در تنزیل واژ مصطفی علیه^(۱۷) P : aj. — علم^(۱۸) P : aj. — بدان فراید در تفاوت و درجات: P
— عالم^(۱۹) P : om. — گیقی^(۲۰) P : om. — استاد آن^(۲۱) I : I — بلاغ^(۲۲) P : om. — السلام شنیدند^(۲۳) P : aj. — ودانش آن^(۲۴) P : aj. — است^(۲۵) P : aj. — آن سه است^(۲۶) P : om. — پرندۀ از

اید: — بصر دیده است در کردن: P — این از ملامت است: P — یک شناخت زمان (زیان؟) سود خود: P — حول: P — مواریت: I — و: om. — در: P — دیدن: P — خود: P — (?) — (۱۸) P : om. — (۱۹) P : aj. — قضیت: P — (۲۰) P : aj. — وضجرت: P — (۲۱) P : aj. — واما نص حکمت علامت آن سه اند: P — (۲۲) P : om. — صنعت: I — هر: P — (۲۳) P : om.

ودوام اعتقاد . واما در همت کم^(٤١) ڪردن هر چه جز از وی ، وفراموش کردن هر چه جز از وی ، و باز رستن بازادئی دل از^(٤٢) هر چه جز از وی .

میدان هفتادم تفریدست . از میدان توحید میدان تفرید زاید . قوله تعالى : «ذلك بان الله هو الحق وأن ما يدعون من دونه هو الباطل»^(١) . حقیقت تفرید یگانه کردن همتست^(٢) ، بیان آن در توحید برفت^(٣) . واقسام تفرید سه است : یکی در ذکرست ، ویکی در سماع ، ویکی در نظر . در ذکر آنست که در یاد وی نه^(٤) بر بیم باشی از چیزی جز از وی ، ونه در^(٥) طلب چیزی باشی جز از وی ، ونه بر کوشیدن چیزی باشی بجز از وی^(٦) . ودر سماع آنست که در گوش^(٧) سر از سه^(٨) ندای^(٩) وی بریده نیاید : یک نداء باز خواندن با خود در هر نفسی ؛ دیگر ندای فرمان بخدمت خود در هر طرف ؛ سیم نداء ملاطفت در هر چیز . ودر نظر آنست که نگریستن دل از وی بریده نیاید^(١٠) ، ونشان ان سه چیزست : یک آنکه کردش حال مرد را بشگرداند ، ودیگر آنکه تفرقه دل بهیچ شاغل مرد را^(١١) در نیابد ، سیم آنکه مرد از خود بینبر ماند .

میدان هتاد ویکم علم است . از میدان تفرید میدان علم زاید . قوله تعالى : «وما يعقلها الا العالمون»^(١) . علم دانش است^(٢) . وآزا اقسام سه است^(٣) : علم استدلالی ، وعلم تعلیمی ، وعلم من لدّی است . اما^(٤) استدلالی ثمرات عقول اند^(٥) ، وعواقب تجارت اند ، وولایت تمییز

^(٤١) On peut aussi lire كم — ^(٤٢) P : om. از.

بناء آن بر : ^(١) K. ٢٢، ٦٢ I déforme la citation — ^(٢) P : om. — همت — ^(٣) P : om. — همت — ونه بر کوشیدن ... وی ^(٤) P : om. — نیز نه : ^(٥) P : om. — توحید برفت — ^(٦) P : om. — بیم — ^(٧) I : om. — از سه^(٨) — نداء : ^(٩) P : om. — از سه^(١٠) — بیم — که هیچ از گوش : ^(١١) مرد را P : om. —

M. 70 : ^(١) K. ٢٩، ٤٣ — ^(٢) P : om. — علم دانستن : ^(٣) P : aj. — واقسام آن سه چیز است : ^(٤) P : aj. — علم تمییزان عقل درست اند : ^(٥) P : om. — علم

نا معقول^(۱۳) یکف آن نا مفهوم ونا مخاط ونا^(۱۴) محدود ودو^(۱۵) از اوهام ، ودر آن نام نه مشارک ونه^(۱۶) مشابه ، سبحانه وتعالی^(۱۷) ! سیم گواهی دادن است الله را^(۱۸) بیگانای بنامها^(۱۹) حقیق ازی ، که نامها ویرا حقیقتست^(۲۰) و دیگرانرا عاریتی^(۲۱) . آفریده ویرا هم نام هست^(۲۲) ؟ آنچه نام ویست آن نام ویرا حقیقتست قدیم ازی وسزای وی ، وآنچه نامهای خلقانست^(۲۳) آفریده است محدث بسزای ایشان . الله ورحمن نامهای ویست که بدان نامها کسی دیگر را^(۲۴) نخوانند^(۲۵) . واما یکمای دیدن وی در اقرارست واقسام ودر الا : واما یکمای در اقرار آنست که بنهادن^(۲۶) قدرها متوجه داشت یگانه بعلم واسع^(۲۷) ازی و حکمت واسع ازی^(۲۸) ، وکس را جز از وی علم آن و حکمت آن نیست . دیدن آن بر حکمت^(۲۹) است ، وراست دانستن آن بر حیرتست ، وپیش بردن آن بر قدرتست^(۳۰) ؟ کس را جز وی^(۳۱) آن نیست . واما یکمای وی در اقسام بخششها ویست^(۳۲) بخودی خود میان خلق ، بسزای^(۳۳) قدر هر کس دیده ، بصلاح هر کس دانسته^(۳۴) ، وقت نگاه داشته . واما یکمای^(۳۵) در الای وی بیگانگی^(۳۶) ویست : معطی ویست ویکمای ؛ نه کس را جز از وی^(۳۷) شکر و منت ، ونه بکس جز از وی حول وقوت ، نه دیگری را جز از وی منع و منحث^(۳۸) .

اما یکمای دانستن^(۳۹) در خدمتست ، ودر معاملتست ، ودر همتست . اما در خدمت ترک ریاست ، ورعایت اخلاص ، وضبط خاطر . اما در معاملت^(۴۰) تصفیت سرست ، وتحقیق ذکر ،

^(۱۳) P : aj. — ^(۱۷) P : aj. — ^(۱۴) I : om. — ^(۱۵) P : om. — ^(۱۶) ونه P : om. — نا است .
 که آن نامها ویرا حقایق است : ^(۱۹) P : om. — نامها^(۱۹) — است الله را^(۱۸) P : om. — یقول الطالمون
 وآنچه نام خلق است : ^(۲۳) آفریده در اوهام نام نیست : ^(۲۲) P : om. — دیگر را عاریتی اند : ^(۲۱) P : om.
 بر : ^(۲۷) P : om. — بانداختن : ^(۲۶) P : om. — واژی وابدی سبحانه وتعالی . aj : ^(۲۵) P : om. — جز ویرا کس : ^(۲۴) P : om.
 حد روی : ^(۳۱) P : om. — بقدرتست : ^(۳۰) I : om. — بحکمت : ^(۲۹) P : om. — و حکمت واسع ازی . ^(۲۸) P : om. — علم فراغ
 — ^(۳۲) P : aj. — وصلاح هر کسی کوشیده : ^(۳۴) P : om. — سزای^(۳۳) P : om. — وی آنست : ^(۳۵) P : aj. — وی .
 آن ^(۴۰) P : aj. — آن ^(۳۸) P : om. — و منحث است ; ^(۳۸) یگانه جز وی ; ^(۳۷) پیگانگی : ^(۳۶) P : aj.

است^(۵) نا آموخته با شریعت موافق ، ونا شنیده با دل^(۶) آشنا ، ونا آزموده در حکمت پسندیده . سیم نشانهای غیبی از بشارت خواهای نیکر ، ودعاء^(۷) نیکان ، وقبول دلها .

میدان شصت و هشتم غربت است . از میدان فتوح میدان غربت زاید . قوله تعالی : «أَوْلَا بَقِيَةٍ يَنْهُونَ عَنِ الْفَسَادِ»^(۸) . اولو بقیة غربا اند ، وآن غربا کیانند طوبی ایشازا . جمله^(۹) غربا سه گروه اند : اول گروه بیرون ماندگان از خوان مان^(۱۰) : زندگان مهمانانند^(۱۱) ، ومردگان شهیدانند ، وفردا شفیعانند . ودیگر گروه مؤمنانند در میان منافقان : زندگان مجاهدان ، ومردگان شهیدان ، وفردا شفیعان . سیم گروه عارفان اند در میان غافلان : بت در زمین اند ، وبدل در آسمان اند ، وبا جهان وجهانیان بیگانگانند .

میدان شصت و نهم توحید است . از میدان غربت میدان توحید زاید . توحید یکتا^(۱۲) گفتن است ، ویکتا دیدن^(۱۳) ، ویکتا^(۱۴) دانستن . قوله تعالی : «فَاعْلُمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ»^(۱۵) . اما یکتا گفتن سر همه علمه است^(۱۶) ، ودر همه معرفت دنیا و دین ، و حاجز میان دوست و دشمن^(۱۷) . شهادت علمست ، و اخلاص بناء^(۱۸) آن ، ووفا شرط آن .

وگفتار توحید را وظاهر آنرا^(۱۹) و باطن آنرا سه وصف است : اول گواهی دادن الله تعالی را بیگانگی^(۲۰) در ذات ، وپاکی از جفت و فرزند و انباز و یار^(۲۱) ، سبحانه و تعالی ! ودیگر گواهی دادن الله را بیکمایی در صفتها که در آن بی شبه است^(۲۲) ، وآن ویرا صفت است^(۲۳)

^(۵) P : aj. — بدان : ^(۶) I — وآن سه وصف است.

— از جان فرسان : P : ^(۷) — اولو بقیة ... جله^(۸) ... P : om. — ^(۹) K : ۱۱، ۱۱۶ — ^(۱۰) مهمان اند : P :

M. 68 : ^(۱۱) K : ۱۱، ۱۱۶ — ^(۱۲) P : om. — ^(۱۳) یگانه : P : ^(۱۴) دیدن . — ^(۱۵) P : ^(۱۶) بیگانه : P : ^(۱۷) دین . — ^(۱۸) I : ^(۱۹) بیان : P : ^(۲۰) میان دین و دنیا و دشمن دوست : P : ^(۲۱) علمی است : P : ^(۲۲) آلا هو اید : P : ^(۲۳) که در آن ویرا شبه نیست : P : ^(۲۴) om. — ^(۲۵) یار . — ^(۲۶) بیکمایی : P : ^(۲۷) آنرا om.

برتر^(٧) ، و آشنایی از جان عزیزتر . سیم ایثار از علائق بر دین ، که دین در فراغت بیاساید ، و در خلوت نیالاید^(٨) ، و در تفکر^(٩) بیفزاید :

میدان شصت و ششم تفویض است . از میدان ایثار میدان تفویض زاید . قوله تعالی : «وَأَفْوَضْ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ أَنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ»^(١) . تفویض کار بخداوند باز^(٢) گذاشتن است . و آن در سه چیزست : در دین ، و در قسم ، و در حساب خلق . تفویض در^(٣) دین آنست که تکلف خود در^(٤) آنچه وی ساخت نیامیزی ، و هر چه وی^(٥) برخاست فرو نهاد در آن نیاویزی ، و چنانکه آن میگردد با آن میسازی . و تفویض در قسم آنست که بهجنت احتیال عقل خود را عذاب نکنی ، و بهمانه دعا با حکم معارضه نکنی ، واستقضا^(٦) طلب یقین خود متم نکنی . و تفویض در حساب خلق^(٧) سه چیزست : اگر ایشان را بگناهی مبتلا بینی^(٨) آنرا شقاوت نشمری و بترسی ، و اگر بر طاعت^(٩) بینی آنرا سعادت نشمری^(١٠) و امید داری ، و بظاهر^(١١) محتمل ایشان را نداری^(١٢) و تصدیق ایشان را^(١٣) مطالبت نکنی .

میدان شصت و هفتم فتوح است . از میدان تفویض میدان فتوح زاید . قوله تعالی : «مَا يَفْتَحُ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُسِكٌ لَّهُ»^(١) . فتوح نامیست آنرا که از غیب ناجسته و ناخواسته آید^(٢) . و آن سه قسم است : یک قسم از آن فا^(٣) ارادت رزق و عیش است ، و آنرا^(٤) سه شرط است : نا مطلوب ، و نا مکتب ، و نا منظر . و دیگر ان علم لدنی

و در فکرت تنا : — ^(٩) I — ^(٨) پایله : — ^(٧) په تر : — ^(٦) P
 — در فکرت تنا : — ^(٩) I — ^(٨) پایله : — ^(٧) په تر : — ^(٦) P
 M. 66 : — ^(١) K : 40, 44 P : om. . . . — ^(٢) P : om. — ^(٣) P : om. — ^(٤) P : om. — ^(٥) P : om. — ^(٦) استقضاء : I — ^(٧) P : aj. — ^(٨) P : om. — ^(٩) په تر : — ^(١٠) که خویشتن را :
 بداری : I — ^(١١) P : om. — ^(١٢) و خلق بر ظاهر : P — ^(١٣) شمری : I — ^(١٤) بر نیک : P — ^(١٥) ایشان را بر بد بینی
 و بصلق ایثار : — ^(١٦) I

M. 67 : — ^(١) K : 35, 2. I om. — ^(٢) I : om. — ^(٣) P : om. — ^(٤) آید. — ^(٥) P : om.

آب روی خود بترسد^(۶) ، واز قبول ایشان نیوشد^(۷) ، وعظت الله^(۸) نشناسد . واز فرشتگان شرم آنکس^(۹) دارد که بر غیب اعتقاد دارد ، واز گناه باک^(۱۰) دارد ، واز حساب اندیشه دارد . واز حق شرم آنکس^(۱۱) دارد که دل بینا^(۱۲) دارد ، وسر اشنا^(۱۳) دارد ، وضمیر از ریبت^(۱۴) جدا دارد .

میدان شست وچهارم ثقت است . از میدان حیا میدان ثقت زاید . قوله تعالی : «فهو رب السماء والارض إنه لحق»^(۱) . ثقت بستن گذاشتنت^(۲) واستواریء اميد . وآن از^(۳) سه چیز خیزد : از صدق تصدقی ، واز حسن ظن^(۴) ، واز صفاء^(۵) نظر . از صدق تصدقی سه چیز زاید : خوف سوزنده ، ورجاء انگیزنده ، وانس نوازنده . واز حسن ظن سه چیز زاید : خرسندي باندک ، وشکیبایی در کار^(۶) ، وهمداستانی برگ^(۷) . واز صفاء^(۸) نظر سه چیز زاید : فتوح افظی ، وشارات^(۹) غیبی ، وحكمت لدنی .

میدان شست وپنجم ایشارست . از میدان ثقت میدان ایشار زاید . قوله تعالی : «ويؤثرون على انفسهم ولو كان لهم خصاصة»^(۱) . ایشار بر گزیدن اولیتست برآنچه کینه تر^(۲) . بر نیکو تر ایشار در سه چیزست : یک^(۴) ایشار (از) دنیا بر خلق ، که ثنا از شغل به ، ودعا از گنج مه ، وبهشت از بها برتر . ودیگر ایشار از عمر^(۵) بر دل ، که دل از زندگانی بهتر^(۶) ، وفراغت از جوانی

— واز گواه یاک : P^(۱۰) — وی : P^(۹) — خدا : P^(۸) — نیوشد : P^(۷) — ترسد : P^(۶)
زینت : I^(۱۴) — آشنائی : P^(۱۳) — که بینای دل : P^(۱۲) — وی : P^(۱۱)
وحسن الظن : P^(۴) — واز آن : P^(۳) — بسی داشتن است : P^(۲) — K : ۵۱، ۲۳ — M. 64 : P^(۱) — وهر آشنایه مرگ : P^(۷) — وشکیبایی ورد بار : I^(۶) — از نقاوت : P^(۸) — اشارق : P^(۹)
M. 65 : P^(۱) — K : ۵۹، ۹. P : om. ... — ولو ... — I : om. — P : om. — بر نیکو تر .
(۴) P : om. — (۵) I : om. — (۶) P : om. — یک — (۷) عمر .

صدقوا ما عاهدهم الله^(١) . صدق راستیست^(٢) . وصدق را سه درجه است : اول درجه ظاهر ، وباطن ، وغیب^(٣) . اما آنچه ظاهرست سه چیزست : در دین صلابت ، ودر خدمت سنت ، ودر معاملات حسنات^(٤) . وآنچه باطنست سه چیزست : آنچه گویی کنی ، وآنچه نمایی داری^(٥) ، واز آنچه که^(٦) آواز^(٧) دهی باشی . وآنچه غیبست سه چیزست : آنچه خواهی یابی^(٨) ، وآنچه نیوشی^(٩) به بینی ، وبنزدیک وی آنچه می شمری باشی .

میدان شصت ودوم صفات . از میدان صدق میدان صفا زاید . قوله تعالى : «فَمَا وَهْنَاهُ لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللهِ»^(١) . اهل صفا^(٢) سه گروه اند : یکی از آن فرشتگانند ، از شهوت پاک ، واز تهمت دور ، واز غفلت^(٣) معصوم . ودیگر گروه انبیا اند صلوات الله علیهم^(٤) ، از تراجع پاک ، واز زینت^(٥) دور ، واز معااصی معصوم . ودون انبیا یک گروه اند از مؤمنان اهل صفا^(٦) ، وایشان قومی^(٧) اند^(٨) از سلطان نفس رسته ، ودلها با مولی پیوسته ، وسرّها باطلاع وی آراسته .

میدان شصت وسیم حیاست . از میدان صفا میدان حیا زاید . قوله تعالى : «فِي سِتْحِي مَنْكُمْ»^(١) . حیا شرمست ، وشرم^(٢) حصار دین ، وشرم عالمیست از عملهای کرم . شرم غافلان^(٣) از خلقت ، وشرم^(٤) جوانمردان از فرشتگان ، وشرم عارفان از حق . از خلق آنکس^(٥) شرم دارد که از

M. 61 : ^(١) P : — ما عاهدوا الله عليه : ^(٢) K : 33, ٢٣. Citation déformée ; le vrai texte est : حسبت : P : اول درجه ظاهر است ودیگر باطن وسدیگر غیب : P ^(٣) — قوله ... راستیست . — ^(٤) I : داری نمایی : P place ici la citation et la définition omises plus haut — ^(٥) P : om. ^(٦) P : از آنچه که نیوشی : I . پیوتدی : ^(٧) P — یاوی : P ^(٨) — واواز : P ^(٩) — از آنچه که (sic).

M. 62 : ^(١) K : 3, ١٤٦ — ^(٢) P : صفات : P ^(٣) — عقاب : P ^(٤) — علیهم السلام : M. 62 : ^(١) P : آن قوم : P ^(٧) — فرود ازین دو گروه در میان مؤمنان یک گروه اند اهل صفات : P ^(٨) — نیت کی ^(٩) P : aj.

M. 63 : ^(١) K : 33, ٥٣ — ^(٢) P : om. — وشرم^(٣) I : عاقلان : ^(٤) P : om. — آنکس^(٥) P : om.

مردست از خود : هر آنکه آزا بر مرد^(۱۲) بپوشاند یا ببرد^(۱۳) ، دشمن ترست ویرا^(۱۴) از قاتل وی ؛ وهر که آزا بر وی تقویت کند ، بر وی کرامی ترست از زایندهٔ وی ؛ وقت بر خداوند وقت کرامی ترست از دو جهان وی^(۱۵) .

میدان پنجاه و نهم جمع است . از میدان غیرت میدان جمع زاید . قوله تعالیٰ : « ثم ذرهم في خوضهم يلعبون »^(۱) . جمع از پراگندگی سه چیز برستن است : برستن^(۲) دلست و نیت وقت ؛ نا پراگندگی دلرا سه نشانست : نا باستان^(۳) افروزی ، و وحشت از خلق ، و ملالات از زندگانی . و نشان نا پراگندگی نیت سه چیزست : شیرینی خدمت ، و آرزومندی بعلم ، و موافق افتادن قصد . و نشان نا پراگندگی در^(۴) وقت سه چیزست : حلاوت مناجات ، و تولد حکمت ، و صحت فرات .

میدان شصتم انقطاع است . از میدان جمع میدان انقطاع زاید . قوله تعالیٰ : « أني مهاجر إلى ربي »^(۱) . انقطاع از غیر حق بریدن است ، و با حق بودنست^(۲) . منقطعان با حق سه مردانند : یکی بعذر ، و دیگر بجهد ، سیم بكل . منقطع بعذر را سه نشانست : نفس مرده ، و دل زنده ، وزبان کشاده . و منقطع بجهد را سه نشانست : تن در سعی ، وزبان در ذکر ، و عمر در جهد . و منقطع بكل را سه نشانست : با خلق عادیت ، و با خود بیکانه ، و از تعلق آسوده .

میدان شصت و یکم صدقست . از میدان انقطاع میدان صدق زاید . قوله تعالیٰ : « رجال

^(۱۲) P : (؟) — باد (؟) ou (؟) — ویرا. — وی. ^(۱۳) P : om. ^(۱۴) I : om. ^(۱۵) M. 59 : برستن — ف خوضهم يلعبون. ^(۱) K : 6, 91. P : om. ^(۲) P : om. ^(۳) P : om. ^(۴) M. 60 : در — بباستان : نا ^(۱) K : 29, 26. P complète : « وقال : أني ... ». انقطاع با حق بریدن است : P : om. ^(۲) « وقال : أني ... ». Anlsl 2 (1954), p. 1-90. Serge de Beaurecueil. Une ébauche persane des « Manāzil as-Sā'irīn »: le « Kitāb-è Șad Maydān » de 'Abdallah Anṣārī. © IFAO 2025. Anlsl en ligne. <https://www.ifao.egnet.net>

میدان پنجاه و هفتم حرمات است . از میدان تمکن میدان حرمت زاید . قوله تعالی : «ما لکم لا ترجون لله وقارا»^(۱) . حرمت آزم داشتنست . وآن سه قسم است : احترام خدمت را ، واحترام ذکر را ، واحترام سرّ را . احترام خدمت را سه نشانست : عین آنرا در دین سلوه^(۲) داری ، وهدایت آن از مولی شادی کنی^(۳) ، ونفس خود را در آن بتقصیر^(۴) متهم کنی ومعیوب بینی^(۵) . اما احترام ذکر را سه نشانست : سخن هزل را در ذکر حق نیامیزی ، ودر^(۶) غیبت دل مولی را یاد نکنی ، وکه^(۷) وی خود را اجوانی^(۸) وی را خود باشی . اما احترام سرّ را سه نشانست^(۹) : اگر^(۱۰) می ترسی مهر نبری ، واگر^(۱۱) امید داری خود حق نه بینی ، واگر^(۱۲) گستاخی کنی تعظیم نگاه داری .

میدان پنجاه و هشتم غیرت است . از میدان حرمت میدان غیرت زاید . غیرت رشکست^(۱) بر چیزی که غیر آن بجای آن چیز^(۲) نیست . وآن سه چیزست : عمرست ، ودل است ، ووقت است . اما عمر^(۳) دوکانست ، وخرد پیرایه^(۴) ، ودین مایه ، ومؤمن بازرگان : وهر چه از عمر^(۵) گذشت توانست یا درمان^(۶) ؛ وآن نفس که در اینم یا تحفه است یا داغ ؛ وآنچه از عمر مانده است یا زهرست یا تریاق . ودل خزینه^(۷) مردست ، وشیطان دشمن ، ومراقبت قفل آن^(۸) ، ومؤمن محتاج : هرچه از نفس می کاهد در دل می افزاید ، وهرچه در دنیا می زاید از قیمت می کاهد^(۹) ، وهرچه در دعوی^(۱۰) می افزاید از مایه^(۱۱) می کاهد . وقت مرد ساعت غیبت

M. 57 : ^(۱) K : ۷۱، ۱۳ — ^(۲) P : om. — ^(۳) شکوه : — ^(۴) P : om. — ^(۵) P : احوانی : I . اجوانی : P — ^(۶) P : om. — ^(۷) وابی : P — ^(۸) واز : P — ^(۹) کنی : P — ^(۱۰) چون : P — ^(۱۱) چون : P — سه چیزست

M. 58 : ^(۱) P : — اما عمر . ^(۲) P : om. — ^(۳) چیز : — ^(۴) P : om. — ^(۵) رسک بدن است : P : — ^(۶) P : از عمر . ^(۷) خزانه : P — ^(۸) در میان : P — ^(۹) در دل ... می کاهد . ^(۱۰) I : om. — ^(۱۱) از میانه : P — از دنیا دعوی : P — ^(۱۲) فقر (فقر)

واز دل درد^(۱) پیدا و بس ؛ بدل دید ، پنداشت^(۲) که بیان دید^(۳) ؛ از^(۴) تلاشیء انسانیت و خود هوا و عناء^(۵) علایق برست^(۶) .

میدان پنجاه و پنجم ادبست . از میدان احسان میدان ادب زاید . قوله تعالی : «الحافظون لحدود الله»^(۱) . ادب بحد زیستن است و قدم باندازه نهادن . و آن در سه چیزست^(۲) : در خدمت ، و در معرفت ، و در معاملت . اما در خدمت اجتہاد و تکلف^(۳) نه ، و احتیاط و وسواس نه ، و سماحت و تهاون نه . اما ادب در معرفت سه چیزست : بیم و نومیدی نه ، امید و اینی نه^(۴) ، و گستاخی و شوخی نه . اما ادب در معاملت سه چیزست^(۵) : رفق و مداهنت نه ، و صلابت و مناقشت^(۶) نه ، و یاد^(۸) نعمت ولاف نه .

میدان پنجاه و ششم تمکنست . از میدان ادب میدان تمکن^(۱) زاید . تمکن آنست که کار مرد را ملک گردد که از کوشش باز رهد . قوله تعالی : «ولا يُستخفِّنَكَ الَّذِينَ لَا يُوقنُون»^(۲) . تمکن^(۳) از سه چیز باید^(۴) : جستن از خوی^(۵) در سه جای ، واز تن در^(۶) سه جای ، واز دل در سه جای . اما تمکن در خوی ، در بیم و در خشم و در حاجت . واما در تن ، در سه جای : در بیاری ، و در غربی ، و در درویشی . واز دل در سه جای : در ظن ، و در تمیز^(۷) ، و در همت .

وفناه : P^(۱۵) — از om. — دیدند : P^(۱۶) — بدل دیدند پنداشتند : P^(۱۷) — واز مرد دل : I^(۱۸) — برست : P^(۱۹) —

M. 55 : ^(۱) K. 9, ۱۱۲. P : — ^(۲) P : اراد (?) — ^(۳) I : om. — و در سه چیز نهادند : P : om. — مناقشت : P : om. — ^(۴) P : om. — ^(۵) P : om. — ^(۶) P : om. — ادب ... — سه چیزست . — ^(۷) P : om. — ^(۸) I : بار :

M. 56 : ^(۱) P : — باید : P : — تمکن : P : — تمکین : P : — ^(۴) P : — ^(۵) P : — ^(۶) P : — ^(۷) P : — ^(۸) P : — از خود

بدل آرامیده^(۱۰). اما طهانیت را^(۱۱) بر مهر سه نشانست : مشغول بودن بکار وی از کار خود ، و بیاد وی از یاد خود ، و بهر وی از مهر خود^(۱۲).

میدان پنجاه و سیم مراقبت است . از میدان طهانیت میدان مراقبت زاید . قوله تعالیٰ :

«لا یقترون»^(۱) . مراقبت بگوشیدنست . و آن سه چیزست : مراقبت خدمت ، و مراقبت وقت ، و مراقبت سرّ . اما مراقبت خدمت بسه چیز توان یافت^(۲) : بزرگ آمدن^(۳) فمان ، و بدانستن سنت ، و شناختن ریا . و مراقبت وقت بسه چیز توان یافت^(۴) : بناء شهوات ، وصفاء خطرات ، و غلبهٔ مهر . و مراقبت سر بسه چیز توان یافت^(۵) : بگم شدن از^(۶) گیتی ، و رها^(۷) گشتن از خود ، و برگشتن از انس .

میدان پنجاه و چهارم احسان است . از میدان مراقبت میدان احسان زاید . احسان آنست که سید ولد آدم صلی الله علیه وسلم روح قدس را علیه السلام گفت در جواب وی^(۸) :

«وَأَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَائِنَكَ تَرَاهُ»^(۹) (خدایرا پرستی چنانکه ویرا می بینی) . اولی تر^(۱۰) خلق بیافت این میدان سه مرندند : یکی غرقه گشته در دریای توحید از^(۱۱) زندگانی نومید ، و دیگر^(۱۲) واله گشته در هیبت ، سیم غرقه گشته در وجود ؛ هوا در عزم گم شده^(۱۳) ، و اسباب در جمع گم شده^(۱۴) ، و تفرق در وجود گم^(۱۵) شده ؛ از تن سمع پیدا و بس ، واژ زبان ذکر پیدا و بس^(۱۶) ،

^(۱۰) فافهم . aj. — را^(۱۱) I : om. — است منتظر ... آرامیده و مزد .

^(۱۲) — یافت^(۱۳) P : om. — «یسبحون اللیل والنهار ...» ; K. ۲۱. ۲۰ P complète ; M. ۵۳ : ^(۱۱) I : وبرها : I : om. — از^(۱۴) I : om. — بناء ... یافت^(۱۵) P : om. — یافت^(۱۶) P : om. — بزرگی^(۱۷) «فان^(۱۸) P : aj. — که سید ولد آدم گفت در جواب روح الامین جبرائیل علیه السلام^(۱۹) : M. ۵۴ : ^(۱۱) I : مرد^(۲۰) P : aj. — توحید از^(۲۱) P : om. — تر^(۲۲) I : om. — لم تکن تراه فانه برآک «واز^(۲۳) P : om. — شده^(۲۴) — گرم^(۲۵) — شده^(۲۶) P : om. — هوا در عزم گرم زبان ... و بس

میدان پنجاه و یکم سکینه است . از میدان رعایت میدان سکینه زاید . قوله تعالی : «هو الذى انزل السكينة فی قلوب المؤمنين»^(۱) . سکینه آرامش است که حق بفرستد^(۲) بر دل دوستان خویش آزادی آن^(۳) دلها را . و سکینه دل در سه جایست^(۴) : در توحید ، و در خدمت ، و در یقین . اما سکینه توحید را^(۵) در دل سه عمل است^(۶) : ترس است^(۷) از روز نا آزموده ، و شناخت خداوند نا اندر یافت^(۸) ، و دوست داشتن وی نا دیده . و اما سکینه در خدمت سه عمل کرد^(۹) : در دل داد بسنت کرد^(۱۰) تا باندک^(۱۱) توانگر گشت ، و بر اهل اعتقاد کرد تا از وسوس آزاد^(۱۲) گشت ، و خلق را فراموش کرد تا از ریا آزاد گشت^(۱۳) . و سکینه در یقین سه عمل کرد^(۱۴) : در دلی تقسیم قسّام رضا داد تا از احتیال بر آسود^(۱۵) ، و ضر و نفع از^(۱۶) یک جای دید تا از حذر فارغ گشت ، و وکیل به پسندید تا از علائق رها شد .

میدان پنجاه و دوم طهانیت است . از میدان سکینه میدان طهانیت زاید . قوله تعالی : «يا ايّتها النفس المطمئنة»^(۱) . و طهانیت آرامش^(۲) است با انس^(۳) . و آن سه قسم است : طهانیت بر نقد ، و طهانیت بر امید^(۴) ، و طهانیت بر مهر . اما طهانیت بر نقد سه است : از^(۵) غافلان بملک ، و از^(۶) عاقلان تجربه ، و از^(۷) مخلصان بضمان . و طهانیت بر امید^(۸) سه است : مزد است^(۹) مکسب بدل ارمیده ، و مزد است منتظر بدل ارمیده ، و مزد است منقطع

— از^(۱۰) P : — فرو فرستد : P^(۱۱) — فی قلوب المؤمنین . K. 48, 4. P : om . — M. 51 : — ترس کوشش : P^(۱۲) — سه چیزست : P^(۱۳) — را^(۱۴) P : om . — از سه حالت است : P : — در دل کار بر سنت کرد : P^(۱۵) — سه چیزست : P^(۱۶) — و شناخت خداوند یافته : P^(۱۷) — بیاسود : P^(۱۸) — سه چیزست : P^(۱۹) — و خلق را... گشت . I : om . — این^(۲۰) — اندک^(۲۱) — آن^(۲۲) — P : —

— آرامگی^(۲۳) : P : — «ارجعی الى رب راضية مرضية» : K. 89, 27. P : complète : — آن^(۲۴) — آن^(۲۵) — آن^(۲۶) — آن^(۲۷) P : — برنسیه^(۲۸) : P^(۲۹) برنسیه^(۳۰) : P^(۳۱) — باساین^(۳۲) : P : —

میدان چهل و نهم همت است . از میدان خطرت میدان همت زاید . قوله تعالی : «قد یعلم ما انتم علیه»^(۱) . همت خواستت از دل بقیمت دل^(۲) . همتهای عالم سه است : یک همت در دنیا و آن بوی قطیعتست ؛ منبع علم مرد ان ، وغايت اميد وی ان ، وقطب آسیا بسعی وی آن^(۳) ؛ نعوذ بالله ! واما همت در عقبی ، آن^(۴) برق نجاتست ؛ در دست مرد عنان آن ، وبر دل وی عنوان آن ، وبر روزگار وی نشان آن^(۵) . واما همت بحق ، آن بشارت فوزست^(۶) ؛ مرد را^(۷) بیک نیاز از همه نیازها^(۸) بی نیاز کند^(۹) ، وبیک بند از همه بندها آزاد کند^(۱۰) ، وبیک در از همه درها مقیم کند^(۱۱) . همت^(۱۲) کمی قیمت ویست ، وآن بهمت از ازل نشان ویست ، وبر^(۱۳) ابد مهر ویست .

میدان پنجاه هم رعایت است . از میدان همت میدان رعایت زاید . قوله تعالی : «فما رعوها حق رعایتها»^(۱) . رعایت براستا^(۲) کردنشت وکوشیدن . رعایت اهل حق سه چیزست^(۳) : همت را ، وقت را ، وسر را . رعایت همت آنست که^(۴) یقین را باطن بدل نکنی ، والهام را در وسوس نیامیزی^(۵) ، وفراست از تمیز جدا کنی . ورعایت وقت آنست که از عالیق نگ داری ، وخویش را^(۶) از اسباب درفع داری ، وهر نفی بحق بند کنی . ورعایت سر آنست که خویشن را بدست امانی ندهی ، ودر زرق^(۷) خویش میانجی^(۸) نه پیجی ، واز حق طرفة العینی بخود باز^(۹) زیایی .

M. 49 : ^(۱) K. ۲۴, ۶۴. P : om. K. ۳۷, ۱۶۲ — ^(۲) P : om. — وبر دل ... نشان آن^(۵) — وآن^(۴) I P : om. — وقطیعت اشیای آن سی وی : — کند. — ^(۶) P : om. — نیازها^(۸) — است : ^(۹) P : — ^{(۱۰), (۱۱)} P : om. — خود : ^(۷) P : نورست : — ^(۱۲) P : aj. — هر : ^(۱۳) I : — باز : aj.

M. 50 : ^(۱) K. ۵۷, ۲۷ — ^(۲) I P : om. — براستاد : ^(۳) P : om. — که اند : ^(۴) P : — باز. ^(۹) P : om. — برمیانجگی : ^(۸) P : om. — زرق : I : — کاری. ^(۷) — میامیز

تعالی : « حافظه ای علی الصوات ^(۱) والصاوه الوسطی » ^(۲) . محافظت مداومتست ، و مداومت مقام کردنست در ^(۳) مقصود . و مداومت سه قسم است : مداومت تن بر ورد ^(۴) ، و مداومت زبان بر ذکر ، و مداومت سر بر ضبط . مداومان تن بر ورد سه اند ^(۵) : عابدست بر امید و بیداری با ^(۶) وی همراه ^(۷) ، وزاهدست بر بیم و نیازمندی ^(۸) با وی همراه ، و عارفست بر مهر و خجالت ^(۹) با وی همراه . و مداومان بر ذکر سه ^(۱۰) اند : عندرگوی ملالت با وی همراه ، و حاجت خواه اضطرار با وی همراه ، و مناجات گوی ^(۱۱) لذت با وی همراه . و مداومان بر ضبط ^(۱۲) سه ^(۱۳) اند : متغیرست و اعتقاد ^(۱۴) با وی همراه ، و متنزکرست اخلاص با وی همراه ، و ناظرست افتخار با وی همراه .

میدان چهل و هشتم خطرتست^(۱) . از میدان مداومت میدان خطرت زاید . و خطرت دل را چنانست که نفس تن را و لحظت^(۲) چشم را^(۳) . خطرت سه است : خطرت^(۴) بغلت ، و خطرت بیقظت^(۵) ، و خطرت بصفوت . اما خطرت غفلت را در آن سه محنت است : وقت را زیان ، و دل را پوشش ، و شیطانرا طمع . اما خطرت یقظت را^(۶) در آن سه برکتست : هوا را نقصان ، و دشمن را درد ، و وقت را بخت . و اما خطرت صفات را در آن سه تحفه است : مشغول شدن^(۷) علم ، و پیوستن با حقیقت ، و نگریستن بحق . و آنان^(۸) که بروند این^(۹) خطرة اند^(۱۰) همه در^(۱۱) خطرند .

M. 47 : ⁽¹⁾ I : — درد : — ⁽²⁾ K. 2, 238. — ⁽³⁾ P : — ⁽⁴⁾ P : — ⁽⁵⁾ P : اما
امداد و مدد کننده : — ⁽⁶⁾ I : — ⁽⁷⁾ P : همواره : — ⁽⁸⁾ P : مداومان در سه مردان اند
و با : ⁽⁹⁾ P : نیاز : om. — ⁽¹⁰⁾ P : aj. — ⁽¹¹⁾ P : مردان. — ⁽¹²⁾ P : aj. — ⁽¹³⁾ P : سر.
و مناحات کنن است — ⁽¹⁴⁾ P : om.

M. 48 : ⁽¹⁾ I : ⁽²⁾ I : ⁽³⁾ P : om. — خطرست : — ⁽⁴⁾ I : ⁽⁵⁾ I : ⁽⁶⁾ P : ⁽⁷⁾ I : aj. — ⁽⁸⁾ آن ⁽⁹⁾ P : ⁽¹⁰⁾ همه در ⁽¹¹⁾ P : om. — است : —

«ویدعوننا رغما ورها»^(۱). رغبت خریداریست^(۲). رغبت ورہبت دو قدم ایماند که بدان رود^(۳)، که بیک قدم نتوان رفت^(۴)، و دوستی سر آن^(۵). و جمله راغبان سه مرند: یک راغبست^(۶) درین جهان در ابتلا غرق^(۷)، و دیگر راغبست در آن جوان^(۸) در اجتہاد غرق^(۹)، سیم راغبست در حق در^(۱۰) افتخار غرق^(۱۱). و تخم رغبت در^(۱۲) دنیا سه چیزست: درازی امل، واندکه علم، و مردگی دل^(۱۳). و تخم رغبت در آخرت سه چیزست: کوتاهی امل، و نور علم، و زندگی دل^(۱۴). و تخم رغبت در حق سه چیزست: قبول کردن نداء ازلی^(۱۵)، و فرو شکستن کام دل^(۱۶)، و حرمت^(۱۷) سر نگاه داشتن^(۱۸).

میدان چهل و ششم مواصیت است. از میدان رغبت میدان مواصیت زاید. قوله تعالی: «واسجد واقرب»^(۱). مواصیت سه چیزست: مواصیت عذر با^(۲) پذیرفته کاری، و مواصیت^(۳) جهد و از ملک^(۴) یاری، و مواصیت^(۵) دوست داری و از مولی بسندکاری. نشان مواصیت^(۶) عذر ظاهر گشتن برکات در فعلست، و آرامش در خوی، و خوشی در دل. و نشان مواصیت جهد و توفیق ظاهر گشتن^(۷) برکاتست بر^(۸) اسرار، و قبول دلها، و استیجابت دعاها^(۹). و نشان مواصیت دوست داری^(۱۰) و از مولی^(۱۱) بسندکاری ظاهر گشتن برکاتست بر انفاس، و بزرگی^(۱۲) همت، و کشاد حکمت.

میدان چهل و هفتم مداومت است. از میدان مواصیات میدان مداومت زاید. قوله

— روند: I. روز^(۱): P : om. — قوله ... خریداریست. M. 45 : ^(۱) K. 21, 90. — ^(۲) P : om. — ^(۳) P : I. راغب است در جهان ابتلا غرق: P — راغب: I. ^(۴) — بر آن: P — نتواند که رود: P — یک راغب است در جهان ابتلا غرق: P — راغب: I. ^(۵) — بر آن: P — نتواند که رود: P — قال الله تعالی: «ویدعوننا رغما aj. P : ^(۱۱) — و در: P : ^(۱۰) سرق: P — در آخرت: P — سرق: P — در: P : ^(۱۲) P : om. — در دل خبر ندارد: P : ^(۱۳) — در: P : ^(۱۴) ورها»^(۱۵) — زندگانی: P — و مرد که از دل خبر ندارد: P — در: P : ^(۱۶) نیوشیدن پند ازلی نگاه داشتن: I : om. — و نسبت: P : ^(۱۷) دل: P : om. — دل: P : ^(۱۸) — نیوشیدن پند ازلی: P — و از موافق: P : ^(۱۹) موافق: P : om. — موافق: P : ^(۲۰) در: P : ^(۲۱) برکات ... گشتن: P : om. — موافق: P : ^(۲۲) موافق: P : om. — موافق: P : ^(۲۳) موافق: P : om. — و نشان مواصیت دوستی: P : ^(۲۴) و استیجابت و عذر: P : ^(۲۵) از مولی: P : om. — و نشان مواصیت دوستی: P : ^(۲۶) و استیجابت و عذر: P : ^(۲۷)

رجا را^(۵) سه قسم است : یکی رجاء ظالمانست : در گذاشتن جرم را ، و پوشیدن عیب را ، و باز پذیرفتن^(۶) خصمان ؛ قوله تعالى : « ويرجون رحمة ويخافون عذابه »^(۷) . و دیگر رجاء مقتضانست : در گذاشتن تقصیر را ، و پذیرفتن^(۸) طاعت را ، و بیفزودن^(۹) معونت را ؛ قوله تعالى : « يرجون تجارة لن تبور »^(۱۰) . و دیگر رجاء سابقانست : تمام کردن^(۱۱) نعمت ازلی را ، وزیادتی زندگانی دل را^(۱۲) ، و حفظ دل و مایه وقت را ؛ قوله تعالى : « يرجون من الله ما لا يرجون لـك »^(۱۳) .

میدان چهل و چهارم طلب است . از میدان رجا میدان طلب زاید . قوله تعالى : « يتغون إلى ربهم الوسيلة أَيْمَن اقرب »^(۱) . طلب جستن و کوشیدن است . و آن^(۲) سه قسم است : طلب آزادی ، و طلب ثواب ، و طلب حق تعالی . اما طلب آزادی از درد قطیعتست ، و از خجالت عتاب^(۳) ، و از ذل حجاب ؛ و این طلب مفتقرانست^(۴) . و اما طلب ثواب آن طلب بهشتست^(۵) ، و شفاعت^(۶) ، و خشنودی ؛ و این طلب مجاهدانست^(۷) . اما طلب حق تعالی کاری عظیمت ، و آن ترک دنیا و آخرتست^(۸) ؛ خلق آزا بگذاف و سستی مینگرند^(۹) ، و همه چیز را پیش جویند پس یابند^(۱۰) ، و حق تعالی را پیش یابند^(۱۱) پس جویند . انان^(۱۲) طالبان حق عزیزانند^(۱۳) . فافهم والله اعلم .

میدان چهل و پنجم رغبت است . از میدان طلب میدان رغبت زاید . قوله تعالی :

— پذیرفتن : I^(۶) — آنرا^(۷) — پذیرفتن : I^(۸) — و از رجا : I^(۹) — ایهم اقرب K. ۱۷, ۵۷. I déforme la citation. — I^(۱۰) — پذیرفتن : I^(۱۱) — تمام بردن : P^(۱۲) — و زندگانی را : P^(۱۳) — K. ۳۵, ۲۹. — P^(۱۴) — بیزوودن : P^(۱۵) (sic.) — K. ۴, ۱۰۴. P : om. — لـك aj. I : aj.

M. ۴۴ : — عبادت : I^(۱۶) — آنرا^(۱۷) — ایهم اقرب P^(۱۸) — و آنرا^(۱۹) — ایهم اقرب P^(۲۰) — عفو : P^(۲۱) — و عفو I^(۲۲) — اما طالب ثواب طالب بهشت است : I^(۲۳) — متقیان P^(۲۴) — مینگرند I et P Placent ce membre de phrase après (ou dans P). Le sens et les assonances nous poussent à voir là une inversion fautive. — عزیزانند : I P^(۲۵) — از ان : P^(۲۶) — پاوند : P^(۲۷) — خلق را بسستی می نگرد : P^(۲۸)

شدن از^(۱۱) هوا وحظ . وهیت که از بصیرت^(۱۲) افتاد حکمت زاید ؛ و آنچه از تفکر افتاد فراست زاید ، و آنچه از سماع افتاد بکشد یا^(۱۳) خرد و حس ببرد^(۱۴) .

میدان چهل و دوم فراست . از میدان هیبت میدان فرار زاید . قوله تعالیٰ : «فُرِّوْا
الى الله»^(۱) . فرار با مولیٰ گریختن است ، و در تفرق بر خویشتن بستن^(۲) است ، واز دو
جهان رهایی جستن است . گریختن بولا را^(۳) سه نشانست : امید از کردار خود^(۴) بریدن ،
وبر اخلاص خود تهمت نهادن ، واز دیدن^(۵) طاعت خود^(۶) توبه کردن . ودر بستن تفرق^(۷)
سه نشانست : همت یگانه کردن ، واز تدبیر خود بیرون شدن ، وحکم را باستسلام کردن
نهادن . ورهایی جستن را از دو جهان سه نشانست^(۸) : از بیها بر^(۹) بیم قطیعت اختصار کردن^(۱۰) ،
واز کوشیدنها بر کوشیدن وقت اختصار کردن^(۱۱) ، واز امیدها بر^(۱۲) امید دیدار نیارامیدن .

میدان چهل و سیم رجاست . از میدان فرار میدان رجا زاید . قوله تعالیٰ^(۱) : «يَحْذِر
الآخِرَةَ وَ يَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهِ»^(۲) . رجا امیدست . ویقین را دو پرست : یک ترس و دیگری
امید ، که تواند که بیک پر بپرد . امید مرکب خدمتست ، وزاد اجتهاد ، و عدّت عبادت .
ومثل ایمان چون مثال ترازوست ، یک کفه ترس و دیگر امید ، وزبانه^(۳) دوستی کفها
با خلاق نیکو آویخته . بیت :

مرغ ایمانزا دو پر خوف ورجاست * مرغ را بی پر پرانیدن خطاست .^(۴)

فافهم . aj. I . بیز : P : om. — که از آن حضرت : P : om. — وبرسیدن :
^(۱۱) — از کردکار خویش : P : om. — را : P : om. — بر بستن : P : om. —
^(۱۲) رهائی جستن از دنیا : P : om. — ودرستی تفرق را : P : om. — خود : Diden.
^(۱۳) — واز کوشیدن وقت افتضا کردن : P : om. — فرو ایستاند : P : om. — از : P : om. — سه چیزست
^(۱۴) — واز : P : aj. — آرمیدن .
M. 43 : ^(۱) P : aj. — ف تحکم کتابه : P : om. — ^(۲) K. 39, 9. — ^(۳) P : om. ce vers.

میدان چهلم البادست . از میدان اخبات میدان الباد^(۱) زاید . الباد^(۲) با^(۳) حق زیستن است و بوی پیوستن . قوله تعالی : «فاین تذهبون»^(۴) . الباد^(۵) آنکه بود که هیبت با محبت بیامیزد ، واین مقام متصلانست . ونشان آن سه چیزست : گم شدن^(۶) اسباب در توکل وی ، واستهلاک علایق^(۷) در یقین وی^(۸) ، وفنای احتیال در ثقت وی . گم شدن اسباب ویرا سه چیز^(۹) باز آورد^(۱۰) : بی نیازی از جهانیان^(۱۱) ، ووحشت از خلقان^(۱۲) ، وآرزوی مرگ . واستهلاک علایق را^(۱۳) سه نشانست^(۱۴) : رستن از تدبیر^(۱۵) خود ، وبی نیازی از تمیز^(۱۶) خود ، وفراغت از مؤنث خود . وفنای احتیال سه چیزست^(۱۷) : وقت مقربان ، ونفس عارفان ، وعلم ربّانیان^(۱۸) .

میدان چهل ویکم هیبت است . از میدان الباد میدان هیبت زاید . قوله تعالی : «یعلم ما فی انفسکم فاحذرُوه»^(۱) . هیبت مقام اصفیاست و درجه اوتادست . هیبت بیمیست که از عیان زاید^(۲) ، دیگر بیها از خبر زاید^(۳) . هیبت^(۴) حیرتست^(۵) که در دل تابد چون برق اگر نسیم انس در برابر آن نیاید . جان مرد بان^(۶) طاقت نیارد ، وبیشتر در وقت وجود افتاد چنانکه کلیم صلوات الله علیه را افتاد بطور . وهمیت نه از تهذیب افتد ، بلکه^(۷) از اطلاع افتاد . واز آن سه چیز گشاید^(۸) : خوش گشتن^(۹) وقت^(۱۰) ، وگم شدن مرد از خود ، ونیست فافهم : aj. I : aj.^(۱۱) — چیز باز آورد

M. 40 : ... ان : ... ان : ... لباد^(۱) P : écrit^(۲) I : ایاب : ... — ... لباد^(۳) P : K. 81, 26. P complète^(۴) ... — ... وی : ... — ... خلائق^(۵) P : om. — ... گوی : ... — ... ایاب : ... — ... هو الا ذکر للعلَّامين^(۶) — ... خلق : P : ... — ... جهان : P : ... — ... یاد آورده^(۷) : ... — ... گم شدن اسباب ویرا سه نشان است : P : ... — ... ویرا سه : P : ... — ... از غیر : I : ... — ... بدی^(۸) : ... — ... چیزست : P : ... — ... علایق ویرا : ... — ... فافهم : aj. I : aj.^(۹) — ... چیز باز آورد

M. 41 : ... ان : ... ان : ... Le dernier mot est K. 2, 235. P : ... — ... هیبت دیگران بیم از خبر هست : P : om. — ... آید^(۱۰) : ... — ... une erreur de P. — ... چیز^(۱۱) : ... — ... زاید^(۱۲) : ... — ... که : P : ... — ... وآن^(۱۳) : P : ... — ... چیزیست : I : ... — ... خوش گشتن. P : om. — ... زاید^(۱۴) : ... — ... وقت^(۱۵) : I : ... — ... وقت.

میدان سی و هشتم تذلل است . از میدان خشوع میدان تذلل زاید . تذلل^(۱) بسزای نیاز خویش زیستن است ، و بخواری راه بردن است ، و بر آن تخم عز دو جهانی کشتن^(۲) . قوله تعالی : «وَعَنْتُ الْوِجْهَ لِلَّهِ الْقِيَومِ وَقَدْ خَابَ مِنْ أَفْتَرِي»^(۳) . تذلل سه قسم است : تذلل اجابت بصدق امر و معاملات بوفاقت فرمان^(۴) ، و تذلل قصد با طلب حقیقت بزاد خاطر^(۵) ، و تذلل اگاهی از اطلاع حق بر^(۶) سر . تذلل قبول امر را سه نشانست : رغبت در^(۷) علم ، و حرص بر ورد^(۸) ، و نظر باریک . و تذلل قصد را با حقیقت سه نشانست : کم سخنی ، و دوستی^(۹) درویشی ، و فکرت دائم . و تذلل اگاهی را از اطلاع حق بر^(۱۰) سر^(۱۱) سه نشانست : خواب چون خواب غرقه^(۱۲) شدگان ، و خوردن چون خوردن بیماران ، و عیش چون عیش زندانیان . و این طریق مستقیمانست .

میدان سی و هم اخبار است . از میدان تذلل میدان اخبار زاید . قوله تعالی : «وَبَشَرَ الْحَبَّيْنِ»^(۱۳) . اخبار نرم خویا است ، و تنگ دلی ، و ترسگاری^(۱۴) مردست^(۱۵) حقیقت اخلاص چشیده^(۱۶) ، و عذر خلائق^(۱۷) بدیده ، و از خویشن رسته . نشان چشیدن اخلاص سه چیز است : از^(۱۸) تیار رزق^(۱۹) و از کوشیدن^(۲۰) و از ساختن^(۲۱) جهان بر آسودن^(۲۲) ، و در^(۲۳) مداومت خدمت واستغراق اوقات و تصفیه^(۲۴) انفاس آویختن ، و جهان^(۲۵) وجهانیان و ادمیان و جز ازیان را^(۲۶) از ادای خویش آزاد داشتن . و این سیرت ابدال است .

M. 38 : ^(۱) P : — ^(۲) I : om. ^(۳) K. 20, 111. La fin de la citation comporte une confusion avec K. 20, 61. P : om. تذلل : ^(۴) P : — وقد ... افتاری . ^(۵) P : — بزاد اضطرارست : ^(۶) I : — اجابت بصدق و قبول و معاینه فاقه فرمادزا غرق : ^(۷) P : om. بری : ^(۸) I : — حق را : ^(۹) P : om. — ^(۱۰) P : — دوستی : ^(۱۱) بر : ^(۱۲) I : — بسر . M. 39 : ^(۱۳) P : — مردی است : ^(۱۴) P : — و آن طریق مستقیمانست . ^(۱۵) P : aj. — ^(۱۶) P : aj. — ^(۱۷) I : — زرق : ^(۱۸) P : aj. — بحالها . ^(۱۹) اول : ^(۲۰) P : — ^(۲۱) لایق : ^(۲۲) P : — چشیده و جزیشان : ^(۲۳) P : — از آویختن جهان : ^(۲۴) P : — ^(۲۵) نصیحت : I : — ^(۲۶) در . P : om. — و آن آسودن

ترس نه پیش دعا چکا گذارد ، ونه پیش فراست بند ، ونه پیش امید دیوار . این ترس است گذارنده وکشنده ، تاکه بشارت^(۳) «الْ تَخَافُوا وَ لَا تَحْزُنُوا»^(۴) نشنود نیارامد^(۵) . خداوند اشقاق را کرامت می نماید ، واژ هم زوال آن ویرا می سوزانند^(۶) ، ونور می افرایند ، وفرع^(۷) تغیر در وی می افگنند ، ودر غربت^(۸) ویرا بر می کشنند ، وعتاب^(۹) در گوش ودل^(۱۰) وی می افگنند . واین ترس^(۱۱) عارفانست^(۱۲) .

میدان سی و هفتم خشوعست . از میدان اشقاق میدان خشوع زاید . وخشوع ترسیست که خاطر را از حرمت نرم کند^(۱) ، واخلاقی را تهذیب کند ، واطراف را ادب گند . قوله تعالی : «إِنَّمَا يَنْهَانَ اللَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشُعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ»^(۲) . خشوع بییست با هشیاری واستکانت . وان سه بابت^(۳) : در معاملات ایثار و تحمل ، ودر خدمت استکانت وحضور ، ودر سر شرم و تعظیم^(۴) . آثار ایثار^(۵) در معاملات سه چیزست : بدان از وی این ، ونیکان^(۶) از وی شاد ، وخلق از وی^(۷) آزاد . ونشان حضور در خدمت سه چیزست : حلاوتی که بدان از درگاه^(۸) نشکنید^(۹) ، ومطالعه مقصود که از آن^(۱۰) بخلق نه پردازد ، ومعاینت تقدیر که خود را حق نه بیند . ونشان تعظیم بر^(۱۱) سه چیزست : نزدیک دیدن حق تعالی بخویشتن^(۱۲) ، ودور دیدن خویش را از وی ، وبزرگ داشتن ازمايش وی ... واین ترس صدیقانست .

و به یم زوال او : ^(۱) P : — دنیارا م : ^(۲) K. 41, 30. — ^(۳) P : om. — بشارت : I : آنکه : — قربت : ^(۴) P : — وقرح (قرح ؟) : ^(۵) آواز P : — آز من می شنوند — On peut aussi lire (قرح ؟) . — ^(۶) I : om. — ^(۷) I : aj. — ^(۸) I : om. — ^(۹) I : om. — ^(۱۰) I : om. — ^(۱۱) P : om. — ^(۱۲) I : om. فافهم .

— میدان خشوع آنست که از حرمت خواطر برکنند : ^(۱) P : M. 37. — ^(۲) K. 57, 16. — ^(۳) P : — ویگانگان : ^(۴) I : ایثار : P : om. — ^(۵) P : om. — ودر سر تعظیم را شرم : ^(۶) P : — وان اول ^(۷) I : — از آن^(۸) P : om. — نشکنید : ^(۹) P : om. — از درگاه^(۱۰) P : om. — واژ خلق وی خویشتن : ^(۱۱) P : om. — ^(۱۲) I : —

اخلاص ، یا از تفرقه دل . و ترس بر ^(۵) اصل ، آن یاد کردن نوایستن است ^(۶) ؛ و این ترس بر مقدار مکاشفت است ، و دیدار دل ، و تیمار ^(۷) از سبق ^(۸) ؛ و نگریستن باول ^(۹) دل بیقرار ^(۱۰) دارد و مرادرا غرقه ^(۱۱) . و این بیم بیم ^(۱۲) عابدانست ^(۱۳) .

میدان سی و پنجم رهبت است . از میدان وجل میدان رهبت زاید . قوله : « وایای فارهبون » ^(۱) . رهبت ترسیست از وجل ^(۲) برتر . رهبت سه صفت دارد ^(۳) : عیش را از مردم ببرد ^(۴) ، واز خلق جهان ببرد ^(۵) ، و ترا در جهان از جهان جدا کند ^(۶) . و نشان آن ^(۷) سه چیزست : همه ^(۸) نفس خود را ^(۹) غرامت ^(۱۰) بینند ، و همه بخن خود را شکایت بینند ، و همه کرد ^(۱۱) خود را جنایت بینند . همواره ^(۱۲) نازنده و سوزنده بود ^(۱۳) میان سه حال : آز نمودن ^(۱۴) بیماران ، و اخلاص ^(۱۵) غرقه ^(۱۶) شدگان ، و لاوه مبتلان ^(۱۷) . و این ترس زاهدانست ^(۱۸) .

میدان سی و ششم اشفاقت . از میدان رهبت میدان اشفاق زاید . قوله تعالی : « الذين هم من خشية ربهم مشفقون » ^(۱) . و اشفاق ترس دائم است . ابریست ^(۲) نور باران . و این

بازر : ^(۵) P : — نازل ^(۶) I : aj. — بیمار : P ^(۷) — و ترس بر امل نا وایستنی است : I ^(۸) — در : ^(۹) P : — و این راه : P ^(۱۰) — زاری قرار : ^(۱۱) P : — غرق : ^(۱۲) P : — Cette phrase obscure (I nous montre qu'il l'a trouvée telle en ajoutant (وافهم peut être comprise de diverses façons selon la ponctuation qu'on lui donne. Au lieu de placer le ; après سبق, on peut en effet le mettre après ou après دل زاری قرار دارد ^(۱۳) P : om. — بیم ^(۱۴) I : aj. — و افهم ^(۱۵) —

M. 35 : ^(۱) K. ۲, ۴۰. — ^(۲) P : om. — از وجل ^(۳) I : — رهبت را سه نشانست : ^(۴) P : آزرا : ^(۵) P : — و در جهان از جهان پندارد : ^(۶) P : — واورا از خلق برد : ^(۷) P : — عیش مرد برد ^(۸) P : — کردار : P ^(۹) — عرامت : ^(۱۰) I : — خودرا ^(۱۱) P : om. — که همه ^(۱۲) P : — مسنهان : ^(۱۳) P : om. — آزمودن : ^(۱۴) I : — بود ^(۱۵) — خلاص : ^(۱۶) I : — غرق : ^(۱۷) P : — آزرا است : ^(۱۸) I P :

M. 36 : ^(۱) K. ۲۳, ۵۷. P complète : آزرا است : « ان الذين... »

من خاف مقام ربّه^(۱) . خوف ترس است^(۲) ، و ترس حصار ایمانست و تریاق تقوی^(۳) و سلاح مؤمنست^(۴) . و آن سه قسم است : یک خاطر ، و دیگر مقیم ، سیم غالب . آن ترس که خاطرست^(۵) در دل آید و بر گزند^(۶) ؛ آن^(۷) کمینه ترس است که اگر آن^(۸) نبود ایمان نبود ، که بی بیم اینه روی نیست^(۹) و بی بیم را ایمان نیست ؛ و نشانهای بیم نا پیداییست ، و آن پیرایه ایمانست . هر کس را ایمان چندانست که بیم است . دیگر ترس مقیم است ، که آن ترس^(۱۰) بنده را از معاشری باز دارد ، واز حرام^(۱۱) ویرا دور کند ، و امل مرد کوتاه کند . سیم ترس غالبست ، و آن ترس مکرست ، که^(۱۲) حقیقت بدان ترس درست آید ، و راه اخلاص بدان کشاده آید^(۱۳) ، و مرد را از غفلت آن باز رهاند^(۱۴) . و نشان مکرده چیزست : طاعت بی حلوات ، و اصرار بی توبه ، و بستن^(۱۵) در دعا ، و علم بی عمل ، و حکمت بی نیت ، و صحبت بی حرمت ، و بستن^(۱۶) در تضرع ، و صحبت با بدان ، و بدتر^(۱۷) ازین همه دو چیزست : بنده را^(۱۸) ایمان دهد بی یقین یا^(۱۹) بنده را باز گذارد^(۲۰) . و این بیم تایبانست^(۲۱) .

میدان سی و چهارم و جلسه . از میدان خوف میدان و جل زاید . قوله تعالی : «وقلوا بهم وجلة»^(۱) . وجل قوی تر^(۲) از خوفست ، و آن ترس زنده دلانست . و آن سه چیزست^(۳) : ترس بر طاعت ، و ترس بر وقت ، و ترس بر اصل^(۴) . ترس بنده بر طاعت از سه چیزست : از فساد نیت ، و توان تقسیر ، و ستدن خصمان . و ترس بر وقت از تغیر عزمست ، یا از اضطراب

M. 33 : ^(۱) K. 79, 40. P complète : خوف . P : ^(۲) om. — ^(۳) ونهی النفس عن الهوى : کان : ^(۴) P : — آنست که : ^(۵) P : aj. — وصالح مؤمن : I : ^(۶) هوا : ^(۷) — ترس است از : ^(۸) P : — و آن ترس است که : ^(۹) P : — که اینی از وی نیست : ^(۱۰) P : om. — آن — ^(۱۱) P : — کشاید : I : ^(۱۲) — که حقیقت مکر است و : ^(۱۳) P : — معاشری بازد واز داز حرام — که بنده را : P : ^(۱۴) — ویز : P : ^(۱۵) — و نشستن : P : ^(۱۶) — ورسقی : P : ^(۱۷) — از آن غفلت رهاند — و این بیم تایبانست . P : om. — یا بنده را با بنده گذارد : P : ^(۱۸) — تا : I : ^(۱۹) — ^(۲۰) امل : I : ^(۲۱) — بابت : ^(۲۲) P : — مهتر : P : ^(۲۳) —

کفار تست انتظار و صبر است ، و نشان آنچه عقوبت است ضيق و بخريست ، و نشان آنچه قطعیت است^(۲) شکوی و سخط است : « اذا هم یسخطون »^(۳) ؛ در صفت منافقانست . و آنکه فقر^(۴) اختیارت سه است : یک درجه ، و دیگری قربت ، سیم کرامت است : آنچه درجه است باقیاعت است ، و آنچه قربت است با رضاست ، و آنچه کرامت است با شمارت . و فقر تحقیق سه است : جفا از وی^(۵) نیست ، و عصمت بنده^(۶) نیست ، و نعمت را عدد پیدا نیست ، و شکر سزا را^(۷) طاقت نیست^(۸) . قوله تعالیٰ : « ومن يُرِدَ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِلَّا كُلُّ الَّذِينَ لَمْ يُرِدُ اللَّهُ أَنْ يَطْهِرَ قَلَوبَهُمْ »^(۹) .

میدان سی و دوم تواضع است . از میدان فقر میدان تواضع زاید . قوله تعالیٰ : « وَعِبادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هُوَنَا »^(۱) . تواضع فرو استادنست^(۲) حق را ، و آن سه چیز است : حق را جل جلاله ، و دین ویرا ، و اولیاء ویرا . تواضع دین ویرا سه چیز است : رای خودرا برابر^(۳) گفت وی باز نداری ، و بر^(۴) سر رسول وی صلی الله علیه وسلم استاد نجوي ، و بر دشمن خویش حق^(۵) رد^(۶) نکنی . و تواضع اولیا را^(۷) سه چیز است : قدر ایشانرا زبر قدر خویش داری^(۸) ، واخ خویش ایشانرا اکرام نمائی ، واخ ظن بد خویش ایشانرا آزاد داری . تواضع حق را^(۹) جل جلاله سه چیز است : فرمان ویرا خوار^(۱۰) باشی ، وزیر حکم وی پژمرده باشی^(۱۱) ، و در یاد کردن وی حاضر باشی .

میدان سی و سیم خوف است . از میدان تواضع میدان خوف زاید . قوله تعالیٰ : « وَامَّا

« وَانْ لَمْ يُعْطُو :^(۱) K. 9, 58. P complète : نشان آنچه کفار تست ... آنچه قطعیت است . I : om. بسرا :^(۲) I — و عصمت بسته رهی :^(۳) P — جفالا روی :^(۴) I — و آن فقر که :^(۵) P — منها ... « ...^(۶) P : om. la citation. بحق :^(۷) I : aj. M. 32 :^(۸) ... و اذا خاطبهم الجاهلون قالوا سلاما :^(۹) K. 25, 63. P complète : ... و اولیاء ویرا :^(۱۰) P — رد^(۱۱) P : om. — خود :^(۱۲) ... واخ :^(۱۳) P — بر :^(۱۴) ... و حکم ویرا پژمنده باشی :^(۱۵) P : om. — حول :^(۱۶) P : om. — قدر ایشان زور خویش دانی

آن^(۱۷) تخم شرمت؛ وغرض تام حزم آن حزم خود را دیدن^(۱۸)، که آن تخم بیست؛ وپروردن نیاز^(۱۹) که جزای آن^(۲۰) دیدارست. وآن سه چیزست^(۲۱): تفکر وتدبر وتدذکر؛ تفکر در کرد، وتدبر درگفت، وتدذکر دربخش: کرد چون، وگفت چه، وبخش چند^(۲۲)؛ کرد نفر، وگفت راست، وبخش پاک^(۲۳).

میدان سی ام ذکرست. از میدان تفکر میدان تذکر زاید. قوله تعالی: «ولا يذكر الا
من ين Hib»^(۱). تذکر یاد کار رسیدست وبپذیرفست^(۲)؛ وفرق میان تفکر وتدذکر آست که
تفکر جسته است وتدذکر یافق است. وتدذکر سه چیزست: بگوش ترس نداء وعید شنیدن،
وبحشم رجا با منادی بوعده^(۳) دوست نگریستن، وبزبان نیازمندی^(۴) منت را اجابت
کردن است. تذکر بترس میان سه چیزست: فرع سنن^(۵) پوشیده^(۶)، ووجل^(۷) سر انجام
نا دیده^(۸)، وتأسف بر وقت شوریده^(۹). وتدذکر بر رجا میان سه چیزست: تو به کوشنده،
وشفاعت نیوشنده^(۱۰)، ورحمت تابنده^(۱۱). وتدذکر نیاز^(۱۲) میان سه چیزست: مناجات پیوسته،
وآشنايی از ازل^(۱۳) شادی نماینده، ودلی کشاده^(۱۴) بمولی نگرنده.

میدان سی ویکم فقرست. از میدان ذکر میدان فقر زاید. قوله تعالی: «يا ايها الناس
انتم الفقراء الى الله»^(۱۵). فقر درویشیست، وان سه است: فقر اضطرار، وفقر اختیار، وفقر تحقیق.
قر اضطرار سه است: یکی **کفارتست**، ودیگری عقوبتست، سیم قطیعتست؛ نشان آنچه

آن. P : om. — نیاز^(۱۶) — آن ... دیدن^(۱۷) — جستن عیب طاعت وآن : P : om. —
کرد نفر ... پاک. P : om. — کرد چون گفت بخش چه کرد وچند کرد : P : سه اند : P :
— منادی بوعده^(۱۸) — تذکر یاد کار شدن است : P : om. — تذکر یاد کار شدن است : P :
— نا دیدن : I : P : ووجود : P : یوشیدن : I : پوشیدن : I : — نیاز منادی^(۱۹) I :
— وتدذکر بزبان : P : — ورحمت یافق : P : نیوشنده^(۲۰) — شوریدن : I :
کشاده : P : — وآشنايی آن از دل M. 34 : (۱۴) K. 35, ۱۵. P : «والله الغنى واتم . . .» K. 47, 38.

روی^(۱۴) . واستقامت انفاس را سه گواهست : بنفس میکوشی تا با قیمت گردن^(۱۵) ، و عمر یکنفس دانی تا آزاد باشی ، و بر نفس متخصص باشی تا سید گردی^(۱۶) . و بدانکه عمر هر نفس که گذشت^(۱۷) یا خصیست یا شفیع ، در هر نفس الله را بر بنده منتیست^(۱۸) و بنده را^(۱۹) برابر ان^(۲۰) جنایتست^(۲۱) . نفس بد بخت دود جراغ کشته است در خانه تنگ بی در ، و نفس نیک بخت چشمہ روشن است در بوستان اراسته باز^(۲۲) .

میدان بیست و نهم تفکرست . از میدان استقامت میدان تفکر زاید . تفکر دل را چون پوییدن است نفس را ، التفکر هو ترتیب أمور معلولة للتأدي الى مجهول^(۱) . قوله تعالى : « وتلك الامثال نظرها للناس لعلم يتكلرون »^(۲) تفکر بـ^(۳) سه قسم است : یکی حرام است ، ویکی مستحب است ، ودیگر واجب است . آن قسم^(۴) تفکر که حرام است در^(۵) سه چیز است : در صفات رب العزة ، که آن تفکر تخم حیرتست^(۶) ؛ دیگر در جزای کار ویست^(۷) ، که آن تخم تمتنست^(۸) ؛ سیم در اسرار خلیقتست^(۹) ، که آن تخم خصومتست . وآنکه^(۱۰) مستحب است تفکر در صنایع صانع است^(۱۱) ، که آن تخم حکمتست ؛ ودر اقسام حق^(۱۲) ، که آن تخم بصیرتست^(۱۳) ؛ ودر الاء وی ، که آن تخم محبتست^(۱۴) . سیم تفکری که واجب است تفکر در کار^(۱۵) خویش است ، که آن کار تعظیم است^(۱۶) ؛ وجستن عیب خویش <در> طاعت است ، که

— ودر هر نفسی خوبی وی تا سیری باشی : P : (۱۶) — تا قیمت گیرد : P : (۱۵) — بپرسیدن^(۴) — ورهی را : P : (۱۹) — بر رهی^(۱۸) . Sans doute faut-il lire . بر دهق منت : P : (۱۸) — برفت : P : (۱۷) — چشمہ روشن روانست در بوستان گذاشته : P : (۲۲) — جنایت : P : (۲۱) — بر ابدان : I : (۲۰) — M. 29 : (۱) P : om. — تفکر دل را . . . مجهول — بر : (۲) K. 59, 21. — (۳) P : om. — که از آن تفکر تخم حیرت زاید : P : (۶) — در : (۵) P : om. — قسم وآن : P : (۱۰) — ودیگر تفکر در اسرار خلق : P : (۹) — که آن تخم بیم است : P : (۸) — کار ویست که آن تخم بصر (تبصر؟) است : P : (۱۳) — وی : P : (۱۲) — در صنعت صانع عزوجل : P : (۱۱) — تفکر که که آن کار تعظیم است . P : om. — کردار : P : (۱۵) — که آن تخم تحسین است : P : (۱۴) —

میدان بیست و هفتم عزم است : از میدان تقلیل میدان عزم زاید . قوله تعالی : «فاصبر کا
صبر ألو العزم من الرسل»^(۱) . عزم بچیز قطعه است از غیر آن چیز واغراض^(۲) قابل است از همه
چیز الا آن چیز^(۳) . عزم درست کردن مراد است^(۴) ، وجمع دل پاک^(۵) . وآن سه باست :
عزم توبه است ، وعزم خدمت است ، وعزم حقیقت است . عزم توبه سه چیز است : رستن از^(۶)
معصیت^(۷) ، والت بیفگندن ، واز قرین بد بریدن^(۸) . وعزم خدمت سه چیز است : پیش
از امر امر امرا آمادگی کردن^(۹) ، وفرضتها^(۱۰) در وقت آن گذاردن^(۱۱) ، وکار دین خود را
بر اعر^(۱۲) دنیا مقدم داشتن . وعزم حقیقت سه چیز است : آرام در وقت خشم ، وجوانمردی در
وقت احتیاج^(۱۳) ، ونجلى در وقت طاقت . ومايه عزم سه چیز است : صلابت در دین ، وغیرت
بر امر ، واستقامت وقت .

میدان بیست و هشتم استقامت است . از میدان عزم میدان استقامت زاید . قوله تعالی :
«فاستقم کا اُمرَت»^(۱) . استقامت هموار^(۲) بودن است بی^(۳) تلمون . وآن سه قسم است :
استقامت افعال ، واستقامت اخلاق ، واستقامت انفاس . استقامت افعال فرایانراست ، واگر^(۴)
نه مرا ییانند ؛ واستقامت اخلاق موقدانراست^(۵) ، واگر نه منحرفانند^(۶) ؛ واستقامت انفاس
عارفانراست ، واگر^(۷) نه مدّیانند . استقامت افعال را سه گواه است : ظاهر وی^(۸) بوافت ،
وباطن وی^(۹) بمخالصت ، ومند بر خود بلامت . واستقامت اخلاق را سه نشانست^(۱۰) :
اگر جفا^(۱۱) گویند عذر گوئی^(۱۲) ، واگر ایذاء^(۱۳) نمایند شکر دهی ، واگر بیمار شوند بعیادت

: — عزم بچیز . الا آن چیز . — اغراز : P : om . — ^(۱) K. 46. 35. — ^(۲) I : om . — ^(۳) P : om . — ^(۴) دور : P : — نهادن است . ^(۵) P : aj. — ^(۶) P : om . — پاک : — عزم درستی مراد است
بکوشیدن است : P : — ووردهای خود : P : — از وقت امر را بشناختن است : P : — بودن است
بروز نیاز : P : — ^(۷) کار : P : — ^(۸) صوفیان : P : — ^(۹) ذی : P : — ^(۱۰) همواره : P : — ^(۱۱) تا : P : — ^(۱۲) گواه است : P : — آن : P : — ^(۱۳) تا نه متجرفانند : P : — راست : P : — ایزا : I . ارادتی^(۱۴) P : — نهی^(۱۵) : P : — پسندی^(۱۶) :

« قل اللہ ابعد مخلصا له دینی »^(۱) . اخلاص ویژه^(۲) کردنست . وآن سه قسمست : اخلاص شهادت وآن در اسلامست^(۳) ، واخلاص خدمت وآن در ایمانست^(۴) ، واخلاص معرفت وآن در حقیقت^(۵) است . اخلاص شهادت را سه گواهست : کوشیدن بر^(۶) امر وی ، وآزرم از نهی وی^(۷) ، وارمیدن برضای وی^(۸) : « الا لله الدين الخالص ؟ »^(۹) واخلاص^(۱۰) خدمت را سه گواهست : نا دیدن خلق در پرستیدن حق^(۱۱) ، ورعایت سنت در کار حق^(۱۲) ، ویافت حلالوت بر^(۱۳) خدمت حق^(۱۴) ، قوله تعالی: « وما أُمروا الا ليعبدوا الله مخلصين له الدين »^(۱۵) . واخلاص معرفت را سه گواهست : بیمی از گناه باز دارنده^(۱۶) ، وامیدی بر طاعت^(۱۷) دارنده^(۱۸) ، ومهری حکم را گوارنده^(۱۹) ؛ قوله تعالی: « إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالصَّةِ »^(۲۰) .

میدان بیست وششم تبتل است . از میدان اخلاص <میدان> تبتل زاید . قوله تعالی: « وتبتل اليه تبتلا »^(۱) . تبتل باز گشتن است . وآن سه چیزست با سه چیز : از دوزخ با هشت ، واز دنیا با خرت ، واز خود با حق . از دوزخ بهشت رسیدن^(۲) سه چیزست : از حرام بحلال پیوستن^(۳) ، واز کینه^(۴) وعداوت^(۵) بنصیحت باز^(۶) گشتن ، واز دلیری بترسکاری گشتن . واز دنیا با خرت آمدن^(۷) سه چیزست : از حرص بقناعت آمدن^(۸) ، واز علائق بفراغت^(۹) آمدن^(۱۰) ، واز اشتغال^(۱۱) بانابت آمدن^(۱۲) . واز خود بحق گشتن سه چیزست : از دعوی بنیاز آمدن^(۱۳) ، واز لجاج بتسلیم آمدن^(۱۴) ، واز اختیار بتفویض آمدن^(۱۵) .

M. 25 : ^(۱) K. 39, 14. — ^(۲) P : — ^(۳) I : — ^(۴) P : در سلامت : — ^(۵) P : در ضمان : — در ضمان : ^(۶) P : — وآزرم داشتن در نهی^(۷) P : — در : — ^(۸) P : در : — حرمت : — ^(۹) K. 39, 3. — ^(۱۰) P : — نگاه داشتن خلق در رعایت حق : P : om. — واخلاص . ^(۱۱) P : om. — ورعایت حق در کار سنت : P : — ^(۱۲) P : om. — حق . ^(۱۳) P : — بطاعت : P : — باز دارنده . ^(۱۴) P : om. — در : — ^(۱۵) K. 98, 5. — ^(۱۶) P : om. — ^(۱۷) P : — ^(۱۸) P : om. — ^(۱۹) K. 38, 46. P complète : «... ذکری الدار » : P : om. — ^(۲۰) K. 38, 46. P complète : «... ذکری الدار » : P : om. — ^(۲۱) K. 73, 8. — ^(۲۲) et ^(۲۳) P : — ^(۲۴) گشتن : — ^(۲۵) کین : P : om. — ^(۲۶) P : — ^(۲۷) et ^(۲۸) P : — ^(۲۹) گشتن : — ^(۳۰) فرات : I . با فرات : P : — ^(۳۱) گشتن : — ^(۳۲), ^(۳۳), ^(۳۴) et ^(۳۵) P : — ^(۳۶) گشتن :

میدان بیست و چهارم موافقت است . از میدان رضا میدان موافقت زاید . قوله تعالی : «فَاقْضِ مَا انتَ قاضٌ»^(۱) . موافقت استقبال حکم است بدل کشاده . رضا پس^(۲) از پیدا شدن حکم است^(۳) ، موافقت پیش از پیدا شدن آن^(۴) . موافقت بسه^(۵) چیزست : بر خاستن اختیار بندۀ از میان ، و درست بدیدن عنایت مولی ، و بریدن مهر از تحکم خویش واز دوگیتی . و نشان بر خاستن اختیار بسه چیزست^(۶) : یکی در بلا^(۷) وعافت یکسان بودن^(۸) ، و عطا^(۹) و منع برابر بودن^(۱۰) ، و بزنگانی^(۱۱) و مرگ مساوی^(۱۲) بودن^(۱۳) . و نشان بدیدن عنایت مولی بسه چیزست^(۱۴) : یک آنکه در دل وی شادی نهند^(۱۵) که غمها بشوید ، و نوری بخشند^(۱۶) که علایق بسترد^(۱۷) ، و قربی^(۱۸) دهنده^(۱۹) که تفرق ببرد^(۲۰) . و نشان بریدن مهر از خود واز هر دو جهان بسه چیزست^(۲۱) : یک آنکه حاجت‌های وی با یکی^(۲۲) افتاد ، وهیچ^(۲۳) حجاب نماند در دل که^(۲۴) ویرا بپوشاند^(۲۵) ، و امانی در دل وی^(۲۶) راه نیابد^(۲۷) . هر که در حکم بر بیم آرمیده است صابرست^(۲۹) ؛ و هر که در حکم^(۳۰) بر امید آرمیده است راضیست^(۳۱) ؛ و هر که در حکم بر مهر آرمیده است موافقت^(۳۲) .

میدان بیست و پنجم اخلاص است . از میدان موافقت میدان اخلاص زاید . قوله تعالی :

M. 24 : ^(۱) K. ۲۰, ۷۲. P complète : «لَنْ تُؤْتِرَكُ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرْنَا...». — موافقت بر خاستن از سر اختیار خویش است : P^(۲) — حکم است^(۳) — پیش : om. — بود : P^(۴) — یک آنکه بندۀ را با بلا : P^(۵) — بر خاستن... چیزست . — و آن سه^(۶) — P^(۷) — P^(۸) — om. — یکسان : P^(۹) — وزنگانی^(۱۰) — بودن^(۱۱) — و عطا : P^(۱۲) — P^(۱۳) — نهند^(۱۴) — P^(۱۵) — و نشان آن سه چیزاست ، نشان آن ظهور عنایت مولی بود : P^(۱۶) — بودن^(۱۷) — چون این حاصل شد . aj. : P^(۱۸) — نهند^(۱۹) — وقوی : P^(۲۰) — بشرد : P^(۲۱) — و آرامی نهند^(۲۲) — همه با وی : P^(۲۳) — و آنرا سه نشانست : P^(۲۴) — اورا از خود واز هر دوگیتی بزاری بود : P^(۲۵) — نیوشاند : P^(۲۶) — که^(۲۷) — نماند در . om. — P^(۲۸) — و دیگر آنکه هیچ بمهر حال : P^(۲۹) — بر مهر . aj. I^(۳۰) — و در حکم بیم آرمیده صیر بود : P^(۳۱) — یابد : I^(۳۲) — و در حکم بمهر آرمیده موافق بود : P^(۳۳) — آرمیده رضا بود

ان لا ملِجاً من الله الا اليه»^(۲). بُلَا^(۳) باز پناهیدنست بیکچا^(۴)، و آن^(۵) سه رکنست. بلاء زبانست، و بلاء دل، و بلاء جان. بلاء زبان اعتذارست، و بلاء دل انتفارست، و بلاء جان اضطرارست. معنی اضطرار استنشاقست^(۶). توکل کار بوی سپردنست، و بُلَا خودرا بوی سپردنست؛ توکل از وی بیوسیدن^(۷)، و بُلَا ویرا بیوسیدن^(۸)؛ متوكل بعطا آرام کرید، و خداوند بُلَا بوی آرام کرید^(۹)؛ و در راه بُلَا حجاب نیست^(۱۰)، و سود آنرا حساب^(۱۱) نیست. هر بُلَا^(۱۲) بُلَا نیست، حقیقت اورا^(۱۳) مایه نیشت. و بُلَا پیرایه درست کارانست^(۱۴)، و حلقة در حق^(۱۵) بدست جویندگانست.

میدان بیست و سیم رضاست. از میدان بُلَا میدان رضا زاید. قوله تعالی: «ورضوا عنه»^(۱). رضا خوشنودی و بسندکاریست^(۲). و آن سه چیزست^(۳): دین وی^(۴) چنانکه وی^(۵) نهاد بدان راضی باشی^(۶)، و قسمت وروزی چنانکه ترا و دیگرانرا نهاد بدان راضی باشی، و بولی خویش بیجای هر چه جز از ویست راضی باشی. پسندیدن دین وی چنانکه وی نهاد از تکلف و بدعت ووسواس آزادیست؛ و پسندیدن قسمت وی از حیمت واحسده و از بخرت آزادیست؛ و پسندیدن بولی خویش از هر چه جز از وی از عوایق و علائق واز دو کون آزادیست.

^(۱) K. 9, ۱۱۸. P : om. la citation. — ^(۲) P : ورجا : Le mot se trouve substitué à بُلَا — واين اشتياق است : P — ورجا : P — با حق : P — با حق : در tout le paragraphe. — ^(۴) P : و چنانکه توکل کار بوی سپدن است، و چنانکه توکل از وی بیوسیدن : P — بیوسیدن : I — در راه : P — و خداوند ... گرید. ^(۹) P : om. — بیوسیدن : I است، رجا اورا بیوسیدن است رجا پیرایه : P — اورا^(۱۳) — هرجا که : P — اندازه : P — آنجا پرده بیست است. ^(۱۵) I : aj. — بیوسنگانست و مایه گرفتگانست

M. 23 : ^(۱) P : aj. — «رضي الله عنهم P complète : « » — بسندکاری دین، و بسندکاری قسمت، و بسندکاری مولی، اویل ^(۳) P : aj. — بدانچه هست واز تکلف و بدعت ووسواس : P remanie ainsi ce qui suit : بسندکنی : P — وی : om. ^(۶) et ^(۵) P : om. — وی : سیوم جدا داری. دوم قسمت بقسمتی که ترا و دیگرانز کرده است بسندکنی واز حرص وحسد دور باشی. بولی مولی را بجا هرچه جز وی است بپسندی

و بصیرت حقیقت^(۷) مولیء خود را بدیده دل^(۸) دیدن است : « تبصرة و ذکری لکل عبد منیب »^(۹) .
بصیرت قبول در نظاره تجارب^(۱۰) و علامات و دلایل است . و بصیرت اتباع در کتاب و سنت^(۱۱)
و آثار سلف است^(۱۲) . و بصیرت حقیقت چراغ است در دل که « اینکم » ، ونداد رگوش که « ایدرم » ،
و نشان روشن که « با تویم »^(۱۳) .

میدان بیست و یکم توگل است . از میدان بصیرت میدان توکل زاید . قوله تعالی :
« علی الله فتوکلوا إِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ »^(۱) ، « فعَلَيْهِ تَوْكِلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُّسْلِمِينَ »^(۲) . توکل قطره^(۳)
یقین است ، و عهاد ایمان ، و محل اخلاص . و توکل^(۴) بر سه درجه است : یکی تجربه ، و دیگر
ضرورت ، سیم بحقیقت^(۵) . تجربتی آنست که میکوشد و میسازد ؛ و آن حال مکتبانست^(۶) .
وضرورت آنست که بداند^(۷) درست که بدست کسی چیزی نیست ، و حیلت^(۸) کردن سود^(۹)
نیست ، و در سبب بر^(۱۰) نیست ، و بیارامد^(۱۱) ؛ و این حال منتظر است . و حقیقتی آنست که
بداند که عطا و منع بحکمت است ، و قسم مهربان و بی غفلت است^(۱۲) ، و رهی را پیوسته رویه حیرت است
و بیاساید^(۱۳) ؛ این حال راضیانست .

میدان بیست و دوم بحاست . از میدان توکل میدان بجا^(۱) زاید . قوله تعالی : « وظنوا

^(۷) P . تجارت : I . ^(۱۰) P : aj. — ^(۸) P : om. — خود را بدیده دل — بدیده .
— و آن چنانست که پرهیز کند از نادیده واژ نادانسته . ^(۱۱) P : aj. — و سنت — تجارب
چراغ است در دل و آن چنان است که بدانچه اتابع باشدگوش فرا داری : ^(۱۲) P : om.
یکی : ^(۱۳) P — و آن : ^(۱) K. 5, 23. — ^(۲) K. 10, 84. — ^(۳) I : M. 21 : — قطره : ^(۴) K. 5, 23. — ^(۵) P : aj. — بجز از حق بکس : P : om. — بر تجربید ، و یکی بر ضرورت ، و یکی بر حقیقت
— و ضرورت آنست که بداند که از حیلت... : P : om. — میدان : I . ^(۶) — جیزی باز بسته^(۹) نیست
و حقیق آنست دل مانگی عطا : P : om. — سبب بر : P : om. — شود : I . ^(۱۰) P : om. — و رهی را . . .
و منع بحکمت و قسم مهربانست و بی غفلت
رجا : ^(۱) P

شرف افزاید > تو در سرف افزایی < ، وی در سر افزاید تو در جرم افزایی^(۶) . و شرم^(۷) آنست که از وی نعمت خرد^(۸) نشمری ، واژ خود معصیت حقیر نداری^(۹) ، و مر خود را بر وی^(۱۰) نستانی . و مهر^(۱۱) آنست که باک داری که وی بتو^(۱۲) می نگرد و تو از وی غافل باشی ، یا^(۱۳) از وی^(۱۴) بهشت راضی باشی^(۱۵) ، یا^(۱۶) بجز از وی بچیزی آرزومند باشی .

میدان نوزدهم یقینست . از میدان مبالغات میدان یقین زاید . یقین بی گهائیست ، و این سه بابت^(۱) : علم یقین است ، و عین یقین است ، و حق یقین است . علم یقین استدلالیست ، و عین یقین استدرآکیست^(۲) ، و حق یقین حقیقتیست . علم یقین مطالعه است ، و عین یقین مکاشفاست ، و حق یقین مشاهدت است^(۳) . علم یقین از سمع روید ، و عین یقین از الہام روید^(۴) ، و حق یقین از عیان روید^(۵) . علم یقین سبب شناختنست ، و عین یقین از^(۶) سبب باز رستنست ، و حق یقین از انتظار و تیزی آزاد گشتنست .

میدان بیستم بصیرتست . از میدان یقین میدان بصیرت زاید . قوله تعالیٰ : « تذکروا فاذا هم بصرؤن »^(۱) . بصیرت دیده ور شدن است^(۲) . بصیرت بسه^(۳) چیزست : بصیرت قبول ، وبصیرت اتباع ، وبصیرت حقیقت . بصیرت قبول رسید تست بیافت آشنایی : « قد جاعم بصائر من ربّکم »^(۴) . وبصیرت اتباع راه سنت بصلابت سپردنست^(۵) : « علی بصیرة انا ومن اتبعني »^(۶)

— خود : I^(۸) — و آن شرم : P^(۷) — تو در سرف واو در سر افزاید و تو در جرم : P^(۶) — بتو^(۱۲) — و آن مهر : P^(۱۱) — بروی On pourrait lire alors P : om. ریا^(۱۰) — نشمری^(۹) — شوی^(۱۵) — از وی^(۱۶) P : om. — یا^(۱۳) — یا^(۱۴) P : om. — یا^(۱۷) —

— استدرآکی : P . علم . . . و عین یقین P : om. — سه چیز است : وکی ... : وکی ... : M. 19 . — و حق یقین : P^(۵) — و حق یقین مشاهدت ... از الہام روید . — مشاهدت : I^(۲) — از^(۴) P : om. — عیانست ، و ...

— « إِنَّ الَّذِينَ اتَّقُوا إِذَا مَسْتَهْمَ طَائِفَ مِنَ الشَّيْطَانِ » : M. 20 : K. 7, 201. P complète : « وَبِصِيرَةُ اتَّبَاعِ سَنَتِ رَاهِ : P^(۱) — وَآنَ سَهِ : P^(۳) — وَآنَ شَرْمِ : P^(۶) — بِصِيرَهُ دَيْدَهُ وَرَى أَسْتَ : P^(۲) — قَلْ هَذِهِ سَبِيلِي ادْعُوا إِلَى اللَّهِ » : K. 12, 108. P complète : « صَلَابَتِ سَيْرِ دَلِ اسْتَ »

توحید خود بشرک نیالاید^(۳) ، و اخلاص خود بنفاق نیالاید^(۴) ، و تعبد خود ببدعت نیالاید . و میانگین^(۵) آنست که خدمت خود بریا نیالاید^(۶) ، و قوت خود بشہت نیالاید ، و حال خود بتضییع نیالاید . و بزرگ^(۷) آنست که نعمت را بشکایت نیالاید^(۸) ، وجرم خود بحجّت نیالاید^(۹) ، و از دیدن منت بر خود نیاساید^(۱۰) .

میدان هفدهم معاملتست . از میدان تقوی میدان معاملت زاید . قوله تعالی : «وَأَتُرُوا بِيَنَكُمْ بِمَا عَلِمْتُمْ»^(۱) . حسن معاملت^(۲) سه رکن است : اول انصاف بعدل ، دیگر بذل بفضل ، سیم ایشار بلطف^(۳) . انصاف دادن^(۴) بسه چیز توان^(۵) : از خود نشگ داشتن ، و از مجازات ترسیدن ، و بقدر خود کوشیدن . و بذل^(۶) بسه چیز توان^(۷) : از خساست گریختن ، و عن جوانمردی بدیدن ، و نیوشیده^(۸) بشناختن . وایشار^(۹) بسه چیز توان^(۱۰) : آیین به پیوستگی^(۱۱) بر مناقشت خلق بر گزیدن ، و شادیء جاوید بر شادی^(۱۲) عاریقی بر گزیدن ، و شرف ابد بر شغل این گیتی^(۱۳) بر گزیدن . معاملت با خود بخلاف ، با خلق باتفاق ، با حق باعتراف .

میدان هجدهم مبالغتست . از میدان معاملت میدان مبالغات زاید . قوله تعالی : «وَلَا يَحْمِلُنَّ

اللهَ نَفْسَهُ»^(۱) . مبالغات باک داشتند و ان بسه چیز توان^(۲) : یا بدبیم ، یا بشرم ، یا بههر . بیم^(۳) آنست که باک داری که وی^(۴) در احسان افزاید تو در طغیان افزایی^(۵) ، او در

^(۳) P : aj. نیالائی (Cette variante se retrouve dans les trois membres de phrase). — ^(۴) P : aj. و ترس . — ^(۵) P : aj. نیالائی (Cette variante se retrouve dans les trois membres de phrase). — ^(۶) P : aj. و میانه : — و از دیدار او نیاسانی : P — نیالائی : P — نیالائی : P — ومهین : — ستابیش حق : P — مبالغت سه چیزست : با خود بخلاف ، و با خلق باتفاق ، و با حق . — ^(۷) P : aj. K. 65, 6. P : aj. و مبالغات باک داشتند و داد : P — بعدل : P — باطن : P — و معاملت را : P — باعتراف زیستن کرد . — ^(۸) P : aj. — بلطف . — ^(۹) P : aj. — و مكافات : P — کرد . — ^(۱۰) P : aj. — ^(۱۱) P : om. — ^(۱۲) I : om. — ^(۱۳) P : aj. — جهان : P — جاوید بر شادی . — ^(۱۴) I : om. — ستابیش حق : P — آن بیم : P — یافت . — «... وَاللهَ رَؤوفٌ بِالْعِبَادِ»^(۱۵) — ^(۱۶) P : aj. — ^(۱۷) P : om. — افزایی : P : om. — ^(۱۸) P : om. — ^(۱۹) P : om.

میدان چهاردهم تحریید است . از میدان زهد میدان تحریید زاید . قوله تعالی : « ولا تَمْدُنْ عَيْنِيكَ »^(۱) . تحریید در سه چیزست^(۲) : در تن و دل و سر . تحریید نفس طریق قرایانست ، و تحریید دل طریق صوفیانست ، و تحریید سر طریق عارفانست . تحریید نفس سه چیزست : دنیا طلب ناکردن^(۳) ، و بر فایت^(۴) تأسف ناخوردن ، و آنچه بود نهفتن . و تحریید دل سه چیز است : آنچه نیست بیوسیدن ، و آنچه هست^(۵) قیمت نا نهادن ، و بترك آن نترسیدن^(۶) . و تحریید سر سه چیزست : بر اسباب^(۷) نیارامیدن ، و در راه حق نشان خود ندیدن^(۸) ، و از حق بجز از حق باز ناگشتن^(۹) .

میدان پانزدهم ورع است . از میدان تحریید میدان ورع زاید . قوله تعالی : « إِنْ تَجْتَبُوا كَبَائِرْ مَا تَنْهُونَ عَنْهُ »^(۱) . ورع باز پرهیزیدنست^(۲) از ناپسند و افزونی و خاطرهای شوریده . ورع از ناپسند بسه چیز توان^(۳) : درین داشتن خود از نکوهش ، و دین خود از کاهش ، و دل خود از آلايش^(۴) . و ورع از افزونی بسه چیز توان^(۵) : رازی حساب ، و شماتت خصمان ، و غبن وارثان^(۶) . و ورع از خاطرهای شوریده بسه چیز توان^(۷) : بتدریج^(۸) قرآن ، و زیارت گورستان ، و تفکر اندر^(۹) حکمت .

میدان شانزدهم تقواست . از میدان ورع میدان تقوی زاید . قوله تعالی : « مِنْ يَتَّقَّنْ وَيَصْبِرْ » ، « فَإِنَّمَا يَفْتَقِئُونَ »^(۱) . مقیان سه مردند : خُرد و میانه و بزرگ^(۲) . کمینه آنست که

در سه چیز باید : P^(۱) — « ... إِلَى مَا مَتَعَنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ » : K. ۹۰، ۱۳۱. P complète : M. ۱۴ :^(۲) — و بترك آن مرد نا : P^(۳) — و آزا : P^(۴) — ویر فوت او : P^(۵) — ترك دنیا کردن : P^(۶) — ندیدن : I^(۷) — از خود نشان نادیدن : P^(۸) — باشتات : I^(۹) — بیوسیدن

— « ... نَكْفُرُ عَنْكُمْ سِيَّئَاتَكُمْ وَنَذْخَلُكُمْ مَدْخَالًا كَرِيمًا » : M. ۱۵ :^(۱) K. ۴، ۳۱. P complète : M. ۱۵ :^(۲) — و حرص را از خود منع کردن و بطریق P : aj.^(۳) — یافت . P : aj.^(۴) — ورع پرهیزگاری است : P^(۵) به ترسیدن از غبن و از زیان ؛ و یاد کردن از درازی حساب ، و P : aj.^(۶) — یافت . P : aj.^(۷) — پسند رفقن در : P^(۸) — بقرآة : P^(۹) — یافت . P : aj.^(۱۰) — و شماتت خصمان

M. ۱۶ :^(۱) K. ۱۲، ۹۰. و گفت : « إِنَّمَا يَتَّقَّنْ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْحَسَنِينَ » : P : کهینان و میانگان و مهینان : P^(۲) — « وَإِنَّمَا يَفْتَقِئُونَ »^(۳) .

میدان دوازدهم یقظت است . از میدان محاسبت میدان یقظت زاید . قوله تعالی :

«ولا تكن من الغافلين»^(۱) . و یقظت را سه رکنست^(۲) : نعمت‌های بزرگ از وی دیدن^(۳) و جرم‌های بزرگ^(۴) از خود دیدن ، و عیار روزگار خود از زیادت و نقصان شناختن ، و دائم از جمله مکر^(۵) ترسیدن . اوّل نعمت‌های اورا سه چیز توان یافت^(۶) : بنیاز دل^(۷) ، وشنیدن علم ، و پاکیه قوت . و جرم^(۸) بسه چیز توان یافت : کوتاهیه امید^(۹) ، و دوام فکر^(۱۰) ، و بیداریه^(۱۱) سحرگاه^(۱۲) . و آخر بسه چیز^(۱۳) توان یافت : بدگمانی بخود^(۱۴) ، و بریدن از علائق ، و تعظیم حق .

میدان سیزدهم زهد است . از میدان یقظت میدان زهد زاید . قوله تعالی : «بِقِيَّةِ اللهِ خير لكم»^(۱) . زهد در^(۲) سه چیزست : اوّل در^(۳) دنیا ، دوم در^(۴) خلق ، سیم در^(۵) خود . هر^(۶) که دولت این جهانرا از دشمن خود دریغ ندارد ، درین جهان او^(۷) زاهد باشد^(۸) . و هر که از رم خلق ویرا در حق^(۹) مداهن^(۱۰) نمکند ، در خلق زاهدست . و هر که بچشم بسند در خود ننگرد ، در خود زاهدست . نشان زهد در دنیا سه چیز است : یاد مرگ ، و قناعت بقوت^(۱۱) ، و صحبت با درویشان . وزهد در خلق را سه نشانست^(۱۲) : دیدن سبق حکم ، واستقامت قدر ، و بجز خلق . و نشان زهد در خود سه چیزست : شناختن یکد دیو ، وضعف خود ، وتاریکی استدرج^(۱۳) .

M. 12 : ^(۱) K. ۷, ۲۰۵. P complète : خود : ^(۴) — نعمت‌های حق از جود دیدن : ^(۳) — سه نشان است : ^(۲) — بالغدو والآصال . . . رکن اوّل ببیانی^(?) دل توان یافت : ^(۷) — و آزا سه رکن است : ^(۶) — از منکرات : ^(۵) — P : ^(۱۱) — دوم بتفکر : ^(۱۰) — کوتاهیه اهل : I . اوّل بکوتاهیه امید : ^(۹) — و دوم : ^(۸) — به به اندیشه : P : ^(۱۴) — چیز . om. و رکن سیم بسه چیز : ^(۱۳) — سحرگار : I : ^(۱۲) — و به بیداری از دیگری بخود .

M. 13 : ^(۱) K. ۱۱, ۸۶. P complète : «... انْكَنْتُ مُؤْمِنِينَ»^(۲) — در^(۳) — در^(۴) — در^(۵) I : ویرا در حق^(۶) — است : ^(۷) — او^(۸) — P : om. و بدانکه هر آنکسی : P : ^(۹) — از و تاریکی : P : ^(۱۰) — و نشان زهد در خلق سه چیزست : P : ^(۱۱) وقت . aj. — و داهنت : P : ^(۱۲) — مداهنت و استدرج وضعف خود

چیزست : نفس را و خوی^(۳) را و دل را . تهذیب نفس سه چیزست : از شکایت بمدح گردانیدن^(۴) ، واز گذاف بھشیاری آوردن ، واز غفلت به بیداری آوردن . تهذیب خوی را^(۵) سه چیزست : از ضجرت^(۶) بصیر آی^(۷) ، واز بخل ببذل آی^(۸) ، واز مكافات بعفو آی^(۹) . و تهذیب دل سه چیزست : از هلاک امن بحیات^(۱۰) ترس آمدن ، واز شومی نومیدی با برکت امید آمدن ، واز محنت^(۱۱) پراگندگی دل بازاری دل^(۱۲) آمدن .

میدان یازدهم محاسبتست . از میدان تهذیب میدان محاسبت زاید . قوله تعالی . «ولئنضر نفس ما قدّمت لغد»^(۱) . محاسبت را سه رکنست : جنایت از معاملت جدا کردن^(۲) ، نعمت با خدمت موازن کردن^(۳) ، و نصیب خود از نصیب وی^(۴) جل ذکره جدا کردن . وحیلت شناختن^(۵) رکن اول آنست که بدانی هر کاری که دیورا در آن نصیبیست جنایتست^(۶) ، وهر معاملت که در آن جورست جنایتست ، وهر عمل که بخلاف سنت است جنایتست . وحیلت شناختن^(۷) رکن میانه آنست که بدانی که نعمت‌های نا شناخته همه خصمان است^(۸) ، و شناختن شکر ناکرده همه توانست^(۹) ، و در معصیت بکار برده^(۱۰) تخم زوال ایمانست . وحیلت شناختن رکن سیم آنست که بدانی که هر خدمت که بدلو^(۱۱) دنیا خواهی آن بر تست^(۱۲) ، وهر خدمت که بدان آخرت خواهی ترا آنست^(۱۳) ، وهر خدمت که بدان مولی خواهی آن قیمت تست^(۱۴) .

— خاق : P^(۱) — واز کثرت بقلت آوردن : aj I . نفس را از گنه باز داشتن : P^(۲) — خلق : P^(۳) — با عذر آمدن : P^(۴) — با سخا آمدن : P^(۵) — آمدن : P^(۶) — از زجر : I^(۷) — om. P^(۸) — سخن : P^(۹) — محنت : P^(۱۰) — om. دل : P^(۱۱) — om. دل : P^(۱۲) — om.

از رعانت : P^(۱۳) — «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ» M. 44 : K. 59, 18. P complète : — وحیلت شناختن . P^(۱۴) — om. — حق : P^(۱۵) — om. — ونعمت را با خدمت بر سخن : P^(۱۶) — om. — جدا کردن توان آید : P^(۱۷) — om. — خصم آید : P^(۱۸) — om. — وهر معاملت . . . شناختن . P^(۱۹) — om. — خیانت است : P^(۲۰) — om. وهر خدمت . . . آنست : P^(۲۱) — om. — بردن : P^(۲۲) — om. — بردن : P^(۲۳) — om. — ترا قیمت آنست : P^(۲۴)

با نفس و با دیو و با دشمن . قوله تعالى : «وجاهدوا في الله حق جهاده»^(۳) . وجihad را سه رکنست : با دشمن بتبغ ، وبا نفس بقهر^(۴) ، وبا دیو بصیر . مجاهدان بتبغ سه اند : کوشنده مأجور ، وخشته مغفور ، وکشته شهید . ومجاهدان با نفس سه اند^(۵) : یکی میکوشد^(۶) او از ابرار است ، ویکی می یاود^(۷) او از اوتاد است ، وسیم باز رسته^(۸) او از ابدال است . ومجاهدان با دیو سه اند : یکی بعلم مشغول^(۹) او از مقربان است ، ویکی بعبادت مشغول^(۱۰) او از صدیقان است ، ویکی بزهد مشغول^(۱۱) او از اولیای است .

میدان نهم ریاضت است . از میدان جهاد میدان ریاضت زاید . قوله تعالى : «فِيهِ (۱۱) رجَالٌ يَحْبُّونَ إِنْ يَتَطَهَّرُوا»^(۲) . ریاضت نرم کردنست^(۳) ، و آنرا^(۴) سه رکنست : ریاضت افعال بحفظ ، وریاضت اقوال بضبط ، وریاضت اخلاق برقق . وریاضت افعال^(۵) سه چیزست : اتباع علم ، وغذای حلال ، ودوم ورد^(۶) . وریاضت اقوال سه چیزست : قراءت قرآن^(۷) ، ومداومت عذر ، ونصیحت خلق . وریاضت اخلاق سه چیزست : فروتنی ، وجوانمردی ، وبردبازی .

میدان دهم تهذیب است . از میدان ریاضت میدان تهذیب زاید . قوله تعالى : «قوا انفسكم واهليكم نارا»^(۱) . حیلت^(۲) تهذیب سه چیزست : سنت وصحبت وخلوت . وتهذیب سه

^(۱) K. ۲۲، ۷۸. — ^(۲) P. ۵ — با نفس بقهر کردن ، وبا دشمن بتبغ : ^(۳) P. om. سه اند . ^(۴) P. ۷۸. — با نفس بقهر کردن ، وبا دشمن بتبغ : ^(۵) P. om. با دیو : ^(۶) P. ۱ : om. — ویکی باز رسته است و : ^(۷) P. ۱۰۸. — یابد و : ^(۸) P. ۱۰۸. — یکی که می کوشید و : ^(۹) P. ۱۰۸. — ودیگر : ^(۱۰) P. ۱۰۸. — ودیگر مشغول بود بعبادت و . . . : ^(۱۱) P. ۱۰۸. — یکی که مشغول بود بعلم و : ^(۱۲) P. ۱۰۸. — انکه مشغول بود بزهد و . . .

^(۱) P. ۹ : ^(۲) P. om. — «والله يحب المتطهرين» : ^(۳) P. ۹, ۱۰۸. P complète : فيه . ^(۴) P. ۹ : اما ریاضت افعال بحفظ : ^(۵) P. ۹ : را . ^(۶) I : om. — نرم کردن نفس است . ^(۷) P. ۹ : قرآن خواندن در حال : ^(۸) P. ۹

حیلت : ^(۹) P. ۱۰ : ^(۱۰) K. ۶۶, ۶. P complète : «يا ايها الذين آمنوا . . .»

میدان ششم قصدست . از میدان ارادت میدان قصد زاید . صحت قصد و درستی آهنگ تخم کارست^(۱) . و بنای^(۲) آن قوله تعالی : «وَمَن يَخْرُجْ مِن بَيْتِهِ مَهْاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ»^(۳) .

قصد آهنگ حق است که بترك هر چه جز ویست گیری^(۴) . وقصد را سه رکنست :

قصد تن بخدمت ، وقصد دل بمعرفت ، وقصد جان بمحنت . وقصد تن را سه نشانست : از جهد^(۵) نیاسودن ، واز تنعم بکاستن ، وفراغت جستن . وقصد دل را سه نشانست : رنج کشیدن ، وخاوت گزیدن ، وبضورت زیستن . وقصد جانرا سه نشانست : نازک دل بودن ، واز سماع نشیکفتن^(۶) ، وبرگ گراییدن^(۷) .

میدان هفتم صبرست . از میدان قصد میدان صبر زاید . قوله تعالی : «وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرَ لَكُمْ»^(۸) . وصبر را سه رکنست : یکی بر بلاء «اصبروا» آنست^(۹) ، ودیگر از معصیت «وصابروا» آنست^(۱۰) ، سیم بر طاعت «ورابطوا» آنست^(۱۱) . صبر^(۱۲) بر بلا بدوسوت داری توان^(۱۳) واز آن^(۱۴) سه چیز زاید : یکمای دل ، وعلم باریک^(۱۵) ، ونور فرات . وصبر از معصیت بترس توان واز آن سه چیز زاید^(۱۶) : المام دلها ، وقبول^(۱۷) دعا ، ونور عصمت . وصبر بر طاعت بامید توان واز آن سه چیز زاید : باز داشت بلاتها ، وروزی نا ببوشیده ، وگراییدن با نیکان^(۱۸) .

میدان هشتم جهادست . از میدان صبر میدان جهاد زاید . وجهاد باز^(۱۹) کوشیدنست^(۲۰)

M. 6 : ^(۱) K. 4, 100. — و بیان : P. ^(۲) — و صحت وقصد و صحت درستی و آهنگ کارست : P. ^(۳) — نا شفکتن : P. ^(۴) — آنست که قصد کنی بحق و بترك هرچه جز اوست : P. ^(۵) — کردیدن : P. ^(۶) و دیگر : P. ^(۷) — یکی بر بلا صابر بودن چنانکه میگوید «اصبروا» : P. ^(۸) — سیم بر طاعت صبر کردن چنانکه میگوید «ورابطوا» : P. ^(۹) — از معصیت شفکتن چنانکه میگوید «وصابروا» ^(۱۰) — کرد : aj. P. ^(۱۱) — آکنون صبر : P. ^(۱۲) — Ces 3 expressions appartiennent à K. 3, 200. — دلها و قبول : I. om. ^(۱۳) — فراید : P. ^(۱۴) — دقیق : P. ^(۱۵) — بدوسوت داری آن : P. ^(۱۶) — آرمیدن بایشان بهر حال کوشیدن بود : P. ^(۱۷) — باز : P. ^(۱۸) — باز : om.

پوشانی ، و بدان مومنانرا شفیع باشی . و قسم خود را سه نشانست : باز جستن بعیب خویش مشغول باشی وعیب خویش بد داری ، و شکر نعمت ستر بر خود بینی ، واژ ترس نیاسایی .

میدان پنجم ارادتست . از میدان فتوت میدان ارادت زاید . ارادت خواست است و مراد^(۱) در راه بردن^(۲) . قوله تعالیٰ : «*قُلْ كُلَّ يَعْلَمْ عَلَى شَاكِلَتِهِ*»^(۳) . جملة^(۴) ارادت سه است : اول ارادت دنیای محض است ، و دیگر ارادت آخرت محض ، سیم ارادت حق محض . اما ارادت دنیای محض آنست که قوله تعالیٰ : «*مَنْكُمْ مَنْ يَرِيدُ الدُّنْيَا*»^(۵) ، «*تَرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا*»^(۶) ، «*مَنْ كَانَ يَرِيدُ حَرثَ الدُّنْيَا*»^(۷) ، «*مَنْ كَانَ يَرِيدُ الْعَاجِلَةَ*»^(۸) ، «*مَنْ كَانَ يَرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا* و *وَزِينَتِهَا*»^(۹) ، «*إِنْ كَتَنَّ تَرَدَنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتِهَا*»^(۱۰) . نشان آن سه چیزست : یکی در زیادت دنیا بنقصان دین راضی بودن ، و دیگر از درویشان مسلمان^(۱۱) اعراض کردن ، دیگر حاجتهاي خود را بمولي ب حاجتهاي^(۱۲) دنيا افگنندن^(۱۳) . واردات آخرت محض آنست که گفت قوله تعالیٰ : «*مَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ*»^(۱۴) ، «*مَنْ كَانَ يَرِيدُ حَرثَ الْآخِرَةِ*»^(۱۵) . و نشان آن سه چیزست^(۱۶) : یکی در سلامت دین بنقصان دنیا راضی بودن ، و دیگر موانت با درویشان داشتن ، سیم حاجتهاي خود بمولي^(۱۷) با خرت افگنندن^(۱۸) . واردات حق محض آنست که گفت قوله تعالیٰ : «*إِنْ كَتَنَّ تَرَدَنَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ*»^(۱۹) . و نشان آن سه چیزست : اول پاي بر هر دو جهان نهادن^(۲۰) ، واژ خاق آزاد گشتن ، واژ خود باز رستن .

M. 5 : ^(۱) P. 84. — ^(۲) بودن : — ارادت خواست مردست : I. — ^(۳) پيش : — ^(۴) K. ۱۷, ۸۴. — ^(۵) K. ۳, ۱۵۲. — ^(۶) K. ۸, ۶۷. — ^(۷) K. ۴۲, ۲۰. I. aj. — ^(۸) K. ۱۷, ۱۸. P : om. «*يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَا زَوْاجَكَ... .*» — ^(۹) K. ۱۱, ۱۵. — ^(۱۰) K. ۳۳, ۲۸. P complète : «*... وَجَاهَتْهَا: مَنْ كَانَ يَرِيدُ الْعَاجِلَةَ*» — ^(۱۱) K. ۱۷, ۱۹. P et om. — ^(۱۲) آوردن : — ^(۱۳) و حاجتها : — ^(۱۴) و مسلمان : P — ^(۱۵) و زينتها . — ^(۱۶) K. ۳۳, ۲۹. P complète : «*... وَنَذَدَ لَهُ فِي: وَآخِرَتْ إِرْكَنْ (؟):*» — ^(۱۷) P : om. — ^(۱۸) بمولي . — ^(۱۹) آنرا سه نشانست : P — ^(۲۰) حربه : «*... وَالْدَارُ الْآخِرَةُ:*» — ^(۲۱) K. ۳۳,

«منبیین الیه واتقوه»^(۱۲). سیم اذابت عارفانست بازگشتن در حال^(۱۳) با وی : «وأنابوا إلى الله»^(۱۴). اما^(۱۵) اذابت پیغمبران سه چیزست ؛ ترسکاری با بشارت آزاری^(۱۶) ، وخدمت استکانت با شرف پیغمبری^(۱۷) ، وبار بلاکشیدن با دلهای^(۱۸) پرشادی^(۱۹). وانابت توحید را سه نشانست : اقرار^(۲۰) واحلاص وبنای^(۲۱) ویرا پذیرفتن ، دیگر فرمان ویرا^(۲۲) کردن نهادن ، سیم نهیء^(۲۳) ویرا حرمت داشتن . وانابت عارفانرا سه نشانست : یکی از معصیت دور^(۲۴) بودن ، دیگر^(۲۵) از طاعت خجل بودن ، سیم در خلوت با حق^(۲۶) انس داشتن^(۲۷) .

میدان چهارم فتوّتست . از میدان اذابت میدان فتوّت زاید . قوله تعالیٰ : «إِنَّمَا فَتْيَةُ آمْنَا
بِرْبِّهِمْ»^(۱) . فتوّت^(۲) چیست ؟ بجوانمردی^(۳) وآزادگی^(۴) زیستن . وفتوات سه قسم است : قسمی
با خلق ، وقسمی با خود ، وقسمی با حق^(۵) . قسم حق چیست ؟ بتوانی خود^(۶) در بندگی
کوشیدن . وقسم خاق^(۷) آنست که ایشانرا بعیی که از خود دانی نیفگنی^(۸) . قسم خود^(۹)
آنست که تسویل نفس خویش^(۱۰) وآرایش وزینت^(۱۱) وی نپذیری^(۱۲) . وقسم حق را سه
نشانست^(۱۳) : از جستن علم ملول نشوی^(۱۴) ، واژ یاد وی نیاسایی^(۱۵) ، وصحبت با نیکان
پیوندی^(۱۶) . وقسم خاق را سه نشانست^(۱۷) : آنچه ازیشان ندانی^(۱۸) ظن نبری ، وآنچه دانی

— نشان : P : aj. — وآن بازگشتن بود در همه حال : P : aj. — ^(۱۴) K. 39, 17. — ^(۱۵) K. 30, 31. — ^(۱۳) P : aj. — مسرت^(۱۹) — دل : P : aj. — بیوت : P : aj. — بیم داری وبشارت وآزادی : P : aj. — بدرد : P : aj. — زنی^(۲۳) : P : aj. — بفرمان وی : P : aj. — ویکنایی^(۲۱) : P : aj. — یکی باقرار^(۲۲) — گرفتن^(۲۷) : P : aj. — با وی^(۲۰) : P : aj. — دوم

جز باتو نخواهم انس ای جان وجهان خواهیم بران زیش و خواهیم بخوان^(۲) : «نخن نقص عليك نبأهم بالحق . . . وزدناهم هدی»^(۱) : M. 4 : ^(۱) K. 18, 13. P complète :
قسم اول با حق ، ودوم با خود ، وسیوم : P : aj. — وبازادگی^(۴) : P : aj. — جوانمردی^(۳) : P : aj. — راه فتوّت
— چیست. P : aj. — نیوگنی^(۸) : P : aj. — چیست. P : aj. — بتوان خود را : P : aj. — با خلق
ونشان قسم حق سه چیز : P : om. — پذیری^(۱۲) : I. ^(۱۳) — وزینت. P : om. — خویش^(۱۰) : P : aj. — سیر نباشی^(۱۵) : P : aj. — است که
آنست که^(۱۶) : P : aj. — کنی^(۱۷) : P : aj. — واژ نیاز وی نیاسایی^(۱۸) : P : aj. — سیر نباشی^(۱۵) : P : aj. — است که
— P : aj.

با خود بعقل، وبا خلق بصر، وبا حق بنیاز. نشان زندگانی کردن^(۳) با خود بعقل سه چیزست: قدر خود بدانستن، واندازه کار خود دیدن^(۴)، ودر خیر^(۵) خویش بکوشیدن. ونشان زندگانی کردن^(۶) با خلق بصر سه چیزست: بتوانی ایشان ازیشان راضی بودن، وعذرهاي ایشان را باز جستن، وداد ایشان از توانی خود بدادن. ونشان زندگانی با حق بنیاز سه چیزست: هر چه از حق آید شکر واجب بران^(۷)، وهر چه از بھر حق^(۸) کفی عذر واجب دیدن، واختیار حق را صواب دیدن^(۹).

میدان سیم انابتست. از میدان مرّوت میدان انابت زاید. قوله تعان: «وما ينذكّر الا من ينیب»^(۱). انابت چیست؟ بازگشتن بهمه از چیز^(۲). انابت سه قسم است: اول انابت انبیاء صلوات الله علیهم که بهمگی بازگشتد^(۳)، که کس را جز ایشان^(۴) طاقت آن نیست. ابراهیم علیه السلام را گفت: «لأواه^(۵) منیب». داود علیه السلام را گفت: «خر راکعا وأناب»^(۶). شعیب را گفت: «توكّلت واليه أنيب»^(۷) مصطفی صلی الله علیه وسلم را گفت: «واتّبع سبیل من أناب الى»^(۸). دیگر انابت توحید است که دشمنان را باز^(۹) خواند: «وانبوا الى ربّکم»^(۱۰)،

بدان : P^(۱) — کردن^(۲) — P : om. — وبخطر : P^(۳) — بدیدن : P^(۴) — کردن^(۵) P : om. — رباعی. وی : P^(۶) — برای وی : P^(۷) — شکر واجب دیدن

در حکم توام بھر قضای که کنی در مع توام بھر بھای که کنی
هر چه از تو بمن رسد عطای شرم منت دارم بھر عطای که کنی

من بسده زندگانی خویشم لیکن نه برای خود برای تو
که زهر دی بشهد بر دارم اندی که دران بود رضای تو

M. 3 : ^(۱) K. 40, ۱۳. P : complète «... هو الذي يركم آياته ويزّل لكم من السماء رزقا...». P : ^(۲) «... وَجُونَ إِيْشَانَ كَسَ رَا...». P : ^(۳) ... که ... گشتد. — بهمگی بازگشتن بحق om. — ^(۴) P : «... ان ابراهیم خلیم اواه...». — ^(۵) K. 38, ۲۴. — ^(۶) K. ۱۱, ۷۵. — ^(۷) K. ۱۱, ۷۵. — ^(۸) K. ۱۱, ۸۸. P : complète «... وَمَا تُوفِيقَ إِلَى بَالَّهِ عَلَيْهِ...». — ^(۹) K. ۳۱, ۱۵. P : om. — ^(۱۰) الى ^(۱۱) K. ۳۹, ۵۴.

از اشناي تادوست داري هزار مقام است ، واز اكاهي تا بگستاخي هزار منزلست^(٥٣) ، وابن جمله بر صد ميدان نهاده آمد^(٥٤) ، والله المستعان .

ميدان اول مقام توبه است ، وتبه بازگشتن است بخدای . قوله تعالى : «توبوا الى الله توبة نصوحا»^(١) . بدانکه علم زندگانیست ، وحكمت آینه ، وخرسندی حصار^(٢) ، وامید شفیع ، وذکر دارو ، وتبه تریاق . توبه نشان راهست وسالار بار وکلید گنج وشفیع وصال ومیانجیه بزرگ^(٣) وشرط قبول وسر همه شادی . وارکان توبه سه چیزست : پنهانی در دل^(٤) ، وعدز بر زبان ، وبریدن از بدی وبدان . واقسام توبه سه است : توبه مطیع ، وتبه عاصی ، وتبه عارف . توبه مطیع از بسیار^(٥) دیدن طاعت ، وتبه عاصی از اندک دیدن معصیت ، وتبه عارف از نسیان مفت . وبسیار^(٦) دیدن طاعت را سه نشانست : یک خودرا بکردار خود^(٧) ناجی دیدن ، دیگر مقصرا نرا بچشم خاری نگریستن^(٨) ، سیم عیب کردار خود^(٩) باز نا جستن ؛ واندک دیدن معصیت را سه نشانست : یک خودرا مستحق آمرزش دیدن ، دیگر بر اضرار آرام گرفتن ، سیم با بدان الفت داشتن^(١٠) ؛ ونسیان مفت را سه نشانست : چشم احتقار از خود بر^(١١) گرفتن ، وحال خودرا قیمت هادن ، واز شادی آشناي^(١٢) فرو استادن^(١٣) .

ميدان دوم مرّوت است . از ميدان توبه ميدان مرّوت زايد . مرّوت گم بودن است ودر خود^(١) زیستن . قوله تعالى : «كونوا قوامین بالقسط»^(٢) . اركان مرّوت سه چیزست : زندگانی کردن وابن . . . آمد . P : om . — بخششنه بصدیقان . aj . :

قوله : «توبوا الى الله جيما» : «يا ايهما الذين آمنوا . . . et ajoute : «يا ايهما الذين آمنوا . . . M. ٤ : ^(١) K. ٦٦، ٨. P complète : — از فراوان : ^(٢) P : — بدل : ^(٣) P : بدوسن : ^(٤) P : aj. — قاعات . K. ٩٤، ٣١. — ^(٥) P : aj. — بچشم اهانت دیدن : ^(٦) P : — خودرا : ^(٧) P : پس فراوان : ^(٨) P : شاد بر انم که تو ياری مرا مؤنس اندوه گساري مرا . . . P : om. — ^(٩) P : aj. — معرفت : ^(١٠) P : — و . . . P : aj. — دوستي گرفتن — «يا ايهما الذين آمنوا . . . شهداء الله» : «يا ايهما الذين آمنوا . . . شهداء الله» : K. ٤، ١٣٥. P complète : — خود . . . P : aj. —

وگویندگان این علم^(۳۰) سه مردانند: یکی اهل تحقیق، و دیگر اهل دعوی^(۳۱): محقق از یافت نور بر سخن وی پیدا، و اهل سماع^(۳۲) از سماع بیگانگی بر سخن وی پیدا، و اهل دعوی بر دعوی وحشت و بی حرمت بر سخن وی پیدا^(۳۳). اسناد این علم یافتنست^(۳۴)، و نشان درستی آن سر انجام آن^(۳۵).

وآن هزار مقام را^(۳۶) یک طرفه العین از شش چیز چاره^(۳۷) نیست: تعظیم امر و بیم مکر^(۳۸)، ولزوم عذر، و خدمت بست، و زیستان بر فاقع، و بر خلق بشفقت. و هر چند که شریعت همه حقیقت و حقیقت همه شریعت^(۳۹)، و بنای حقیقت بر شریعت است؛ و شریعت بی حقیقت بیکارست، و حقیقت بی شریعت بیکار، و کار کندگان جز ازین دو^(۴۰) بیکارست.

وشرط هر منزلی ازین هزار منزل آنست که بتوهه صورت^(۴۱) در شوی و بتوهه بیرون آیی^(۴۲)، که گفت رب العزة: «وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جُمِيعًا إِيمَانًا الْمُؤْمِنُونَ»^(۴۳). بندگان خود را همه بتوهه محتاج کرد، و ذل خطأ^(۴۴) بر همه پیدا کرد، و همه را با توان غفلت و عجز از اداء حق مبتلا کرد^(۴۵)؛ بی نیاز شد عفو کرد، و بجای عذر نازان کرد^(۴۶)، که گفت: «وَمَنْ لَمْ يَتَبِعْ فَالْوَسْكَ هُمُ الظَّالِمُونَ»^(۴۷) (هر کس^(۴۸) که نه تایبست ظالم است). همه خاق را بدرو حکم^(۴۹) بیرون آورد^(۵۰). مصطفی صلوات الله عليه توبه را صیقل نیازمندی و عذر تقسیرات کردانید که^(۵۱) گفت: «أَتُوبُ إِلَيْكُ منْ ذَنْبِي كُلَّهُ أَوْ لَا حُولَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ»^(۵۲).

واهل دعوی^(۳۳) I : om. — دیگر خالی: I : om.^(۳۲) — یکی ... دعوی^(۳۱) I : om. — علم^(۳۰) I : om. واهل این: P : — و نشان ... آن. P : om.^(۳۵) — آنست که یافت: P : — پس ... پیدا^(۳۶) جز نهیان: P : — و حقیقت همه شریعت. P : om.^(۳۹) — مرگ: P : — گزیر: P : — هزار مقام^(۳۷) K. ۲۴, ۳۱. P. complète: P : om.^(۴۱) — این هر دو^(۴۳) — و همه بتوهه از غفلت و عجز آزاد کرد: P : — و ذلت و خطأ: P : — «... لعلکم تفلاحون»^(۴۵) — چیز: P : — کس^(۴۹) — کس. K. ۴۹, ۱۱. — P : om.^(۴۸) — و همه نیاز مند عفو خود کرد^(۴۷) K. ۴۹, ۱۱. — توبه را ... که. P : om.^(۵۱) — یکی تایب و دیگر ظالم

الله» الى قوله : «هم درجات»^(١٠) . این درجات که درین آیت است^(١١) هزار مقام است^(١٢) . وخبر درست است^(١٣) باتفاق امت مخرج در صحیحین^(١٤) از فاروق الله ابن خطاب رضی الله عنہ ، از خبری^(١٥) که جبریل علیه السلام پرسید از رسول صلی الله علیه وسلم : «ما الاحسان؟» (احسان چیست؟^(١٦)) جواب داد : «ان تعبد الله كأنك تراه» (خدایرا پرستی و چنان پرستی که گوی او را می بینی^(١٧)) ، «فإن لم تكن تراه فانه يراك» (اگر تو او را نمی بینی چنان دانی که^(١٨) او ترا من بیند) . قال الشيخ شیخ الاسلام : اخبرنا محمد بن علي بن الحسن : اخبرنا عثمان بن سعید الدارمي : اخبرنا سلمان بن حرب عن حماد بن يزيد عن مطر الوراق عن أبي برد عن يحيى بن <يعمر> عن عبد الله عمر رضی الله عنہما . بهذه الاسناد الحديث بتمامه . خرج هذا الاسناد مسلم بن الحجاج في صحيحه^(١٩) .

وآن هزار مقام منزله است که روندگان بسوی حق می روند^(٢٠) ، تابنده را درجه درجه می گذرانند^(٢١) و بقبول وقرب حق تعالی مشرف میشود ، یا خود منزل قطع میکند تا منزل آخرین که آن منزل ایشانرا مقام قربست^(٢٢) ؛ وآن قرب انجا که بر گذرند ویرا منزلست^(٢٣) و انجا که ویرا باز دارند آن^(٢٤) مقام است همچون^(٢٥) فرشتگازرا در آسمانها^(٢٦) . قوله تعالی : «وما منا الا له مقام معلوم»^(٢٧) ؛ «يَتَّفَعَّلُونَ إِلَى رَبِّهِمْ الْوَسِيلَةُ أَئِمَّمُ اقْرَبُ»^(٢٨) . وهر یکی از آن هزار مقام^(٢٩) روند را منزلست ، ویابنده را مقام .

یاد کرده : P^(١) — و مأواه جهنم وبئس المصير هم درجات عند الله : K. 3, 162. P. complète . از خبر : I^(٢) . است . آن هزار مقام است که شرح یاد کرده شود انشاء الله تعالی : P^(٣) — است . یعنی : P^(٤) — یعنی که احسان چه چیزست : P^(٥) — از خبری : om. — از صحیحین^(٦) : I^(٧) — P^(٨) : om. — و گر ویرا نمی بینی چنان دانکه . . . — که خدا اینرا چنان پرسی که تو او را می بینی منزله است روندگازرا بسوی حق ، : P^(٩) — قربست^(١٠) P : om. — می بزند : P^(١١) — هم منزلست و هم مقام وآن قرب : I^(١٢) — حق . . . قربست^(١٣) P : om. — می بزند : P^(١٤) — ایشانرا منزلست وهم مقام^(١٥) P : om. — آن^(١٦) P : aj. — و : P^(١٧) — آن^(١٨) P : om. — ایشانرا منزلست وهر منزل ازین هزارگانه : P^(١٩) — «أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ . . .» — K. 17, 57 — P complète : « . . .

كتاب صد ميدان

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي يُرى أولياءه آياته فيعرفونها ، وصلوته على سيد المرسلين محمد وآلـهـ اجمعـينـ !

ترجم مجالس عقـيـدـهـ . قوله : « قـلـ إـنـ كـتـمـ تـحـبـبـونـ اللهـ فـاتـبـعـونـيـ يـحـبـبـكـ اللهـ . »⁽¹⁾

ابتداء : أـوـلـ شـهـرـ حـرـمـ سـنـةـ ثـمـانـ وـارـبعـينـ وـارـبـعـاـيةـ⁽²⁾ .

تذكـرـ⁽³⁾ انـ الخـضـرـ عـلـيـهـ السـلـامـ قالـ : « بـيـنـ الـعـبـدـ وـبـيـنـ مـوـلـاهـ الفـ مـقـامـ » . وكـذـلـكـ ذـكـرـ⁽⁴⁾
عنـ ذـوـ التـونـ المـصـرـىـ وـبـاـيـزـيدـ الـبـسـطـاـئـىـ⁽⁵⁾ وـاجـنـيدـ وـابـيـ بـكـرـ الـكـانـىـ رـضـىـ اللـهـ عـنـ اـجـمـعـينـ⁽⁶⁾ . قالـ
ذـوـ التـونـ : « الفـ عـلـمـ » ؛ قالـ باـيـزـيدـ⁽⁷⁾ وـقـالـ الجـنـيدـ قدـسـ سـرـهـماـ : « الفـ قـصـرـ⁽⁸⁾ » ؛ قالـ
ابـوـ بـكـرـ⁽⁹⁾ الـكـانـىـ : « الفـ مـقـامـ » . قالـ اللـهـ تـعـالـىـ : « أـفـمـ اـتـّـبعـ رـضـوـانـ اللـهـ كـنـ باـءـ بـسـخـطـ منـ

⁽¹⁾ K. 3, 31 (selon éd. Bulâq 1344 h).

⁽²⁾ Le début du ms. de Paris est beaucoup plus prolix. Le voici :
الحمد لله الذي يرى آياته : الصلاة على نبيه محمد المصطفى وآلـهـ واصحـابـهـ الذين هـمـ مصـايـحـ الدـحـىـ وـاهـلـ النـجـاـةـ وـاهـلـ التـقـوـىـ . هذا كتاب الفـ الشـيـخـ الـأـمـامـ شـيـخـ الـاسـلـامـ ، حـجـةـ اللـهـ فـيـ الـأـنـامـ ، ابوـ اسمـاعـيلـ عبدـ اللـهـ ابنـ محمدـ الـأـنـصـارـىـ قدـسـ اللـهـ رـوـحـهـ ، العـزـيزـ فـيـ مـنـازـلـ السـائـرـينـ وـمـقـامـاتـ الـعـارـفـينـ ، ليـطـالـعـ مـنـ يـرـيدـ انـ يـقـفـ مـقـامـاتـ
أـوليـاءـ اللـهـ ، وـيـعـرـفـ مـقـامـهـ مـنـ هـذـهـ المـقـامـاتـ ، هوـ فـيـ أـىـ مـنـزـلـ وـمـقـامـ ، وـيـجـهـدـ فـيـ اللـهـ جـلـ سـبـحـاـنـهـ ليـصـلـ
بـعـونـهـ وـتـوـفـيقـهـ إـلـىـ اـقـرـبـ إـلـيـهـ وـادـنـيـ مـقـامـ مـنـ حـضـرـتـهـ ؛ كـمـ قـالـ اللـهـ جـلـ سـلـطـانـهـ وـعـظـمـ اـسـمـهـ : « وجـاهـدـواـ
فـيـ اللـهـ حـقـ جـهـادـهـ هوـ اـجـتـبـاـمـ » (K. 78, 22) . وـفـقـتـناـ وـاـيـاـكـ اـنـ قـرـبـ مـحـبـ .

⁽³⁾ P : om. ⁽⁴⁾ اـجـمـعـينـ . ⁽⁵⁾ الـبـسـطـاـئـىـ . ⁽⁶⁾ P : om. ⁽⁷⁾ ذـكـرـ . ⁽⁸⁾ P : om. ⁽⁹⁾ ابوـ بـكـرـ .

إن أقدم نسخة نعرفها لكتاب المنازل هي التي في مكتبة فينا ، وتاريخها سنة ٦٢٠ هـ . يعنى قرناً ونصفاً بعد وفاة الأنصارى . ولذلك لا نستطيع أن نستفيد منها تحديداً لتأريخ تأليف الكتاب . أما تراجم المؤلف المختلفة ، فليس فيها شيء في هذا الصدد . بيد أننا نجد ، والله الحمد ، في آخر شرح القاشانى إشارة إلى « نسخة مصححة ، مقرودة على الشيخ ، موشحة بإجازة مكتوبة بخطه الشريف ، في تأريخ سنة ٤٧٥ هـ ». صحيح بها المتن قبل أن يشرحه . وإذا من الممكن أن يكون الشيخ ألف الكتاب في بعض السنوات قبل أن تنسخ هذه النسخة ، فليس ثمة دليل يحملنا على الظن أن تأريخ كتاب المنازل هو بداية تعليم الشيخ ، بل يشير ما في مقدمته إلى العكس .

أما كتاب صد ميدان فنجد في نسخة إسطانبول أن ابتداءه في أول شهر حرم سنة ٤٤٨ هـ . وينتظر من ذلك أن أولية الفارسى من الكتابين ممكنة . وتدل مقارنة النصين على أن بينهما مدة طويلة فيها فكرة المؤلف تقدمت ، وتمت .

أما هذه المقارنة فعملناها في المقدمة الفرن西ة من جهة الترتيب وعنوانين الابواب وتواليا ، ومن جهة النصوص والآيات المذكورة فيها ، ومن جهة الاصطلاحات والتعريفات . فوصلنا إلى نفس النتيجة في كل جهة ، وهى أن كتاب المنازل أتم وأكمل وأدق ، مما كان بين النصين من التشابه والتعليق . ونقلنا في التعليقات مثاليين يسلامن المقارنة للقارئ وهم مزلا الحياة والتوحيد .

أما النص الذى نشره هنا ، فنعرفه بنسختين : الأولى في إسطانبول (شهيد على ١٣٨٣ ، ق : ١ إلى ٥١) وتاريخها ١٥ ذى القعدة سنة ٩٠٤ هـ . والثانية في باريس (مكتبة أهلية ، بلوشيه ٢١٥٣) وهي من القرن الحادى عشر . فاختربنا النسخة الإسطانبولية لأنها أقدم وليس فيها نقصان ولا قلب كما في الباريسية . ومن أهم الاختلاف بين النسختين أنه ليس في المقدمة الطويلة للثانية ما في الأولى من إشارة إلى صنف الكتاب وتاريخ تأليفه .

أما نتائجه هذا البحث الذى طولنا فيه في المقدمة الفرن西ة ، فهو أن كتاب صد ميدان رسم فارسي لكتاب منازل السائرین ، كتبه أحد الحاضرين في مجالس هرات ، وفيه فكرة الشيخ في أوائل تعليمه الروحي وتقدر من هذا قيمة المصنف الذى يسعدنا في فهم كتاب المنازل بما قدمه من تطور وإعداد .

س. دى بوركى

باقورة فارسية لكتاب منازل السائرين :

كتاب صد ميدان

لعبد الله الانصارى

مقدمة

كتاب منازل السائرين إلى رب العالمين من أهم المصنفات التي ألفها الصوفية في مسألة السلوك المعنوي إلى الله تعالى ، وفي تحليل المقامات والأحوال التي يسير خلاها المريد حتى يصل إلى أوج التحقيق .

أما مؤلفه فهو الشيخ المشهور أبو إسماعيل عبد الله المهوى الأنصارى رحمه ، الذى ولد بهرات فى ربيع سنة ٣٩٦ هـ . وتوفى بذات البلدة فى سنة ٤٨١ هـ . بعد حياة طويلة ، بذلها فى سبيل العلوم الدينية المختلفة ، على الرغم مما لحقه من الحالات والصعوبات . وما كتبه من المصنفات غير قليل ، وقيمتها لا يستهان بها ، إما فى العربية وإما فى الفارسية وكان مبرزاً فى اللغتين .

وافق كتاب منازل السائرين كل ما كتبه مقدموه فى السلوك والمقامات ، لما فيه من علم القلوب وبجهوده فى سبيل التلخيص والترتيب . وتشير كثرة الشروح ، والجدل القائم بين الاتخادية والشهودية كل منها يريد أن يجعل الكتاب من كتب مذهبة ، إلى أهميته فى تأريخ الفكرة الصوفية الإسلامية . وسيجده القارئ فى النصوص العربية المنقولة فى المقدمة الفرنسية لهذه النشرة ما يبين غرض الشيخ وظروف تصنيف كتاب المنازل . وإذا طال جماعة من أهل هرات على مسائلهم إياه أن يبيّن لهم هذا البيان ، فلما كانوا يعرفونه من سعة علمه وثقة إرشاده . وليس هذا من سمعته فقط ، أو من حسن سيرته ، بل مما سمعوه وجربوه فى المجالس التى كان يعلم فيها تلاميذه على ما روى عنه فى ترجمته لأبى يعلى . وأظن أن العبارة « تراجم مجالس عقيدة » ، التى نجدها فى بداية نسخة إستانبول لكتاب صد ميدان ، تشير إلى أنه ملخص لتعليم الشيخ فى هذه المجالس ، كتبه أحد الحاضرين فيها ؛ ولهذا لم يذكره الشيخ فى مقدمة كتاب المنازل . وسنبرهن على وجاهة هذا الافتراض بمقارنة النصين وتبين ما فىهما من وحدة الفكر والأسلوب ، مع تقادم فى العبارة والترتيب . ولكن من المهم أن نوضح سلفاً مسألة تأريخ تأليفهما :